

PROGRAM EKONOMSKIH REFORMI ZA CRNU GORU 2024-2026.

Podgorica, januar 2024.

Sadržaj

Lista skraćenica.....	20
1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE.....	21
2. IMPLEMENTACIJA PREPORUKA SA MINISTARSKOG DIJALOGA	22
3. MAKROEKONOMSKI OKVIR.....	29
3.1. Najnovija ekonomska kretanja	30
3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario	35
3.3. Alternativni scenario	42
4. FISKALNI OKVIR.....	45
4.1. Strategija politike i srednjoročni ciljevi.....	45
4.2. Izvršenje budžeta u 2023. godini	47
4.3. Budžetski planovi za 2024. godinu.....	50
4.4. Srednjoročni budžetski izgledi	53
4.5. Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)	54
4.6. Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja.....	58
4.7. Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom.....	67
4.8. Kvalitet javnih finansija	69
4.9. Fiskalno upravljanje i budžetski okvir.....	71
4.10. Održivost javnih finansija	73
5. STRUKTURNE REFORME U 2024-2026.....	75
5.1 Konkurentnost	75
5.2 Održivost i otpornost	82
5.3 Ljudski kapital i socijalne politike	97
5.4 Sažetak reformskih mjera	108
6. TROŠKOVI I FINANSIRANJE STRUKTURNIH REFORMI	109
7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA.....	110
PRILOG 1: TABELE SADRŽANE U PROGRAMIMA EKONOMSKIH REFORMI I NJIHOVO AŽURIRANJE.....	111
PRILOG 2: VEZE IZMEĐU REFORMSKIH OBLASTI I RELEVANTNIH DOKUMENATA O POLITICI	159
PRILOG 3: SPOLJNI DOPRINOS PER-u ZA PERIOD 2024-2026. GODINE	171

Lista skraćenica

ARS	Anketa o radnoj snazi	MEIR	Ministarstvo energetike i rudarstva
AQR	Pregled kvaliteta aktive	MPNI	Ministarstvo prosvjete, nauke i inovacija
BDP	Bruto domaći proizvod	MPŠV	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede
CBCG	Centralna banka Crne Gore	MSP	Ministarstvo saobraćaja i pomorstva
CEFTA	Centralno-evropski sporazum o slobodnoj trgovini	MMF	Međunarodni monetarni fond
DP	Državna preduzeća	Monstat	Uprava za statistiku CG
EK	Evropska komisija	MF	Ministarstvo finansija
EU	Evropska unija	MEEP	Projekat energetske efikasnosti Crne Gore
IPA	Prepristupni instrument	NSFR	Koeficijent neto stabilnih izvora finansiranja
IRF	Investiciono-razvojni fond Crne Gore	NECP	Nacionalni energetske i klimatski plan
IRMS	Integrirani sistem upravljanja prihodima	OECD	Organizacija za ekonomski razvoj i saradnju
JLS	Jedinica lokalne samouprave	PIMA	Procjena upravljanja javnim investicijama
MREL	Minimalni zahtjev za regulatornim kapitalom i kvalifikovanim obavezama	PKCG	Privredna komora Crne Gore
MRSS	Ministarstvo rada i socijalnog staranja	PEEPB	Promocija energetske efikasnosti u javnim zgradama
MZ	Ministarstvo zdravlja	SDI	Strane direktne investicije
MJU	Ministarstvo javne uprave	SRB	Jedinstveni odbor za sanaciju
MER	Ministarstvo ekonomskog razvoja	UNEP	Ujedinjene nacije za životnu sredinu
MTEORRS	Ministarstvo turizma, ekologije, održivog razvoja i razvoja sjevera	UPC	Uprava prihoda i carina
MPPUDI	Ministarstvo prostornog planiranja, urbanizma i državne imovine	ZZZCG	Zavod za zapošljavanje Crne Gore

1. OPŠTI OKVIR I CILJEVI POLITIKE

Program ekonomskih reformi (PER) je najvažniji dokument u ispunjavanju ekonomskih kriterijuma u pregovorima Crne Gore za članstvo u EU. Tokom njegove izrade sprovedene su široke konsultacije. Jedan konsultativni sastanak sa zainteresovanim stranama je bio organizovan na početku procesa, dok se drugi odnosio na okrugli sto u okviru javne rasprave o nacrtu dokumenta u decembru 2023. Nacrt PER-a je takođe bio razmatran na sjednici nadležnog skupštinskog odbora.

Da bi mala i otvorena ekonomija Crne Gore ispunila kopenhagenske kriterijume za članstvo u EU, i izdržala spoljne šokove, potrebno je da uspostavi punu stabilnost institucija i vladavinu prava, razvije nove sektore rasta i poveća stepen diverzifikacije u najvećoj mogućoj mjeri. Snažan ekonomski učinak poslednjih godina ubrzao je konvergenciju crnogorskog BDP per capita sa onim u EU. Procijenjena stopa rasta ekonomije u 2023. godini je 5,8%, a njenom ostvarenju su značajno doprinijele mjere ekonomske politike iz 2022. koje su uticale na rast raspoloživog dohotka. Rastu je dodatno doprinio i veliki priliv nerezidenata.

Glavni strateški cilj ekonomske politike Crne Gore je: "ostvarenje pametnog, održivog i inkluzivnog ekonomskog rasta koji će doprinijeti unapređenju kvaliteta života svih njenih građana". Mjere ekonomske politike u srednjem roku biće usmjerene na: (i) diversifikaciju ekonomske aktivnosti i povećanje konkurentnosti privrede; (ii) jačanje otpornosti crnogorske ekonomije na eksterne šokove; (iii) obezbjeđivanje makroekonomske i fiskalne stabilnosti; (iv) unapređenje poslovnog ambijenta i (v) pokretanje snažnog investicionog ciklusa.

Perspektive ekonomskog rasta u srednjem roku podržane su prioritetima ka ispunjavanju EU agende u procesu pristupanja Crne Gore. U tom smislu, posebnu važnost ima nova inicijativa Evropske unije pod nazivom - **Novi plan rasta za Zapadni Balkan** u ubrzanju procesa proširenja i ekonomskog rasta.

Projektovana prosječna stopa rasta crnogorske ekonomije u periodu 2024-2026. je nešto niža u odnosu na 2023. godinu, i iznosiće oko 3,2%. Rast će se bazirati na nastavku visoke privatne i javne potrošnje, nešto skromnijem rastu investicija, povećanju zaposlenosti i povećanju minimalne penzije u 2024. godini. Projektovani rast uključuje i uticaj šest strukturnih reformi prikazanih u poglavlju 5 ovog programa. Očekivani prosječni godišnji neto efekat tih reformi i projekata na realni BDP iznosi 0,9% u periodu 2024-2026.

U kombinaciji sa setom strukturnih reformi, PER sadrži i mjere fiskalne politike usmjerene na smanjenje deficita javnih finansija na ispod 3% BDP-a 2026.godine. Istovremeno se projektuje i silazni trend javnog duga u periodu 2024-2026.

2. IMPLEMENTACIJA PREPORUKA SA MINISTARSKOG DIJALOGA

U ovom poglavlju je prikazan odgovor Crne Gore na zajedničke zaključke sa ministarskog sastanka iz maja 2023. godine, u okviru ekonomskog i finansijskog dijaloga EU sa zemljama Zapadnog Balkana i Turskom. Naredna tabela prikazuje pregled aktivnosti i strukturnih reformi u odgovoru na navedene preporuke EU sa ministarskog sastanka 2023. godine.

Tabela 2.1: Preporuke EU Crnoj Gori za PER 2024-2026. i odgovor na preporuke.

Preporuka 1. Usvojiti odgovarajuće fiskalno stanje u 2023. godine kako bi se pomoglo smanjenju inflacije, istovremeno pružajući podršku ugroženim domaćinstvima i firmama, ukoliko je potrebno. Usvojiti novu srednjoročnu fiskalnu strategiju sa budžetom za 2024. godinu, uključujući konkretne mjere konsolidacije koje treba da dovedu do primarnog suficita od 2025. godine i smanjenje javnog duga u srednjoročnom periodu. Obezbijediti odgovarajuća sredstva za nove fiskalne inicijative prije njihovog usvajanja.

Budžetom za 2024. godinu predviđene su mjere fiskalne konsolidacije koje rezultiraju ostvarivanjem suficita tekuće budžetske potrošnje u periodu 2024 – 2026. godine i ostvarivanjem primarnog budžetskog suficita u 2026. godini. Vlada Crne Gore će tokom prvog kvartala 2024. pripremiti i predložiti za usvajanje Fiskalnu strategije. U skladu sa članom 17 Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti ("Sl.list CG", br: 070/21) propisano je pripremanje Fiskalne strategije za period trajanja mandata Vlade, i ista se dostavlja Skupštini na usvajanje. Fiskalna strategija će sadržati dodatne politike fiskalnog prilagođavanja kroz predlaganje reformskih rješenja u oblastima: socijalnog, zdravstvenog i penzijskog sistema, kao i poreske politike.

Preporuka 2. Implementirati procjenu upravljanja javnim investicijama (PIMA), uz stavljanje prioriteta na ključne javne infrastrukturne radove u okviru raspoloživog fiskalnog prostora i izbjegavanje izuzetaka kod selekcije projekata. Usvojiti planirane amandmane na Zakon o budžetu i fiskalnoj odgovornosti i preduzeti konkretne korake ka formiranju Fiskalnog savjeta. Na osnovu analize ekonomskog i fiskalnog uticaja svih poreskih rashoda, koju treba podijeliti sa Komisijom, pripremiti budžetske preporuke za smanjenje poreskih rashoda (kao što su izuzeća, umanjenja, krediti, odlaganja obaveza).

Ministarstvo finansija je u saradnji sa MMF-om definisalo ključne prioritete u cilju poboljšanja stanja u oblasti planiranja kapitalnog budžeta. U komunikaciji sa MMF-om ugovorena je tehnička pomoć za sprovođenje preporuka i aktivnosti u skladu sa Akcionim planom i mjerama koje treba sprovesti u cilju jačanja upravljanja javnim investicijama u srednjem roku.

Skupština Crne Gore usvojila je Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti (Sl. list CG, br. 27/23), kojim je definisano formiranje Fiskalnog savjeta, djelokrug rada, postupak i uslovi za imenovanje članova Fiskalnog savjeta, način odlučivanja, pristup podacima, statut, finansiranje i obavljanje administrativnih poslova u okviru Savjeta.

U skladu sa navedenim, skupštinski Odbor za ekonomiju, finansije i budžet je u aprilu 2023. godine raspisao javni poziv za imenovanje tri člana Fiskalnog savjeta Crne Gore. Imajući u vidu da javni poziv nije uspješno okončan, u narednom periodu potrebno je uložiti napore na izboru

članova i funkcionalnom osposobljavanju Fiskalnog savjeta što će takođe doprinijeti i ispunjavanju obaveza utvrđenih pravnom tekovinom EU, odnosno člana 6 Direktive Savjeta 2011/85/EU od 8. novembra 2011. godine kojim se propisuje potreba postojanja efektivnog i pravovremenog nadzora nad primjenom fiskalnih pravila. Očekuje se da će Fiskalni savjet biti formiran i otpočeti sa radom u 2024. godini.

Preporuka 3. Nastaviti sa pažljivom analizom kretanja cijena i pripremiti se za korišćenje ograničenih alata koji su dostupni u okviru izabranog monetarnog okvira, kako bi se osigurali stabilnost cijena. Dalje jačati okvir za izvještavanje i upravljanje rizicima u bankarskom sistemu da bi se osiguralo vjerodostojno izvještavanje o kvalitetu aktive i nastavilo smanjenje gepova u podacima, naročito na tržištu nekretnina. Nastaviti sa unapređenjem i implementacijom legislative za dalje usaglašavanje sa EU okvirom o regulaciji i superviziji, uključujući osiguranje depozita i ubrzanje napora da se obezbijede održiva i pravovremena rješenja za brze i efektivne NPL rezolucije.

U cilju realizacije preporuke br. 3 u dijelu: „**Nastaviti da pažljivom procjenom i analizom kretanja cijena i pripremiti se za korišćenje ograničenih alata koji su dostupni u okviru izabranog monetarnog okvira kako bi se osigurala stabilnost cijena**“, Centralna banka kontinuirano analizira kretanje cijena u Crnoj Gori kako bi održala cjenovnu stabilnost. Sve banke se kvartalno anketiraju o očekivanju cijena, a stratifikovani uzorak preduzeća i rezultati su korišćeni za pripremu kvartalnog Izvještaja o stabilnosti cijena (uključujući komponente potražnje i ponude u razvoju cijena, kao i projekcije inflacije). Pored toga, u trećem kvartalu 2022, zbog značajnog rasta cijena u Crnoj Gori, urađena je posebna radna studija kako bi se analizirao doprinos ponude i tražnje inflaciji cijena. Zaključuje se da je glavni izvor povećanja cijena vezan za uvozne cijene goriva i hrane, dok novi fiskalni program ima manji doprinos. Kako je osnovni zaključak da su uzroci inflacije prvenstveno na strani ponude roba koja se pretežno obezbjeđuje uvozom, Centralna banka je izradila i dostavila Vladi Crne Gore dokument Preporuke za ekonomsku politiku za period 2022-2024. U ovom dokumentu se ukazuje da prioritet ekonomske politike treba da budu mjere usmjerene na suzbijanje inflacije i obezbjeđivanje fiskalne održivosti. Glavne preporuke bile su da se pripremi sveobuhvatan antiinflatorni paket mjera u cilju zaštite životnog standarda domaćinstava, a posebno ugroženih socijalnih kategorija, kao i konkurentnosti i održivosti privrede i preduzetnika. Antiinflatorne mjere, prema preporukama Centralne banke, treba da budu privremenog karaktera, do otklanjanja poremećaja na tržištu i pažljivo profilisane kako bi se izbjegao mogući rast sive ekonomije.

U cilju realizacije preporuke br. 3 u dijelu: „**dalje ojačati okvire za izvještavanje i upravljanje rizicima u bankarskom sistemu kako bi se obezbijedilo tačno izvještavanje o kvalitetu aktive**“, proces AQR⁵ završen je 2021. i sve banke su primijenile efekte proizašle iz pojedinačnih radnih blokova na finansijske informacije sa stanjem na dan 31.10.2021. Svi nalazi iz Pregleda kvaliteta aktive su implementirani. Nakon implementacije, adekvatnost kapitala svih banaka je nivou iznad zakonom propisanog. Sprovedeno je testiranje svih banaka u sistemu, a osnovu za stresno testiranje su predstavljali podaci na 31.12.2021, koji su

⁵ AQR – engl. Asset Quality Review – Pregled kvaliteta aktive

obuhvatili rezultate AQR-a. Rezultati stresnog testiranja ukazuju na zadovoljavajuću otpornost bankarskog sistema Crne Gore na nepovoljna kretanja u makroekonomskom okruženju. Tokom 2022. i 2023, neposrednim kontrolama utvrđuje se ispravnost obračuna adekvatnosti kapitala banaka u skladu sa pravilima regulative propisane Baselom III. Generalno, banke su dobro kapitalizovane i otporne na spoljašnje šokove.

U cilju realizacije preporuke br. 3 u dijelu: „**i nastaviti sa smanjenjem nedostataka u podacima, pogotovo u pogledu sektora nekretnina**“, Centralna banka sprovodi godišnju Anketu o subjektivnoj ocjeni vrijednosti nekretnina njenih vlasnika. Na osnovu rezultata ankete i ekonometrijskog modela izračunava se hedonički indeks. Takođe, za potrebe praćenja rizika finansijskog sistema, kreiran je makroprudencijalni indikator koji prati odstupanja cijena nekretnina od njenih fundamenata. U cilju poboljšanja statističkog obuhvata o cijenama nekretnina, na osnovu kretanja na tržištu, Savjet za finansijsku stabilnost je donio zaključak o uspostavljanju Registra nepokretnosti kojima se trguje u Crnoj Gori. Odlučeno je da Registar bude u nadležnosti Uprave za nekretnine (Katastra) i da obuhvati sve nekretnine kojima se trguje na teritoriji Crne Gore.

U cilju realizacije preporuke br. 3 u dijelu: „**Nastaviti sa poboljšanjem i primjenom zakona radi daljeg usklađivanja sa okvirom EU o regulativi i nadzoru, uključujući zaštitu depozita**“, Centralna banka je nastavila sa aktivnostima koje su usmjerene na unapređenje podzakonske regulative donesene u cilju sprovođenja Zakona o kreditnim institucijama⁶, kao i aktivnostima na izradi izmjena i dopuna tog zakona, kojima će biti obuhvaćene sve dalje izmjene trenutno važećih EU propisa. U okviru ranije započetog usklađivanja sa odredbama CRR-a kojima je utvrđen zahtjev za NSFR⁷, privode se kraju aktivnosti za izradu predloga izmjena Odluke o upravljanju rizikom likvidnosti u kreditnim institucijama i sprovođenje kvantitativne studije uticaja (QIS)⁸ radi utvrđivanja efekata uvođenja ovog zahtjeva u crnogorski regulatorni okvir, tako da je očekivano da će sve aktivnosti za potpuno usklađivanje sa NSFR zahtjevom biti izvršene do kraja tekuće godine. Dodatno, a u cilju daljeg unapređenja sistema izvještavanja kreditnih institucija, u pripremi su i izmjene i dopune Odluke o izvještajima koji se dostavljaju Centralnoj banci Crne Gore.

Takođe, nastavljene su aktivnosti na izradi izmjena i dopuna Zakona o kreditnim institucijama, kojima će biti obuhvaćene sve dalje izmjene trenutno važećih EU propisa, nakon čijeg usvajanja će biti izvršena ponovna revizija usklađenosti cjelokupnog domaćeg okvira.

Centralna banka je nastavila i sa praćenjem sprovođenja makroprudencijalnih mjera uvedenih u cilju sprečavanja negativnih uticaja COVID-19 i situacije u Ukrajini na finansijski sistem. S obzirom na to da je mjera zabrane isplate dividende, koja je usvojena početkom jula tekuće godine, prestala da važi 31.10.2023., Centralna banka je, preventivno, dana 02.11.2023. uputila kreditnim institucijama upozorenje kojima se iste upozoravaju da prije donošenja odluka o isplati dividende po osnovu stavki neraspoređene dobiti iz regulatornog kapitala i/ili dobiti ostvarene u 2022, dostave Centralnoj banci informacije o namjeravanoj isplati dividende sa dokazima da će nakon isplate dividende zadovoljiti propisane regulatorne zahtjeve, zahtjeve utvrđene supervizorskim procesom i utvrđene interne limite, radi dobijanja mišljenja od strana Centralne banke.

⁶ „Sl. list Crne Gore“, br. 72/19 i 8/21

⁷ NSFR – engl. *Net Stable Funding Ratio* - koeficijent neto stabilnih izvora finansiranja.

⁸ QIS – engl. *Quantitative Impact Study* - kvantitativna studija uticaja.

U cilju ispunjavanja obaveza o pristupanju Crne Gore Evropskoj uniji koja se odnosi na usklađivanje sa Direktivom 2002/87/EZ o dodatnom nadzoru kreditnih institucija, društava za osiguranje i investicionih društava u finansijskom konglomeratu, nakon TAEX misije, održane krajem aprila 2023., pripremljeni su konačan predlog zakona i potrebne tabele usklađenosti, i započet rad na preostaloj dokumentaciji za dalju proceduru usvajanja.

Na kraju, u okviru projekta unapređenja regulatornog okvira kojim se reguliše poslovanje pružaoca finansijskih usluga, zasnovan na Zakonu o finansijskom lizingu, faktoringu, otkupu potraživanja, mikrokreditiranju i kreditno-garantnim poslovima⁹, pripremljene su prve radne verzije predloga izmjena i dopuna pomenutog zakona i pratećih podzakonskih propisa.

Centralna banka u kontinuitetu ostvaruje komunikaciju sa kreditnim institucijama i drugim subjektima supervizije u cilju pružanja podrške i neophodne pomoći tim institucijama u primjeni svih postojećih zakonskih i podzakonskih propisa.

U skladu sa Zakonom o sanaciji kreditnih institucija, čija primjena je otpočela 1. januara 2022, Centralna banka je pripremila planove sanacije za kreditne institucije i utvrdila minimalni zahtjev za regulatornim kapitalom i kvalifikovanim obavezama (MREL), koji je dovoljan za mogući otpis ili konverziju iznosa regulatornog kapitala i kvalifikovanih obaveza, minimalno u visini zbira iznosa pokriva gubitaka i iznosa dokapitalizacije. Radi obezbjeđenja sredstava za primjenu instrumenata sanacije i sanacionih ovlašćenja utvrđenih ovim Zakonom osnovan je Sanacioni fond kojim upravlja Centralna banka. Novčana sredstva fonda vode se na posebnom računu Centralne banke. Nivo sredstava fonda mora najkasnije do 31. jula 2031. dostići nivo od najmanje 1% iznosa garantovanih depozita svih kreditnih institucija kojima je Centralna banka izdala dozvolu za rad. Sve kreditne institucije su izvršile godišnju uplatu redovnih doprinosa za 2023, u roku koji je propisan Zakonom.

Uporedo, Centralna banka je nastavila da radi na usaglašavanju Zakona o sanaciji kreditnih institucija sa Direktivom 2019/879/EU o izmjeni Direktive 2014/59/EU u pogledu kapaciteta pokrivanja gubitaka i dokapitalizacije kreditnih institucija i investicionih društava i Direktive 98/26/EZ (BRRD II), sa ciljem poboljšanja operativnog izvršenja sanacije kreditnih institucija, jačanja nadležnosti organa za sanaciju i prevazilaženja zakonskih neizvjesnosti.

U oktobru 2022, Centralna banka i Jedinstveni odbor za sanaciju (SRB¹⁰) su zaključili Sporazum o saradnji u vezi razmjene informacija i saradnji u vezi sa planiranjem sanacije i implementacijom takvog planiranja u odnosu na prekogranične entitete.

U cilju realizacije preporuke br. 3 u dijelu: „**i ubrzati napore da se obezbijede održiva i pravovremena rješenja za brzo i efikasno rješavanje problematičnih kredita**”, podsjećamo da je članom 17, stav 7 Odluke o minimalnim standardima za upravljanje rizicima u kreditnim institucijama definisano da su kreditne institucije u obavezi da primjenjuju Smjernice za upravljanje nekvalitetnim i restrukturiranim izloženostima, koje čine sastavni dio ove Odluke. Smjericama je definisano da kreditna institucija kod koje je učešće bruto nekvalitetnih kredita u ukupnim bruto kreditima veće ili jednako od 5% primjenjuje poglavlja II i III ovih smjernica na izloženosti prema licima čije učešće nekvalitetnih kredita u ukupnim kreditima prelazi utvrđeni prag¹¹. Takođe, Smjericama je propisano da kreditna institucija treba da utvrdi strategiju za nekvalitetne kredite kako bi definisala vremenski ograničeno smanjenje nekvalitetnih kredita u okviru realnog, ali dovoljno ambicioznog vremenskog perioda (ciljevi

⁹ "Sl. list Crne Gore", br. 073/17 i 044/20

¹⁰ SRB – engl. *Systemic Risk Board* - Jedinstveni odbor za sanaciju

¹¹ Dio I – Predmet, oblast primjene i definicije, tačka 2.

smanjenja nekvalitetnih kredita)¹². Ove strategije su predmet kontinuirane kontrole CBCG tokom neposrednih kontrola.

Preporuka 4: Poboľjšati institucionalno i regulatorno okruženje i poboľjšati energetske otpornost i prelazak na sprovođenje Zelene agende. Dalje digitalizovati i pojednostaviti administrativne procedure za mikro, mala i srednja preduzeća i dati prioritet sajber bezbjednosti, zaštiti podataka i kontinuitetu usluga e-uprave. Pripremiti mapu puta za reformisanje državnih preduzeća (DP), pripremiti okvir za praćenje i upravljanje državnim preduzećima i razviti objektivne kriterijume za izbor njihovih menadžment tijela.

Odgovor na preporuku br. 4 dat je kroz strukturnu reformu u poglavlju 5 PER-a „Povećanje energetske otpornosti primjenom Zelene agende“ koja sadrži 2 mjere: Reformska mjera br. 3. „Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju« i Reformska mjera br. 4: „Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju“.

U prethodnom periodu je započet rad na izradi novog Zakona o zaštiti od negativnih uticaja klimatskih promjena i zaštiti ozonskog omotača. U toku su aktivnosti na pripremi uslova za izradu novog Zakona o energetici, kao i novog Zakona o prekograničnoj razmjeni električne energije i prirodnog gasa, sa pripadajućim podzakonskim aktima koji će biti u potpunosti usklađeni sa relevantnim direktivama i propisima EU u oblasti energetike. Takođe su u toku radovi na Projektu ekološke rekonstrukcije Termoelektrane „Pljevlja“. U oblasti energetske efikasnosti, donijeto je 16 propisa kojima se bliže uređuju zahtevi eko-dizajna i obilježavanja energetske efikasnosti energetskih proizvoda. Pored toga, unaprijeđen je pravni okvir, posebno u oblasti uvođenja Nacionalnog energetskeg i klimatskog plana (NECP). Najvažniji projekti koji se sprovode u ovoj oblasti su Promocija energetske efikasnosti u javnim zgradama (PEEPB) i Projekat energetske efikasnosti Crne Gore (MEEP). U 2023. su nastavljene su na sprovođenju Strategije za cirkularnu ekonomiju do 2030. godine, kao i aktivnosti na smanjenju zagađenosti.

Odgovor na preporuku u dijelu potrebe dalje digitalizacije je dat kroz Strukturnu reformu br. 4: „Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije“ koja se dalje razrađuje kroz dvije reformske mjere: Reformska mjera 5: „Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopoljasni pristup internetu“ i Reformska mjera 6: »Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori«. Strukturna reforma br. 4 uključuje aktivnosti a jačanju sajber bezbjednosti, zaštiti podataka i kontinuitetu usluga e-uprave, kao i elektronskoj registraciji preduzeća.

Odgovor na preporuku u dijelu dalje reforme državnih preduzeća dat je kroz Strukturnu reformu 2: „Reforma državnih preduzeća“ koja je dalje razrađena kroz reformsku mjeru br. 2. „Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima.“ Njen cilj je povećanje privrednog i fiskalnog potencijala preduzeća u većinskom državnom vlasništvu i smanjenje fiskalnih rizika njihovog poslovanja.

¹² Dio II, 2.1. Razvoj strategije za nekvalitetne kredite, tačka 9.

U prethodnom periodu tokom 2023. godine formirana je interresorna radna grupa za analizu regulatornog okvira za poslovanje državnih preduzeća. Očekuje se dobijanje tehničke pomoći finansirane iz EU Reform Facility za izradu Analize regulatornog okvira za poslovanje preduzeća u većinskom vlasništvu države. Unaprijedjeni su kapaciteti nadležne direkcije u Minsitarsstvu finansija u okviru treće ekspertske misije MMF-a, koja je trajala od 18. septembra do 11. oktobra 2023. Održano je deset sastanaka sa MMF-om i ključnim državnim kompanijama (energetika, željeznica i pomorstvo). transportni sektori) sa ciljem dobijanja potpunijih informacija o stanju u ovim sektorima-preduzećima. Do oktobra 2023. pripremljene su ekonomske i finansijske analize za 16 državnih preduzeća, uz korišćenje MMF za procjenu fiskalnih rizika (SOE Health Check Tool). U cilju stvaranja sveobuhvatne slike stanja u oblasti državnih preduzeća, urađena je kratka analiza stanja na primjeru svih 49 preduzeća, sa jasnom kategorizacijom rizika.

Preporuka 5. Na osnovu rezultata istraživanja neformalne ekonomije, uspostaviti akcioni plan za smanjenje neformalnosti. Osigurati saradnju između centralnih i lokalnih vlasti u sprovođenju plana, uključujući prevenciju i podsticaje za legalizaciju neformalnih preduzeća i zaposlenih. Razviti analizu inspeksijskih službi i relevantnog pravnog okvira za optimizaciju rada inspektora, minimizirajući diskrecione odluke i nedosljednosti u inspekciji ovlašćenja.

Odgovor na preporuku br. 5 dat je u PER-u 2024-2026. u okviru Strukturne reforme br. 1: "Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija ekonomije", koja se dalje operacionalizuje kroz reformsku mjeru br.1: »Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije“. Dodatno, Vlada i pojedine međunarodne organizacije su u prethodnom periodu radile analizu inspeksijskih službi i dale preporuke za njihovu optimizaciju, što je poslužilo u izradi Programa za suzbijanje neformalne ekonomije.

Program za suzbijanje neformalne ekonomije za period 2024-2026. godina sa Akcionim planom je usvojen u decembru 2023. Akcioni plan sadrži aktivnosti saradnje između centralnih i lokalnih vlasti, kao i preventivne i represivne aktivnosti za formalizaciju neformalnih bizinsa i zaposlenosti. Takođe, uključuje i planiranu aktivnost analize funkcionalnosti inspeksijskih službi.

Preporuka 6. Pripremiti aktivnosti za implementaciju pilot programa Garancije za mlade planirane za 2025. godinu, analizirati njegov učinak, i paralelno identifikovati i implementirati neophodne strukturne, operativne i organizacione promjene koje priprema Zavod za zapošljavanje Crne Gore za isporuku usluga potpune Garancije za mlade, kao i drugih funkcija. Nastaviti sa naporima da se reformiše obezbjeđivanje mjera aktivne politike tržišta rada sa naglaskom na njihovu relevantnost za tržište rada, uključujući učenje zasnovano na radu, i uspostaviti kontinuirani mehanizam praćenja koji će omogućiti rad zasnovan na dokazima iz dizajna aktivne politike tržišta rada. Na osnovu Mape puta reformi socijalne pomoći i socijalne i usluga dječije zaštite u Crnoj Gori, uspostaviti jasan vremenski okvir i finansijsko planiranje za reformu sistema socijalne i dječije zaštite i krenuti u sprovođenje reformi

Odgovor na preporuku br. 6 je dat u PER-u 2024-2026. u oblasti „Ljudski kapital i socijalne politike“ kroz Strukturnu reformu br. 5: „Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja“, koja se operacionalizuje kroz prioritete reformske mjere: br. 7 „Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori“, i br. 8 „Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja“. Takođe i kroz strukturnu reformu: br.6 „Povećanje djelatnosti i unapređenje sistema socijalne i dječje zaštite“, koja se operacionalizuje kroz reformsku mjeru br. 9: „Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta.“

Crna Gora je 2021. preduzela konkretne korake za postepeno uvođenje i implementaciju Garancije za mlade, u skladu sa principima politike. Prvi Plan implementacije „Garancije za mlade“ u Crnoj Gori obuhvata period 2023-2026. godine i pokazuje koje strukturne reforme i inicijative treba preduzeti na unapređenju obrazovnog sistema i funkcionisanja Zavoda za zapošljavanje Crne Gore. Ovo iz razloga da bi Garancija za mlade bila realizovana u planiranom periodu, uz pilotiranje sistema pružanja usluga iz Garancije za mlade, koje je planirano za 2025. i 2026. godinu. Paralelno sa ovim procesom, sprovode se strukturne, operativne i organizacione promjene kako bi Zavod za zapošljavanje Crne Gore bio spreman da pruža usluge u okviru „Garancije za mlade“ i unaprijedilo se pružanje mjera aktivne politike tržišta rada. U tom smislu započeta je reorganizacija Agencije i, shodno tome, u januaru 2023. godine donijet je novi Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore u vezi sa poslovima predviđenim Zakonom. Twinning projekat realizovan kroz akciona dokumenta IPA 2020 „Ojačani kapaciteti Zavoda za zapošljavanje Crne Gore (ZZZ) pokriva tri glavne oblasti podrške Zavodu za zapošljavanje i njegove buduće uloge. U početnom periodu implementacije twining projekta izrađen je set smjernica i metodoloških dokumenata.

U okviru projekta tehničke podrške, koji se realizuje u okviru Akcionog dokumenta IPA 2020 „Unaprijeđeno kreiranje politika zasnovanih na dokazima, implementacija praksi i koordinacija u sektoru ESP-a i ojačani kapaciteti za učešće u ESF-u“, započeto je jačanje administrativnih kapaciteta relevantnih institucija odgovornih za buduće upravljanje i implementaciju ESF+ i Programa garancije za mlade.

Ugovorom o nabavci „Unapređenje IT infrastrukture i novog informacionog sistema Zavoda za zapošljavanje Crne Gore“ biće obezbijeđen novi hardver za sve zaposlene u Zavodu, dok će kroz drugu komponentu biti razvijeno unaprijeđeno softversko rješenje koje će podržati uslove za implementaciju EURES-a, garancije za mlade i sl.

Kada je riječ o reformama sistema socijalne i dječje zaštite, Ministarstvo rada i socijalnog staranja formiralo je radnu grupu za izradu Strategije razvoja sistema socijalne i dječje zaštite, a uz podršku UNICEF-a i UNDP-a, obezbijeđena je podrška za izradu ovog strateškog dokumenta. Planirano je donošenje novog Zakona o socijalnoj i dječjoj zaštiti, kojim će se unaprijediti sistem kvaliteta pružanja usluga i precizirati način finansiranja usluga sa državnog i lokalnog nivoa kako bi se obezbijedila održivost usluga u sistemu. U toku je realizacija projekta „Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta“.

3. MAKROEKONOMSKI OKVIR

Neizvjesnosti i izazovi tokom 2022. godine, izazvani agresijom Ruske Federacije na Ukrajinu, kao i rastućim troškovima života uzrokovanim snažnim inflatornim pritiscima i porastom cijena hrane i energenata, nastavljeni su i u 2023. godini. Prema prognozama Međunarodnog monetarnog fonda (MMF), globalni rast će usporiti sa 3,5% u 2022, na 3,0% u 2023. i 2,9% u 2024¹³. Prema MMF-u, projekcije za naredni period ostaju znatno ispod istorijskog prosjeka (2000–19) od 3,8%, dok su prospekti rasta globalne ekonomije u narednom srednjoročnom periodu najslabiji u posljednjih nekoliko decenija, uz brojne izražene rizike po globalnu makrofinansijsku stabilnost.

Nakon snažnog postpandemijskog oporavka u 2021. i 2022, evropska ekonomija znatno usporava u 2023. godini. Evropska komisija je jesenjim prognozama revidirala rast BDP-a EU za 2023, naniže u poređenju sa ljetnjim projekcijama i sada prognozira rast od svega 0,6%, dok istovremeno očekuje da najveća evropska ekonomija, Njemačka, zabilježi privredni pad u 2023. godini od 0,3%. Nakon najveće inflacije u Eurozoni od uspostavljanja eura tokom 2022, inflacija je usporila u 2023, ali je i dalje značajno iznad targeta Evropske centralne banke, koja očekuje da će se inflacija vratiti u okviru zacrtanog cilja tek u drugoj polovini 2025¹⁴. Očekuje se da će ekonomski rast EU ubrzati u 2024, usljed oporavka potrošnje, rasta realnih zarada, povećanja investicija i eksterne potražnje. U 2024, prognozira se rast BDP-a EU na 1,3%, dok se u Eurozoni predviđa niži rast BDP-a od 1,2%¹⁵.

Redovnim ekonomskim izvještajem Svjetske banke za zemlje Zapadnog Balkana¹⁶, nakon usporavanja u 2023, očekuje se umjereno ubrzanje ekonomskog rasta na Zapadnom Balkanu na 3,0% u 2024. Rast bi trebao biti podržan oporavkom EU, glavnog trgovinskog partnera Zapadnog Balkana i smanjenjem inflacije, što će ojačati raspoloživi dohodak i podržati potrošnju.

Tabela 3: Projekcije rasta BDP-a za Crnu Goru i zemlje Zapadnog Balkana

Realni rast BDP-a, u %	Svjetska banka		MMF		Evropska komisija	
	2023	2024	2023	2024	2023	2024
Crna Gora	4,8	3,2	4,5	3,7	4,9	2,7
Srbija	2,0	3,0	2,0	3,0	2,2	3,1
Bosna i Hercegovina	2,2	2,8	2,0	3,0	1,5	2,0
Kosovo	3,2	3,9	3,8	4,0	n/p	n/p
Albanija	3,6	3,2	3,6	3,3	3,5	3,1
Sjeverna Makedonija	1,8	2,5	2,5	3,2	2,0	2,7

Izvori: Svjetska banka – Redovni ekonomski izvještaj za zemlje Zapadnog Balkana, jesen 2023; MMF – Svjetski ekonomski izgledi, oktobar 2023; Evropska komisija – Ekonomski izgledi, jesen 2023.

Crna Gora je u 2023. rasla brže od regionalnog prosjeka, dok će, prema procjenama međunarodnih organizacija, rast crnogorske ekonomije u 2024. usporiti, pa Evropska komisija rast predviđa na 2,7%, dok MMF i Svjetska banka očekuju 3,7%, odnosno 3,2%.

¹³ [World Economic Outlook, October 2023: Navigating Global Divergences \(imf.org\)](https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2023/08/01/world-economic-outlook-october-2023)

¹⁴ [ECB staff macroeconomic projections for the euro area, September 2023 \(europa.eu\)](https://www.ecb.europa.eu/press/pr/20230907/2023090701.en.html)

¹⁵ [Autumn 2023 Economic Forecast: A modest recovery ahead after a challenging year \(europa.eu\)](https://www.ecb.europa.eu/press/pr/20231004/2023100401.en.html)

¹⁶ <https://www.worldbank.org/en/region/eca/publication/western-balkans-regular-economic-report-2023>

3.1. Najnovija ekonomska kretanja

3.1.1. Bruto domaći proizvod

Crnogorska ekonomija je u 2022. pokazala visoki stepen otpornosti, uz snažan ostvareni ekonomski rast od 6,4%, čemu su doprinijeli ubrzani oporavak u turizmu, dinamična privatna potrošnja i visoki priliv stranih direktnih investicija. Sa druge strane, rekordna inflacija je uveliko ograničila potrošačku moć i dovela do stagnacije investicione aktivnosti.

Ekonomski rast u prva tri kvartala 2023. godine je ubrzan u odnosu na prethodnu godinu i iznosio je 6,6% realno, pri čemu su najveći doprinos pružili izvoz roba i usluga (uticaj 8,4 procentnih poena) i lična potrošnja domaćinstava (4,9 pp). Naročito značajan je i oporavak investicione aktivnosti, pri čemu su ulaganja u fiksni kapital dodala 0,9 procentnih poena ekonomskom rastu u prva tri kvartala.

Povoljnim privrednim trendovima doprinio je veliki priliv nerezidenata u Crnu Goru, uz snažne efekte na privatnu potrošnju, turizam, sektor nekretnina, bankarske parametre i zaposlenost.

Ekonomski rast u 2023. snažno je opredijeljen rastom ostvarenih prihoda u turizmu, koji su prema preliminarnim podacima Centralne banke Crne Gore, za devet mjeseci 2023. iznosili 1,36 milijardi eura i veći su 48,6% u odnosu na isti period prethodne godine, ali i 33,9% u odnosu na pretkrizni period (2019. godinu). Crnu Goru je u periodu januar-jul 2023, u ukupnom smještaju (kolektivni i individualni), prema preliminarnim podacima Monstata, posjetilo 1.454.210 turista, sa realizovanih 9.244.842 noćenja, što je za 27,9%, odnosno 50,6% više u odnosu na isti period 2022. U prvih devet mjeseci 2023, ostvaren je veći izvoz električne energije za 36,9%, dok je promet u trgovini na malo rastao po stopi od 20%. Promet putnika na aerodromima je u istom periodu veći 34,4% u poređenju sa 2022. Povoljni vremenski uslovi doveli su do povećanja proizvodnje električne energije za devet mjeseci 2023. od 33,1%. Sektor vađenje ruda i kamena je rastao po stopi od 2,4%, dok je prerađivačka industrija zabilježila godišnji pad od 9,7%. U građevinarstvu je u prvih devet mjeseci 2023, zabilježen pad vrijednosti izvedenih radova za 9,6% na godišnjem nivou.

U narednoj tabeli prikazana je razlika između projekcija iz prošlogodišnjeg i novog PER-a:

Tabela 3.1.1: Razlika između prošlogodišnjeg PER-a i najnovijih procjena za 2023. godinu

Realni rast u 2023, u %	PER 2023-2025	PER 2024-2026	Razlika (u p.p)
Realni rast BDP-a	4,4	5,8	1,4
Potrošnja domaćinstava	2,4	8,2	5,8
Potrošnja države	2,5	3,0	0,5
Investicije	4,6	1,4	-3,2
Izvoz roba i usluga	9,0	12,7	3,7
Uvoz roba i usluga	5,1	10,6	5,5

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Uporedni prikaz projekcija pokazuje odstupanja u pogledu kretanja privatne potrošnje i posljedično ekonomskog rasta. Turizam se znatno snažnije oporavio od očekivanja, dok je uvoz intenziviran shodno rastu potrošnje i privredne aktivnosti. Investicije u 2023. bilježe slabiji rast u odnosu na prošlogodišnje procjene.

3.1.2 Inflacija

Stopa inflacije, iako usporava nakon rekordnog rasta u 2022, je usljed eskternih faktora, snažne domaće potražnje i velikog priliva nerezidenata i dalje na visokom nivou, pa je u prvih deset mjeseci 2023. iznosila prosječno 9,5%. Najveći doprinos rastu cijena za ovaj period, dale su cijene hrane i bezalkoholnih pića (uticaj 4,5 procentnih poena, rast cijena 12,5%) i kategorija 'Stanovanje, voda, struja, gas i druga goriva' (uticaj 1,5 pp, rast cijena 10,9%). Djelimična izmjena u kompoziciji faktora koji doprinose inflaciji, u odnosu na prethodnu godinu, ukazuje na to da takozvana bazna inflacija (inflacija kada se isključi volatilni rast cijena hrane i energije), može ostati povišena i ukorijenjena tokom dužeg vremenskog perioda. Iako je u oktobru 2023. zabilježena mjesečna deflacija potrošačkih cijena (-0,3%), godišnja inflacija je 6,1% u ovom mjesecu i znatno je iznad povećanja cijena u Eurozoni (godišnja inflacija 2,9% u oktobru).

U 2023. je došlo do pada cijena industrijskih proizvoda za izvoz, koje bilježe pad 12,8% u trećem kvartalu godine, usljed pada cijena u metalnom sektoru, vođeno berzanskim međunarodnim kretanjima cijena. Sa druge strane, rast uvoznih cijena je u trećem kvartalu 2023, usporio na 2,8% na godišnjem nivou.

3.1.3. Zaposlenost i zarade

Tržište rada je usljed rasta privredne aktivnosti, priliva nerezidenata i smanjenja sive ekonomije, nastavilo da bilježi izrazito povoljne trendove, pa je zaposlenost porasla na 243,7 hiljada, u prvih devet mjeseci 2023, što je rast od 9,4% u odnosu na uporedni period 2022. Stopa nezaposlenosti se, prema podacima iz Ankete o radnoj snazi, na kraju drugog kvartala 2023, spustila na istorijski najnižih 12,9%. Registrovani broj nezaposlenih, prema evidenciji Zavoda za zapošljavanje Crne Gore, je na kraju oktobra 2023, iznosio 39.128 i manji je 11,6% u odnosu na kraj oktobra 2022. Izazov dugoročne nezaposlenosti i dalje ostaje strukturni problem na tržištu rada, pri čemu gotovo polovina nezaposlenih lica sa evidencije Zavoda, zaposlenje traži duže od tri godine.

U prvih devet mjeseci 2023, prosječna bruto zarada u Crnoj Gori iznosi 979€ i veća je 11,4% u poređenju sa istim periodom 2022, dok je prosječna neto zarada (bez poreza i doprinosa) iznosila 787€, uz godišnji rast od 11,2%. Uprkos snažnoj inflaciji tokom posljednje dvije godine, izmjenama poreske politike i povećanjem prosječnih zarada u 2022, a potom i rastom plata za zaposlene u javnom sektoru u 2023, realna zarada bilježi porast od 18,4% u 2022. godini i 1,2% u prvih devet mjeseci 2023.

3.1.4. Kreditna aktivnost banaka

Bankarski sektor je u 2023. zadržao stabilnost, visoku likvidnost, profitabilnost i dobru kapitalizovanost. Sve ključne bilansne pozicije na godišnjem nivou ostvaruju rast i to: aktiva 10,42%, krediti 12,01%, depoziti 10,65% i kapital od 27,28%. Na kraju oktobra 2023, novčana sredstva iznose 1.286,2 mil.€ i predstavljaju 18,95% ukupne aktive. Koeficijent nekvalitetnih kredita (NPL¹⁷) iznosi 4,82%.

¹⁷ NPL – engl. Non-performing loans – nekvalitetni krediti

Kreditni pravni licima iznose 2.366,1 mil.€ ili 58,14% ukupnih kredita, dok krediti fizičkim licima iznose 1.703,7 mil.€ ili 41,86% ukupnih kredita. U istom periodu, krediti odobreni fizičkim licima bilježe rast od 8,75%, dok su krediti pravni licima zabilježili rast od 14,48%. U strukturi kredita po ključnim nosiocima, nakon kredita fizičkim licima koji su dominantni sa 41,86%, slijede krediti privredi sa 31,47%, krediti Vladi Crne Gore sa 4,79%, plasmani bankama sa 16,85% i ostali krediti sa 5,03% učešća u ukupnim kreditima. Krediti privredi (privredna društva u privatnom i državnom vlasništvu) iznose 1.280,6 mil.€ i bilježe rast od 1,76% na godišnjem nivou. Krediti u drugim valutama čine 3,46% ukupnih kredita, dok krediti nerezidenata učestvuju sa 21,06% u ukupnim kreditima i navedeno se u najvećoj mjeri odnosi na sredstva na korespodentskim računima ino banaka. Dugoročni krediti, koji čine 76,57% svih kredita u sistemu, su dominantno finansirani iz stabilnih kratkoročnih depozita, koji čine 90,16% ukupnih depozita u sistemu. Na kraju oktobra 2023. godine, prosječna ponderisana efektivna kamatna stopa (PPEKS) na ukupne kredite iznosi 6,49%. U istom periodu prethodne godine je iznosila 5,68%.

Tokom deset mjeseci 2023. godine, pravni licima je odobreno 617 mil.€ novih kredita i ovi krediti ostvaruju pad od 14,44% u odnosu na isti period prethodne godine, dok je fizičkim licima odobreno 465,2 mil.€, što je za oko 4,01% više u odnosu na isti period 2022. godine. PPEKS na novoodobrene kredite iznosi 7,34% i u odnosu na oktobar 2022. godine ostvaruje rast od 1,75 p.p. Pokazatelji kreditne aktivnosti ukazuju da je evidentno prenošenje uticaja monetarne politike ECB na tražnju i ponudu kredita u crnogorskom bankarskom sistemu.

Ukupni depoziti na kraju oktobra 2023. iznose 5.536,2 mil.€. U jednogodišnjem uporednom periodu, ukupni depoziti bilježe rast od 532,9 mil.€ ili 10,65%. Na kraju oktobra 2023, u strukturi ukupnih depozita, na depozite fizičkih lica se odnosi 2.679 mil.€ ili 48,39%, dok se na depozite pravnih lica odnosi 2.857,1 mil.€ ili 51,61%. Na godišnjem nivou, depoziti fizičkih lica ostvaruju rast od 319,5 mil.€ ili 13,54%, dok depoziti pravnih lica ostvaruju rast od 213,4 mil.€ ili 8,07%. Depoziti po viđenju su dominantni sa 81,45% u ukupnim depozitima. U bankarskom sistemu i dalje je prisutna ročna neusklađenost depozitnog potencijala. Učešće nerezidentnih depozita je značajno i iznosi 24,22%, dok depoziti u drugim valutama čine 4,78% ukupnih depozita. U oktobru 2023, pasivna PPEKS iznosila je 0,25% i u poređenju sa oktobrom 2022. ostala je na istom nivou.

Vrijednost koeficijenta kredita i potraživanja u odnosu na depozite iznosi 73,51%, što znači da je u sistemu 1.466,4 mil.€ više depozitnog potencijala u odnosu na potraživanja po osnovu odobrenih kredita.

3.1.5. Finansijski sektor

Finansijski sektor na kraju trećeg kvartala 2023. karakteriše stabilnost i umjereni nivo sistemskog rizika. U cilju očuvanja finansijske stabilnosti, Centralna banka je i tokom 2023. godine nastavila aktivno da prati i analizira kretanja u finansijskom sistemu i ekonomiji, kako bi kroz adekvatne mjere makroprudencijalne i monetarne politike podržala oporavak i dalji rast i razvoj crnogorske ekonomije u uslovima stalno prisutne neizvjesnosti. Mjere su značajno doprinijele održavanju stabilnosti bankarskog sistema, koji bilježi rast svih ključnih bilansnih pozicija, dok su ukupni depoziti i likvidna aktiva banaka na istorijskom maksimumu. S obzirom

na ostvaren značajan efekat, te činjenicu da su rokovi za primjenu većine mjera istekli, Centralna banka ne planira da produži primjenu preostalih mjera.

Finansijski sektor na kraju septembra 2023. je imao vrijednost aktive oko 6,8 milijardi eura, koja je u odnosu na BDP iznosila 105,1%. Bankarski sektor čini 93,9% aktive finansijskog sektora, slijede sektor osiguranja sa 4,2% i ostale finansijske institucije (mikrokreditne finansijske institucije, lizing kompanije, faktoring društva i društva za otkup potraživanja) sa 1,9%.

Tokom prvih devet mjeseci 2023, na Montenegroberzi ostvareno je 8,3 mil.€ prometa (0,13% prognoziranog godišnjeg BDP-a), što je za 41,7 mil.€ ili 83,4% manje na godišnjem nivou.

Bankarski sektor je pod kontinuiranim nadzorom Centralne banke, likvidan, solventan i sa nekvalitetnim kreditima na prihvatljivom nivou. Likvidna aktiva banaka iznosi 1.731,2 mil.€ i čini 25,51% ukupne aktive na kraju oktobra 2023. U strukturi likvidne aktive, najveće učešće imaju gotovina i gotovinski ekvivalenti (57,59%), zatim sredstva kod ino banaka (depoziti po viđenju) koji čine 33,55% ukupne likvidne aktive, sredstva kod domaćih banaka (po viđenju) sa 0,49%, dok dio obavezne rezerve čini 8,37% ukupne likvidne aktive. Na nivou sistema, hartije od vrijednosti iznose 1.353 mil.€, čineći 19,95% ukupne aktive. Hartije od vrijednosti predstavljaju rezervu likvidnosti. Stabilnost bankarskog sektora podržana je adekvatnom kapitalizacijom, tako da i agregatni (20,71%) i individualni koeficijenti solventnosti kod svih banaka u sistemu (koji se kreću u rasponu od 11,92% do 29,45%) na 30.09.2023. su iznad zakonskog minimuma. Navedene tendencije su se pozitivno reflektovale na profitabilnost bankarskog sektora. Pozitivan finansijski rezultat na nivou sistema na kraju oktobra 2023. iznosi 127 mil.€, dok je u istom periodu prethodne godine iznosio 72,7 mil.€. Prinos na prosječnu aktivu (ROA) je na kraju septembra 2023. iznosio 2,30%, dok je prinos na prosječni kapital (ROE) iznosio 21,02%. Takođe, djelovanjem iz predostrožnosti, Centralna banka je blagovremeno obezbijedila 350 miliona eura od Evropske centralne banke i Banke za međunarodna poravnanja za slučaj hitne podrške za likvidnost bankama u slučaju nepredviđenih okolnosti.

Uvažavajući preporuke Evropske komisije, Centralna banka je kontinuirano preduzimala aktivnosti iz domena svoje nadležnosti, kako bi dala maksimalan doprinos njihovoj realizaciji i očuvanju stabilnosti finansijskog sistema. Više detalja o odgovorima na smjernicu politika sa ministarskog dijaloga u Briselu u maju 2023. je dato u okviru Poglavlja 2.

3.1.6. Eksterni sektor

3.1.6.1. Tekući račun

U periodu januar-septembar 2023, deficit tekućeg računa iznosio je 345,0 mil.€ i manji je za 28,4% u odnosu na isti period 2022, kao rezultat snažnog rasta suficita na računu usluga. Ukupan izvoz roba iznosio je 533,6 mil.€ ili 6,2% manje u odnosu na uporedni period, čemu je najviše doprinio pad izvoza obojenih metala i kategorije mineralne rude i otpaci metala. Ukupan uvoz roba iznosio je 2.761,0 mil.€ i veći je 7,7% u odnosu na isti period 2022, kao rezultat rasta uvoza drumskih vozila i industrijskih mašina za opštu upotrebu. Na računu usluga zabilježen je suficit od 1.483,1 mil.€, što je 38,5% više međugodišnje, usljed povećanja prihoda od turizma i transporta. Ukupni prihodi od usluga iznosili su 2.293,1 mil.€ ili 31,4% više u odnosu na posmatrani period. Procijenjeni prihodi od turizma iznosili su 1.361,2 mil.€, što je

godišnji rast od 48,6%. Na računu primarnih dohodaka zabilježen je suficit u iznosu od 84,9 mil.€ i manji je za 14,2% u odnosu na devet mjeseci 2022. Prihodi po osnovu primarnih dohodaka iznosili su 306,4 mil.€ (rast 8,8%), dok su rashodi bili 221,5 mil.€ (rast 21,3%). Na računu sekundarnih dohodaka zabilježen je suficit u iznosu od 314,5 mil.€. Ukupan priliv transfera u Crnu Goru je bio manji za 2,3% i iznosio je 402,4 mil.€, od čega najveći dio čine lični transferi iz inostranstva (293,9 mil.€, pad 10,1%), dok je u istom periodu ukupan odliv po osnovu transfera u inostranstvo iznosio 87,9 mil.€ (rast 24,6%).

3.1.6.2. Finansijski račun

Na računu portfolio investicija zabilježen je neto odliv u iznosu od 388,9 mil.€, dok je na računu ostalih investicija neto odliv iznosio 455,0 mil.€. Kretanja na ovom računu karakteriše smanjenje kreditnih obaveza banaka, pri čemu je država povećala svoje zaduživanje u odnosu na isti period 2022. Neto priliv stranih direktnih investicija u periodu januar-septembar 2023, iznosio je 320,4 mil.€, što predstavlja smanjenje od 47,1% u odnosu na isti period 2022. Ukupan priliv SDI iznosio je 631,4 mil.€ (pad 26,1%), od čega su vlasnička ulaganja iznosila 403,9 mil.€ (pad 13,4%), dok je priliv u formi interkompanijskog duga iznosio 197,9 mil.€ i bilježi pad od 38,5%. U strukturi vlasničkih ulaganja, investicije u kompanije i banke iznosile su 68,7 mil.€ (pad 52,4%), dok su ulaganja u nekretnine 335,2 mil.€ (rast 4,0%). Priliv po osnovu povlačenja ulaganja iz inostranstva iznosio je 29,6 mil.€. Gledano prema strukturi ukupnog priliva SDI, učešće po osnovu ulaganja u nekretnine iznosilo je 53,1%, interkompanijski dug 31,3% i investicije u kompanije i banke 10,9%. Ukupan odliv SDI u posmatranom periodu iznosio je 311,0 mil.€, što je za 25,0% više u odnosu na isti period 2022. Odliv po osnovu ulaganja rezidenata u inostranstvo iznosio je 64,7 mil.€, dok su povlačenja sredstava nerezidenata investiranih u našu zemlju iznosila 246,3 mil.€.

Tabela 3.1.6.2: Platni bilans Crne Gore, u 000 eura

R.br.	Naziv stavke	jan-sept 2022	jan-sept 2023	Promjena u %
1	TEKUĆI RAČUN	-482.076	-344.954	-28,4
1.A.a	Robe	-1.993.592	-2.227.493	11,7
1.A.a.1	Izvoz, f.o.b.	568.993	533.551	-6,2
1.A.a.2	Uvoz, f.o.b.	2.562.584	2.761.043	7,7
1.A.b	Usluge	1.070.995	1.483.058	38,5
1.A.b.1	Prihodi	1.744.959	2.293.069	31,4
1.A.b.2	Rashodi	673.964	810.011	20,2
1.B	Primarni dohodak	99.018	84.945	-14,2
1.B.1	Prihodi	281.551	306.418	8,8
1.B.2	Rashodi	182.532	221.473	21,3
1.C	Sekundarni dohodak	341.502	314.536	-7,9
1.C.1	Prihodi	412.033	402.386	-2,3
1.C.2	Rashodi	70.531	87.850	24,6
2	KAPITALNI RAČUN	-2	-29	1725,8
2.A	Prihodi	0	0	
2.B	Rashodi	2	29	1725,8
	SALDO TEKUĆEG I KAPITALNOG RAČUNA	-482.078	-344.982	-28,4
3	FINANSIJSKI RAČUN, neto	-5.366	170.397	
3.A	Neto povećanje finansijske aktive	486.126	349.156	-28,2
3.B	Neto povećanje obaveza	491.492	178.759	-63,6
3.1	Direktne investicije, neto	-606.014	-320.366	-47,1
3.2	Portfolio investicije, neto	103.322	388.915	276,4
3.3	Finansijski derivati, neto	-13.863	-66.235	377,8

3.4	Ostale investicije, neto	343.468	455.045	32,5
3.5	Rezerve CBCG (promjene)	167.722	-286.962	
4	NETO GREŠKE I OMAŠKE (3-2-1)	476.712	515.379	8,1

Izvor: CBCG

3.1.6.3. Međunarodna investiciona pozicija

Na kraju 2022, neto međunarodna investiciona pozicija (MIP) Crne Gore iznosila je 7.702,9 mil.€ ili 130,0% BDP i u poređenju sa 2021, smanjena je za 493,4 mil.€. Ukupna potraživanja rezidenata prema inostranstvu iznosila su 4.484,9 mil.€, a obaveze 12.187,8 mil.€. Posmatrajući neto pozicije po investicionim instrumentima (sredstva minus obaveze), u odnosu na 2021, zabilježeno je smanjenje kod ostalih investicija za 471,0 mil.€ i portfolio investicija za 175,1 mil.€, dok je neto pozicija stranih direktnih investicija povećana 318,4 mil.€. Prema preliminarnim podacima na kraju drugog kvartala 2023, neto međunarodna investiciona pozicija (MIP) Crne Gore iznosila je 7.477,6 mil.€. Ukupna potraživanja rezidenata prema inostranstvu iznosila su 4.835,7 mil.€, dok su obaveze iznosile 12.313,4 mil.€. U poređenju sa krajem 2022, negativna neto međunarodna investiciona pozicija smanjena je za 225,3 mil.€, uglavnom zbog značajnijeg povećanja finansijskih sredstava (za 350,8 mil.€).

Tabela 3.1.6.3: Struktura međunarodne investicione pozicije Crne Gore, u milionima eura

	2021	2022	Q2 2023	Promjena u % 2022/2021	Promjena u % Q2 2023/2022
1. Međunarodna investiciona pozicija, neto	-8.196,4	-7.702,9	-7.477,6	-6,0%	-2,9%
2. Sredstva	3.861,7	4.484,9	4.835,7	16,1%	7,8%
2.1. Direktno investicije, neto	125,4	198,2	210,2	58,0%	6,0%
2.2. Portfolio investicije, neto	586,3	761,5	1.146,5	29,9%	50,6%
2.3. Finansijski derivati	0,0	0,0	0,3	200,0%	1377,8%
2.4. Ostale investicije	1.401,1	1.610,6	1.862,6	15,0%	15,7%
2.5. Rezerve CBCG	1.748,9	1.914,6	1.616,2	9,5%	-15,6%
3. Obaveze	12.058,0	12.187,8	12.313,4	1,1%	1,0%
3.1. Direktno investicije	4.732,3	5.123,5	5.263,4	8,3%	2,7%
3.2. Portfolio investicije	1.777,4	1.777,5	1.784,8	0,0%	0,4%
3.3. Finansijski derivati	0,0	0,1	0,3	10,4%	496,2%
3.4. Ostale investicije	5.548,3	5.286,8	5.264,8	-4,7%	-0,4%

Izvor: CBCG

3.2. Srednjoročni makroekonomski scenario

Rast ekonomije je tokom 2023. godine bio snažniji od očekivanog, pa je shodno snažnom rastu u prvoj polovini godine, povoljnim kratkoročnim pokazateljima u trećem kvartalu i djelimičnom oporavku investicione aktivnosti, izvršena revizija rasta ekonomije naviše u 2023. U srednjem roku se očekuje da privatna potrošnja i dalje bude glavni pokretač ekonomskog rasta, uz započinjanje novog investicionog ciklusa, sprovođenje strukturnih reformi u ekonomiji i intenziviranje evropskih integracija uz pridruživanje inicijativi Evropske unije – Novi plan rasta za Zapadni Balkan.

Snažna potrošnja domaćinstava, povećanje minimalne penzije od 2024, započinjanje novog investicionog ciklusa, nastavak povoljnih trendova u turizmu, uz mjere sektorske podrške i relevantne prognoze kretanja ekonomske aktivnosti i inflacije u Evropi, čine osnovne

pretpostavke makroekonomskog scenarija. U nastavku poglavlja, dat je pregled srednjoročnih makroekonomskih prognoza, uz identifikovane makrofinansijske rizike, kao i izrađeni alternativni scenario u slučaju materijalizacije brojnih rizika i izazova. Poglavlje sadrži i procjenu uticaja strukturnih reformi i reformskih mjera predviđenih ovogodišnjim Programom, uz komplementarne projekte iz sektora energetike, kako bi se kvantifikovao efekat dijela zelene tranzicije po rast ekonomije i zaposlenost.

3.2.1. Osnovni makroekonomski scenario 2023-2026 i rizici za ostvarenje

Rast ekonomije tokom 2022. i 2023, bio je snažniji od očekivanog, uprkos globalnim ekonomskim i geopolitičkim neizvjesnostima. Izmjene poreske politike i povećanje minimalne i prosječnih zarada počev od 2022, dalji rast plata u javnom sektoru u 2023, porast raspoloživog dohotka kroz transfere, zaposlenost i kreditiranje, kao i veliki priliv nerezidenata u protekle dvije godine, opredijelili su privredne trendove u Crnoj Gori.

Tokom 2023, tradicionalno najsnažniji sektori turizma, trgovine i saobraćaja bilježe visoke stope rasta, dok se industrijska proizvodnja oporavila, prevashodno pod uticajem snažnog povećanja proizvodnje električne energije. Prihodi u turizmu su, vođeni povećanjem inostranih gostiju i opštim nivoom cijena, na rekordnom nivou za prvih devet mjeseci 2023, u iznosu od 1,36 milijardi eura. Bankarski sektor je stabilan i visoko likvidan, iako se strožija monetarna politika na evropskom i globalnom nivou, odrazila na povećanje kamatnih stopa u Crnoj Gori i pad novoodobrenih kredita. Spoljnotrgovinska pozicija je pogoršana, usljed pada izvoza roba u 2023, dok uvoz bilježi visoki rast vođen domaćom potražnjom. Tržište rada je usljed rasta privredne aktivnosti, priliva nerezidenata i smanjenja sive ekonomije, nastavilo da bilježi izrazito povoljne trendove, dok je inflacija, iako usporava nakon rekordnog rasta u prethodnoj godini, na i dalje visokom nivou u 2023. U odsustvu značajnijih reformi, reformske mjere predviđene prošlogodišnjim Programom nijesu značajnije uticale na ostvareni ekonomski rast u tekućoj godini. **Shodno ostvarenim makroekonomskim kretanjima, stopa rasta ekonomije je korigovana naviše za 2023. godinu i sada se procjenjuje realni rast od 5,8%.**

U narednom periodu se očekuje nastavak visoke privatne i javne potrošnje, na bazi sektorskih kretanja, rasta zaposlenosti i najavljenog povećanja minimalne penzije, od 1. januara 2024. godine. Budući da će se povećanje odraziti na kategorije stanovništva sa niskim primanjima i dohotkom, procjenjuje se da će privatna potrošnja biti glavni transmisioni mehanizam usvajanja ove mjere, koja će samoj stopi rasta BDP-a dodati oko 0,7-0,8 procentnih poena u 2023 (neto efekat).

Prema preliminarnim makroekonomskim prognozama, rast ekonomije će u narednom trogodišnjem periodu prosječno godišnje iznositi 3,2%. Rast će voditi dominantno domaća potražnja, kroz jaku ličnu potrošnju domaćinstava i započinjanje novog investicionog ciklusa, koji će biti stimulisan olakšanjem biznis barijera i regulatornim reformama, kao i politikama zapošljavanja mladih. Planirani rast javne potrošnje dodatno će podstaći ekonomski rast u 2024. i narednim godinama. Uslužna orjentisanost ekonomije i snažno oslanjanje na turizam biće karakteristika razvojnog modela i u srednjoročnom periodu, pri čemu će pozitivan efekat

neto izvoza po rast biti neutralisan porastom uvoza za potrebe lične i investicione potrošnje, a u skladu sa nisko diversifikovanom domaćom proizvodnom bazom.

Nakon povećanja opšteg nivoa cijena u ekonomiji, koje je u periodu 2022-2023, kumulativno preko 23% u odnosu na 2021, očekuje se da će inflatorni pritisci oslabiti u srednjem roku, ali ipak ostati povišeni. Ono što zabrinjava je znatna divergencija inflacije u Crnoj Gori u odnosu na inflaciju u Eurozoni, pri čemu Evropska centralna banka (ECB) u svojim jesenjim prognozama predviđa da će se inflacija u zemljama koje zvanično koriste euro, tek u drugoj polovini 2025, vratiti u okviru targeta ECB od oko 2%¹⁸. U skladu sa projekcijama Ministarstva finansija, procjenjuje se da će inflacija u Crnoj Gori biti na nivou od oko 5% u 2024, dok će se u periodu 2025-26, spustiti na prosječno 3%. Rast cijena će dominantno opredjeljivati eksterni faktori, blago smirivanje cijena energenata i hrane na međunarodnim berzama, kao i domaće politike koje stimulišu agregatnu potražnju. Ukoliko se pogoršaju geopolitičke i globalne ekonomske neizvjesnosti, inflacija može biti značajno veća, što je rizik predstavljen u potpoglavlju alternativnog scenarija.

Tržište rada se tokom 2023. znatno oporavilo u odnosu na pretkrizni period, pa su ključni indikatori broja zaposlenih i stope nezaposlenosti znatno povoljniji u odnosu na pretkrizni nivo. Nakon procijenjenog, gotovo dvocifrenog rasta zaposlenosti u 2023, u periodu 2024-2026, predviđa se prosječno povećanje broja zaposlenih od oko 2% prosječno godišnje, shodno stabilizaciji ekonomskog rasta, sprovedenim reformama u oblasti ljudskog kapitala i potencijalima domaće radne snage. Strukturni deficit na tržištu rada usloviće i dalje visoki broj izdatih dozvola za privremeni boravak i rad stranaca.

Prospekti rasta ekonomije u srednjem roku podržani su visokim prioritetima ka ispunjavanju EU agende u procesu pristupanja Crne Gore. U tom smislu, jedan od najvažnijih segmenata u oblasti ekonomije predstavlja nova inicijativa Evropske unije pod nazivom - **Novi plan rasta za Zapadni Balkan**¹⁹. Inicijativa je posvećena jačanju ekonomske integracije zemalja regiona sa jedinstvenim tržištem EU, ubrzavanju ključnih reformi i povećanju dostupne finansijske pomoći u okviru **Instrumenta za reforme i rast**²⁰, na bazi ispunjenja zacrtanih reformskih mjera. Podsticaj dodatnog povlačenja značajnih sredstava po osnovu ovog instrumenta može doprinijeti rastu ekonomije u srednjem roku i bržoj konvergenciji ka razvojnom prosjeku EU država članica.

Tržište rada se tokom 2022. znatno oporavilo u odnosu na pretkrizni period, pa se u 2023. očekuje da ključni indikatori broja zaposlenih i stope nezaposlenosti budu povoljniji u odnosu na nivo prije pandemije. Oporavku na tržištu rada i povećanju socijalne inkluzije podsticaj će dati i prioritetne reformske mjere usmjerene ka zapošljivosti mladih i žena, uvođenjem programa Garancija za mlade u Crnoj Gori, uz dodatnu reformsku mjeru povećanja kvaliteta obrazovanja, koja će ipak imati slab uticaj na ishode na tržištu rada u srednjem roku, dok dugoročno može podstaći rast produktivnosti. U periodu 2024-2026, predviđen je prosječni

¹⁸ [ECB staff macroeconomic projections for the euro area, September 2023 \(europa.eu\)](https://www.europa.eu/press-room/media/30622)

¹⁹ [Commission presents a new Growth Plan for the Western Balkans including €6 billion in grants and loans to accelerate economic convergence with the EU \(europa.eu\)](https://www.europa.eu/press-room/media/30622)

²⁰ [2023 Regulation proposal Reform and Growth Facility Western Balkans \(europa.eu\)](https://www.europa.eu/press-room/media/30622)

godišnji rast zaposlenosti od oko 2%, uz dalji rast zarada, po osnovu primjene reformskih mjera usmjerenih na smanjenje sive ekonomije i smanjenje strukturne nezaposlenosti, blagog rasta produktivnosti u privatnom sektoru (procijenjeno potencijalnim rastom), rasta inflacije i usklađivanja plata u javnom sektoru. Očekuje da će i u srednjem roku, uprkos trajućim inflatornim pritiscima, realna prosječna zarada u državi porasti oko 0,7%, shodno preliminarnim makroekonomskim prognozama.

U srednjem roku se očekuje poboljšanje regulatornog okvira, kroz mjeru implementacije Programa za suzbijanje neformalne ekonomije i uvođenje integrisanog sistema za upravljanje prihodima, čime će se direktno odgovoriti na preporuku br. 5 Evropske komisije, sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. Mjera bi mogla imati veliki potencijal u unaprjeđenju poslovnog ambijenta, ukoliko bi bila praćena kadrovskim jačanjem i snažnim operativnim postupanjem u sivoj zoni na tržištu roba i usluga i na tržištu rada.

Odgovorno upravljanje javnim finansijama od ključnog je značaja po makroekonomsku stabilnost, što je prepoznato i u osnovnom scenariju kao jedan od glavnih izazova u srednjem roku. U cilju smanjenja fiskalnih rizika, planirane su reformske mjere unaprjeđenja upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države, uz uspostavljanje veće kontrolne i nadzorne funkcije, kako bi se u ovim preduzećima povećao opšti nivo konkurentnosti i ostvarili bolji poslovni rezultati.

Shodno identifikovanim rizicima, od 2024. je planirano i značajno unaprjeđenje sajber bezbjednosti, dok će se kvalitet javnih usluga unaprijediti predviđenim procesima digitalizacije u javnoj upravi, sektorima zdravstva i obrazovanja.

U narednom periodu se očekuje oporavak investicija i započinjanje novog investicionog ciklusa, što će prema očekivanjima podržati prospekte rasta u srednjem roku. Prema posljednjim najavama, ulaganja u energetska otpornost će ostati snažna i u narednim godinama, naročito u oblasti obnovljivih izvora energije, poput projekata izgradnje novih solarnih i vjetroelektrana. Planirane mjere politika dodatno će podstaći dekarbonizaciju i povećanje energetske efikasnosti, u cilju održivog rasta i usaglašavanja sa relevantnim EU politikama. Očekuje se i da snažan doprinos privrednom rastu u narednom periodu, pored energetike, daju i projekti u turizmu i infrastrukturi²¹. Pretpostavke, kao i rizici za rast investicija u srednjem roku, odnose se na jačanje predvidivosti poslovnog ambijenta i transparentnosti poreske politike, stabilizaciju političkih prilika i obezbjeđivanje prospekata dugoročne održivosti javnih finansija.

Iako relevantne međunarodne organizacije ističu da je ekonomski rast snažan u 2023. godini, u narednom srednjoročnom periodu se očekuje usporavanje dinamike rasta, usljed

²¹ Kompleksi visoke vrijednosti u turizmu, izgradnja hotelskih sadržaja u sjevernom regionu po osnovu programa ulaganja od posebnog značaja za ekonomski interes, dok se u oblasti infrastrukture najveće investicije odnose na projekte planirane kapitalnim budžetom za 2024. godinu, od kojih su najvažniji nastavak gradnje druge dionice autoputa Bar-Boljare (dionica Mateševo-Andrijevića), rekonstrukcija postojeće putne infrastrukture, projekti u oblasti zdravstva i obrazovanja.

kombinacije eksternih i domaćih faktora, koji će uticati na raspoloživi dohodak, privatnu potrošnju, oporavak investicija i turistički sektor.

Makroekonomske prognoze 2024-2026. imaju sljedeće komponente sa potrošne strane:

- Dinamiku rasta ekonomije Crne Gore u srednjem roku, dominantno će opredijeliti snažna domaća potražnja, sa privatnom potrošnjom i investicijama kao pokretačima privredne aktivnosti. Lična potrošnja domaćinstava biće podstaknuta rastom u turizmu i povezanim djelatnostima, rastom zaposlenosti i zarada, transfera iz inostranstva (doznaka), uz oporavak kreditne aktivnosti i biće snažno podstaknuta budžetskim mjerama za 2024. Javnu potrošnju u narednom periodu reflektovaće visoka tekuća potrošnja i planirani porast kapitalnih ulaganja iz javnih izvora. Očekuje se da će bruto investicije u osnovna sredstva bilježiti postepeni oporavak i rast od oko 3% proječno godišnje u narednom trogodišnjem periodu, u skladu sa očekivanom stabilizacijom političkih prilika i implementacijom Novog plana rasta Evropske komisije za Zapadni Balkan. Dodatni inflatorni pritisci i dalji rast ključnih kamatnih stopa u srednjem roku mogli bi ugroziti planirani rast investicija, dok bi sa druge strane, poboljšanje domaćeg regulatornog okruženja, moglo doprinijeti povoljnijim investicionim perspektivama;
- Neto izvoz će imati marginalni efekat po rast ekonomije u narednim godinama, uprkos snažnom turističkom sektoru i porastu izvozne aktivnosti, zbog istovremenog rasta uvoza za potrebe lične i investicione potrošnje. Turizam je već u 2023, znatno prevazišao ostvarene prihode iz pretkriznog nivoa, dok se očekuje visoki rast ovog sektora od oko 8% godišnje i u periodu 2024-2026, uz dalju diversifikaciju strukture inostranih gostiju i izvornih tržišta. Iako se očekuje usporavanje priliva direktnih stranih investicija, one će nastaviti da podržavaju ekonomski rast, sa projektovanim učešćem u strukturi BDP-a od oko 7,4% u godinama koje slijede.

Tabela 3.2.1: Crna Gora: Makroekonomske projekcije 2023-2026 – Osnovni scenario

CG: Makroekonomske projekcije, 2023-2026 - Osnovni scenario					
	2022	2023	2024	2025	2026
			-		
Nominalni BDP u mil.€	5924,0	6624,3	7034,0	7424,5	7782,6
Nominalni rast	19,6	11,8	6,2	5,6	4,8
Realni rast	6,4	5,8	3,8	3,0	2,9
Inflacija (prosjeak)	13,0	9,0	5,0	3,4	2,5
BDP deflator	12,4	5,7	2,3	2,5	1,8
Deficit tekućeg računa, % BDP	-12,9	-12,7	-13,1	-12,0	-10,9
	(realne stope rasta u %)				
Realni rast BDP-a	6,4	5,8	3,8	3,0	2,9
Domaća tražnja	8,3	5,8	4,0	2,2	2,4
Potrošnja domaćinstava	9,7	8,2	4,9	2,3	2,8
Potrošnja države	1,5	3,0	2,5	2,5	2,0
Bruto investicije	9,7	1,4	2,8	1,8	1,8
Bruto investicije u osnovna sredstva	0,1	2,0	3,9	2,5	2,5
Promjena zaliha	56,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Izvoz roba i usluga	22,7	12,7	6,8	5,8	6,0

Uvoz roba i usluga	21,3	10,6	6,4	3,8	4,4
	rast u procentima ako nije naznačeno drugačije				
Makroekonomski indikatori:					
Rast zaposlenosti	18,1	9,5	2,2	1,8	1,7
Rast zarada (bruto)	11,3	11,5	5,0	4,0	4,0
Stopa nezaposlenosti	14,7	13,2	12,6	12,0	11,6
Neto SDI % BDP	13,2	7,5	7,8	7,4	7,1
Novoodobreni krediti	31,5	-6,0	2,0	2,0	4,0

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

Makroekonomski indikatori:

- Deficit tekućeg računa platnog bilansa će se spustiti sa procijenjenih 12,7% BDP-a u 2023. na 10,9% u 2026. godini, shodno očekivanoj dinamici kretanja uvoza i izvoza, uz rastuće suficite na računima usluga, primarnog i sekundarnog dohotka;
- Usljed pada priliva stranih direktnih investicija u 2023, očekuje se njihovo smanjenje u udjelu BDP-a na oko 7,4% u srednjem roku (neto SDI);
- Novoodobreni krediti će bilježiti znatno sporiji rast od blizu 3%, usljed pooštavanja kreditnih uslova i rasta kamatnih stopa;
- Zaposlenost će u periodu 2024-2026 rasti po prosječnoj stopi od 2% shodno usporavanju rasta ekonomije i limitima na domaćem tržištu rada. Stopa nezaposlenosti će se prema projekcijama, spustiti sa 13,2% u 2023, na 11,6% u 2026. Rast zarada u srednjem roku procijenjen je na oko 4%, shodno inflatornim pritiscima i usklađivanju u javnom sektoru;
- Inflacija će prema procjenama i u 2024. ostati na nešto višem nivou od 5%, uz postepenu stabilizaciju u srednjem roku na 3%.

Gledajući sa proizvodne strane, procijenjeni model rasta crnogorske ekonomije u srednjem roku, će dominantno opredjeljivati sektori turizma (rast 8% prosječno), poljoprivrede (rast 7%) i proizvodnje električne energije (rast 6%), u skladu sa projektima iz obnovljivih izvora energije. U srednjem roku se očekuje oporavak i rast građevinarstva po prosječnoj stopi od 3,3% godišnje, usljed projektovane dinamike investicija.

U sljedećoj tabeli dat je pregled indikatora po agregiranim proizvodnim sektorima:

Tabela 3.2.1.1: Proizvodni sektori – realne stope rasta i učešće u BDV-u

Sektori	realne stope rasta, u %				učešće u rastu BDP-a, %				učešće u BDV, u %			
	2023	2024	2025	2026	2023	2024	2025	2026	2023	2024	2025	2026
Poljoprivreda	16,0	7,0	7,0	7,0	1,0	0,5	0,5	0,5	8,3	8,5	8,7	9,0
Industrijska proizvodnja	-0,4	4,3	3,9	3,5	0,0	0,4	0,4	0,3	10,9	10,9	10,9	10,9
Građevinarstvo	-15,0	3,0	3,0	4,0	-0,6	0,1	0,1	0,1	3,8	3,7	3,7	3,7
Uslužne djelatnosti	8,7	4,3	3,2	3,0	5,4	2,8	2,1	2,0	77,0	76,9	76,6	76,3
-od čega usluge smještaja i ishrane	32,0	10,0	7,0	7,0	2,6	1,0	0,8	0,8	12,3	13,0	13,4	13,8
BDV (bruto dodata vrijednost)	5,8	3,8	3,0	2,9	5,8	3,8	3,0	2,9	100,0	100,0	100,0	100,0
Porezi minus subvencije	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	N/A	N/A	N/A	N/A
BDP	5,8	3,8	3,0	2,9	5,8	3,8	3,0	2,9	N/A	N/A	N/A	N/A

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

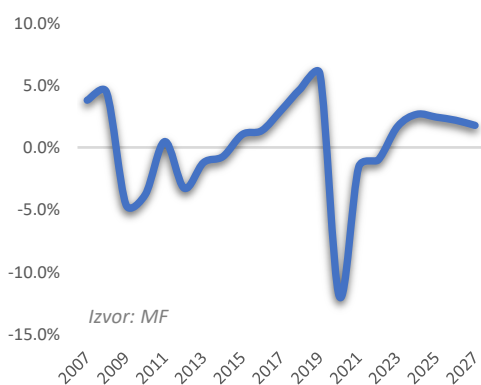
Ipak, prospekti rasta i makroekonomske stabilnosti u narednom periodu ostaju izuzetno neizvjesni i podložni materijalizaciji brojnih rizika. Budući da su protekle dvije godine obilježile

snažne geopolitičke neizvjesnosti, naredni period bi mogao donijeti dodatne nestabilnosti, naročito na evropskom prostoru, što bi se odrazilo na rast crnogorske privrede. Kretanja cijena na globalnoj sceni takođe ostaju vrlo nepredvidiva u kratkom roku, te predstavljaju najveći izazov po planirani makroekonomski scenario. Rizike po stabilnost javnih finansija predstavljaju i unutrašnje političke prilike i ograničeni fiskalni prostor za dodatno reagovanje na tržišne nestabilnosti. Odlaganje sprovođenja strukturnih reformi, slabija dinamika planiranih investicija, klimatske promjene, mogu biti takođe dodatni izazovi dinamičnom rastu u srednjem roku.

3.2.2. Potencijalni rast

Crnogorska ekonomija tokom posljednjih nekoliko godina bilježi visoke stope ekonomskog rasta, izuzev u 2020, usljed krize pandemije. Analiza proizvodnih faktora u makroekonomskom modelu, pokazuje da se rast crnogorske ekonomije u periodu 2008-2023, kretao oko

Grafik 3.2.2: Output gap 2007-2027

potencijala, pa je prosječni rast ekonomije u ovom periodu iznosio 2,5%. Rastu je najviše doprinio rast kapitalne aktive od 2,5%, radna snaga je kao faktor rasta dodala 1,2%, dok je ukupna faktorska produktivnost, kao faktor kombinovanja raspoloživih tehnoloških kapaciteta, oduzela rastu 1,2%. Za period 2024-2026, potencijal rasta crnogorske ekonomije se prema procjeni povećava na 3,1%, pri čemu se struktura proizvodnih faktora mijenja u korist pozitivnog doprinosa produktivnosti ekonomskom rastu.

Usljed projektovanog kretanja privredne aktivnosti u srednjem roku i opredijeljenih stopa rasta, očekuje se dalji rast zaposlenosti i potrošnje, uz postepeni oporavak investicija i započinjanje novog investicionog ciklusa. Shodno modelskim projekcijama, predviđa se kretanje ekonomije oko njenog potencijala, uz smanjivanje jaza između potencijalnog i realno projektovanog BDP-a (*output gap-a*) u narednom srednjoročnom periodu. Konvergenciju će voditi najavljene budžetske mjere i strukturne reforme, kojima se stvaraju regulatorne pretpostavke za održanje dinamičnog nivoa rasta ekonomije i rast konkurentnosti i produktivnosti.

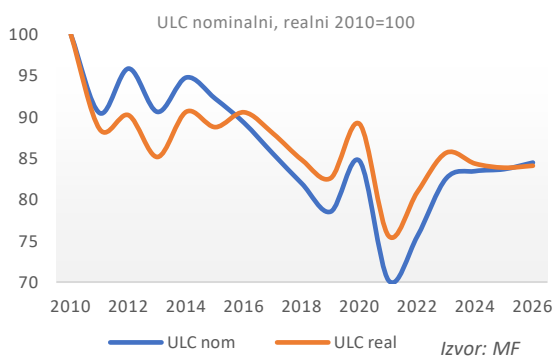
3.2.3. Eksterni sektor i njegova srednjoročna održivost

Nedovoljna diversifikovanost crnogorske ekonomije, otvorenost za spoljnotrgovinske tokove i visoka uvozna zavisnost, predstavljaju dugoročni strukturni izazov Crne Gore. Procijenjeni izvoz roba u 2023. čini svega 10,8% BDP-a, dok se deficit u eksternom sektoru, kada je u pitanju platno bilansna pozicija, procjenjuje na 12,7% BDP-a. Spoljnotrgovinski minus je procijenjen na 47,2% BDP-a i djelimično će biti kompenzovan suficitom na računima usluga (25,5% BDP-a), primarnog (1,7%) i sekundarnog dohotka (7,4% BDP-a). Nakon rekordnog izvoza roba u 2022. godini, izvozna aktivnost je tokom 2023. u padu, usljed nižeg izvoza metalske industrije, kao i pada izvoznih cijena, uslovljenih kretanjima cijena metala, primarno aluminijuma na

međunarodnim berzama. U skladu sa stabilizacijom dinamike potrošnje, ali i oporavkom investicione aktivnosti, očekuje se umjereni rast uvoza roba u srednjem roku. Shodno projektovanim kretanjima, očekuje se postepeni pad deficita tekućeg računa, sa 12,7% na i dalje visokih 10,9% BDP-a u 2026. Očekuje se da će se deficit i dalje u najvećoj mjeri finansirati prilivom stranih direktnih investicija, za koje je predviđeno usporavanje u srednjem roku i prosječno učešće od oko 7,4% u strukturi BDP-a.

Analiza konkurentnosti koja je urađena na osnovu **jedinične cijene rada (ULC)**, pokazuje da je

Grafik 3.2.3 Jedinični troškovi rada 2010-2026

cjenovna konkurentnost značajno rasla u periodu 2010-2019, kao posljedica dinamike rasta zarada, zaposlenosti i BDP-a. Cjenovna konkurentnost rada je u 2020, u krizi pandemije značajno smanjena, dok je u 2021, pri snažnom oporavku ekonomije, došlo do poboljšanja konkurentnosti, usljed znatno većeg rasta BDP-a od rasta zarada. Trend pada konkurentnosti cijene rada je primjetan tokom 2022. i 2023. godine, usljed znatno bržeg rasta troškova fonda zarada u ekonomiji od porasta ekonomske

aktivnosti. U periodu 2024-2026, očekuje se blagi rast cjenovne konkurentnosti rada u domaćoj ekonomiji, iako će nominalne zarade bilježiti nešto veći rast, realni fond zarada će usljed projektovanih stopa inflacije i rasta zaposlenosti, biti manji od povećanja BDP-a. Tako će realni rast BDP-a od prosječnih 3,2% biti iznad rasta realnih zarada i zaposlenosti, za koje je prognozirano povećanje od 0,7%, odnosno 1,9% u srednjem roku.

Procijenjena **produktivnost rada**, kao odnos realnog BDP-a i broja zaposlenih na nivou ekonomije, porasla je oko 1% u periodu 2008-

Grafik 3.2.4 Produktivnost, 2007-2026

2023, pri čemu je u posljednje dvije godine zabilježila znatan pad usljed velikog porasta zaposlenosti, koja je rasla po bržoj stopi od ekonomske aktivnosti i novostvorenog BDP-a. U narednom srednjoročnom periodu, očekuje se blago ubrzanje rasta produktivnosti, po prosječnoj godišnjoj stopi od 1,3% u periodu 2024-2026, usljed predviđenog bržeg rasta realnog BDP-a i

novostvorene vrijednosti od broja zaposlenih, imajući u vidu ograničenja i strukturne izazove na domaćem tržištu radne snage.

3.3. Alternativni scenario

Kako su makroekonomski izgledi u kratkom roku izrazito neizvjesni i podložni fluktuacijama, neophodno je izraditi dodatni scenario makroekonomskih kretanja, koji uzima u obzir eventualnu materijalizaciju potencijalnih rizika i izazova po srednjoročni rast. Oni se odnose i na spoljno i domaće okruženje, a dominantno uključuju neizvjesnu geopolitičku situaciju, dalje

inflatorne pritiske, kao i domaće faktore stabilnosti javnih finansija i ograničenog fiskalnog prostora.

3.3.1. Makroekonomski scenario nižeg rasta 2024-2026 (downside scenario)

Ključne pretpostavke alternativnog scenarija uključuju dalje pogoršanje nepovoljnih izgleda na globalnom nivou, usporavanje rasta ekonomija zemalja Evropske unije, pad nivoa direktnih stranih investicija, pogoršanje trgovinskog bilansa, visoke referentne kamatne stope, visoku stopu inflacije u državi, izostanak realizacije infrastrukturnih projekata i unutrašnju nestabilnost.

Sumarno, kombinacijom ostvarivanja potencijalnih rizika po makrofinansijsku stabilnost, ekonomski rast bi bio prepolovljen u srednjem roku, u odnosu na osnovni scenario projekcija. Stagnacija investicija, slabiji rast prihoda od turizma, bi u srednjem roku uticali na niži rast zaposlenosti a samim tim i na manju potrošnju domaćinstava. Nepovoljne makroekonomske performanse bi se odrazile na slabije punjenje prihoda budžeta i uslovile veću potrebu za zaduživanjem. Makroekonomske projekcije prema scenariju nižeg rasta date su u sljedećoj tabeli:

Tabela 3.3.1: Crna Gora, makroekonomske projekcije, scenario nižeg rasta

Crna Gora: Scenario nižeg rasta	2023	2024	2025	2026
Nominalni BDP, u mil. €	6624,3	6896,1	7217,4	7489,4
Realni rast BDP-a, u %	5.8	1.4	1.8	1.7
Inflacija, prosjek rasta u %	9.0	7.0	4.5	3.2
Privatna potrošnja, realni rast u %	8.2	1.4	0.7	1.5
Investicije, realni rast u %	1.4	0.0	0.0	0.0
Zaposlenost, rast u %	9.5	1.1	1.4	1.4
Stopa nezaposlenosti, u %	13.2	12.9	12.3	11.9
Neto SDI, % BDP-a	7.5	5.1	4.8	4.7

Izvor: Projekcije Ministarstva finansija

3.4. Procjena uticaja

Radi sagledavanja važnosti mjera strukturnih reformi koje su planirane ovogodišnjim Programom i najavljenih projekata u oblasti energetike, izvršena je procjena uticaja na realni sektor i tržište rada. U analizi su uzete sve navedene mjere strukturnih reformi, čiji se kvantitativni efekat procjenjuje na oko 0,3% BDP-a u srednjem roku, a najviše će se odraziti kroz unaprjeđenje okvira za dekarbonizaciju, veću zapošljivost i poboljšanje kvaliteta javnih usluga putem digitalizacije.

Pored reformskih mjera, prilikom procjene uticaja uzeti su u obzir i efekti formiranja javnog kapitala kroz izgradnju objekata obnovljivih izvora energije i ekološke modernizacije postojeće infrastrukture. Najavljeni projekti uključuju: izgradnju malih hidroelektrana, izgradnje solarnih elektrana, izgradnju vjetroelektrana, rekonstrukcije malih hidroelektrana kao i finalizaciju povezivanja Crne Gore i Italije podmorskim kablom. Procjenjuje se da će navedeni projekti značajno doprinijeti ubrzanju zelenoj tranziciji Crne Gore u oblasti proizvodnje električne energije, budući da će se već u 2024, prema planu iz Energetskog bilansa, udio obnovljivih izvora energije u ukupnoj proizvodnji električne energije, povećati na preko 63%, sa 55% iz

2022²².

Kao bazna godina u procjeni (referentna godina prije započinjanja razmatranih mjera) uzeta je 2022. Procjena uključuje reformske mjere iz ovogodišnjeg Programa i projekte u energetici iz oblasti OIE. Trebalo bi napomenuti da prognoze i procjene dobijene modulom za procjenu uticaja strukturnih reformi i realizacije projekata na makroekonomska kretanja, ne generišu tačne „prognoze“, ali odražavaju strukturu i odnose u ekonomiji Crne Gore, te djelimično uzimaju u obzir izuzetno kompleksne multiplikativne efekte povećanja investicija po privatnu potrošnju i BDP. Procjena takođe ne uključuje kapitalne infrastrukturne projekte u oblasti putne infrastrukture i projekte u oblasti turizma. Efekti realizacije prikazani su u narednoj tabeli:

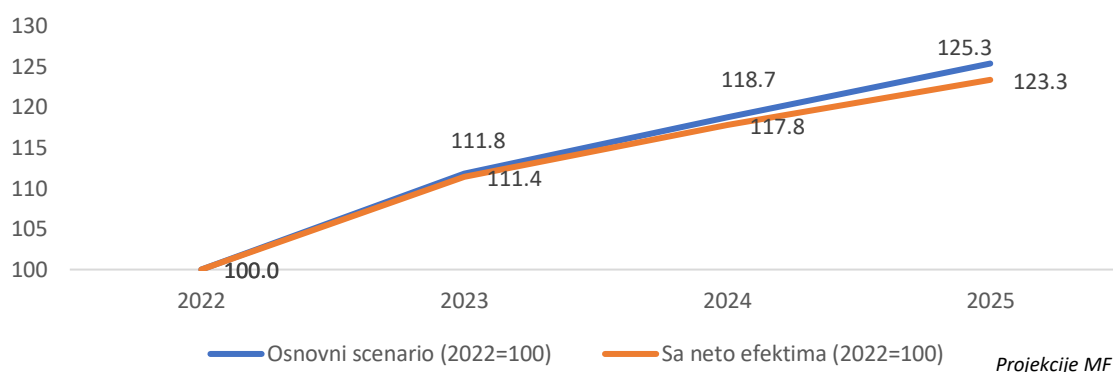
Tabela 3.4: Efekti realizacije odabranih strukturnih mjera i projekata u energetici

	2022	2023	2024	2025
Realni sektor				
BDP, neto efekat u %	0,3	0,4	0,8	1,6
Privatna potrošnja, neto efekat u %	0,2	0,3	0,5	0,9
Investicije, neto efekat u %	2,5	3,2	3,2	3,1
Tržište rada				
Zaposlenost, neto efekat u %	0,1	0,2	0,3	0,6
Nezaposlenost, neto efekat u %	-0,1	-0,1	-0,2	-0,4
Stopa nezaposlenosti, neto efekat u %	0,0	0,0	-0,1	-0,1

Izvor: Procjene Ministarstva finansija

Očekivani neto efekat pomenutih reformi i projekata na realni BDP iznosi 0,4% u 2023, 0,8% u 2024. i 1,6% u 2025. godini. To se može interpretirati na način da bi nivo BDP-a na kraju 2025, bio niži za 1,6% u odnosu na scenario bez realizacije gore navedenih strukturnih reformi i projekata. Grafički prikaz procjene uticaja dat je na sljedećem grafiku:

Grafik 3.4 Indeksi realnog rasta BDP-a

²² [Predlog odluke o Energetskom bilansu Crne Gore za 2024. godinu \(www.gov.me\)](http://www.gov.me)

Efekti realizacije razmatranih strukturnih mjera, zajedno sa projektima u sektoru energetike, imali bi značajan pozitivan neto efekat u oblasti rasta investicija (preko 3% u srednjem roku), dok bi efekat na indikatore tržišta rada bio nešto umjereniji, pri čemu bi zaposlenost u prosjeku bila niža 0,3-0,6% godišnje, u odnosu na scenario bez realizacije mjera i projekata.

4. FISKALNI OKVIR

4.1. Strategija politike i srednjoročni ciljevi

Stabilnost i dugoročnu održivost javnih finansija u najvećoj mjeri determinišu: poreska politika i politika upravljanja javnom potrošnjom.

Nakon ostvarenja deficita javne potrošnje u 2023. godini ispod plana, dominantno usljed velikog iznosa prihoda jednokratnog karaktera, kao i nižeg ostvarenja javne potrošnje u odnosu na prvobitno planirano, u 2024. godini se deficit povećava usljed bržeg rasta javne potrošnje u odnosu na rast prihoda. Rast javne potrošnje uzrokovan je daljim povećanjem mandatornih rashoda, kao i povećanjem izdvajanja za finansiranje kapitalnih projekata. Značajan iznos jednokratnih prihoda u 2023. godini i pritisak na javnu potrošnju kao rezultat prethodno usvojenih zakonskih rješenja, zahtijevali su dodatne mjere fiskalnog prilagođavanja kako bi se obezbijedio suficit tekuće budžetske potrošnje koji se postiže u periodu 2024-2026. godine. Fiskalni okvir PER-a 2024-2026. karakteriše implemtacija mjera fiskalne konsolidacije bazirana na smanjenju diskrecionih rashoda i stvaranju uslova za generisanje novih prihoda kroz njihovu bolju naplatu i širenje poreske baze.

U oblasti javne potrošnje glavni ciljevi u periodu 2024 – 2026. godine odnose se na:

- ostvarivanje suficita tekuće budžetske potrošnje (finansiranje svih tekućih obaveza države iz tekućih prihoda);
- smanjenje budžetskog deficita na ispod 3% BDP-a u 2026. godini, što je u skladu sa pravilima fiskalne odgovornosti;
- nivo javnog duga na nivou od oko 62% u 2024. godini uz postizanje silaznog trenda u period 2025 – 2026. godine;
- obezbjeđivanje uslova da se novo zaduživanje isključivo vrši za finansiranje kapitalnih projekata odnosno otplatu i refinansiranje postojećih dugova države;
- izdavanje državnih garancija samo za projekte od opšteg javnog interesa koji doprinose dugoročnom razvoju.

Budžetom za 2024. godinu predviđene su mjere fiskalne konsolidacije koje rezultiraju ostvarivanjem suficita tekuće budžetske potrošnje u periodu 2024 – 2026. godine i ostvarivanjem primarnog budžetskog suficita u 2026. godini, čime se direktno odgovara na preporuku br: 1 sa ekonomskog i finansijskog dijaloga između EU i Zapadnog Balkana i Turske.

Imajući u vidu značajne obaveze u dijelu otplate dugova u narednom srednjoročnom periodu, kako bi se postigli gore navedeni ciljevi, Budžetom za 2024. godinu sprovedena je:

- racionalizacija svih rashoda koji nisu u funkciji stvaranja nove vrijednosti (fiskalno prilagođavanje u dijelu budžetskih troškova u iznosu od cca 35 mil. €);

- kroz Kapitalni budžet biće finansirani samo projekti čiji stepen pripremljenosti omogućava ubrzavanje investicionog ciklusa;
- u cilju ravnomjernijeg regionalnog razvoja kroz izmjenu procenta ustupanja poreza na dohodak fizičkih lica, obezbijeđena su dodatna sredstva za finansiranje opština Sjevernog regiona;
- kroz povećanje prihoda budžeta i smanjenje „neracionalne potrošnje“ obezbijeđeno je povećanje minimalnih penzija u cilju unapređenja standarda penzionera;
- sve nove mjere kojima se povećava tekuća potrošnja fiskalno su neutralne tj. finansiraju se iz izvornih prihoda a ne iz zaduženja.

Kada je u pitanju strategija upravljanja javnom potrošnjom strategija politike bazira se na: reformi penzionog i zdravstvenog sistema – u cilju što adekvatnije socijalne zaštite građana, reformi sistema socijalne zaštite u cilju usmjeravanja socijalnih fondova onima kojima je to potrebno, reformi preduzeća u većinskom vlasništvu države, optimizaciji javne uprave kroz sprovođenje funkcionalnih analiza koje treba da identifikuju oblasti u kojima je neophodno izvršiti racionalizaciju broja zaposlenih i onih oblasti koje zahtijevaju dodatno kadrovsko jačanje u kontekstu zahtjeva iz EU agende i kvalitetnijeg pružanja javnih usluga, reformi sistema zarada u javnom sektoru, kao i zadržavanje visokog nivoa izdvajanja za finansiranje kapitalnih projekata i stvaranje pretpostavki za nastavak izgradnje autoputa „Bar-Boljari“ i drugih infrastrukturnih projekata kojima se stvaraju uslovi za dugoročni rast i razvoj.

U oblasti poreske politike glavni cilj odnosi se na stvaranje uslova za sveobuhvatnu reformu poreskog sistema u cilju proširenja poreske baze, čime bi se stvorili uslovi za generisanje novih izvora prihoda, kroz prije svega:

- smanjenje poreskog opterećenja na rad i sprovođenje programa za unapređenje konkurentnosti privrede i privlačenje kredibilnih investitora;
- oporezivanje po visokoj stopi neprijavljene imovine i oduzimanje nelegalno stečene imovine;
- izmjenu akcizne politike kroz povećanje visine akciza na proizvode koji negativno utiču na zdravlje stanovništva i korišćenje prihoda ostvarenih po tom osnovu za finansiranje usluga javnog zdravstva;
- implementaciju novog zakonskog rješenja u oblasti priređivanja igara na sreću;
- smanjenje "sive ekonomije" u cilju omogućavanja fer tržišne utakmice odnosno suzbijanja nelojalne konkurencije;
- reformu poreske i carinske administracije;
- bolju strategiju smanjenja poreskog duga.

Polazeći od strategije makroekonomske i fiskalne politike, u periodu 2024 – 2026. godine, projektuju se:

- kontinuirani pozitivni ekonomski trendovi sa ostvarivanjem stope realnog ekonomskog rasta od preko 3% u periodu 2024-2026. godine;
- ograničavanje inflatornih pritisaka kroz smanjenje stope inflacije sa projektovanih 5% u 2024. godini na prosječno 3% u periodu 2025-2026. godine;

- započinjanje novog investicionog ciklusa, koji će podržati prospekte ekonomskog rasta, kroz realizaciju značajnih investicija posebno u sektorima: turizma, energetike, putne i komunalne infrastrukture i sektora telekomunikacija i IT, uz nastavak izgradnje autoputa „Bar-Boljari“;
- unapređenje standarda svih zaposlenih, penzionera i socijalno ugroženih građana;
- implementaciju mjera fiskalne konsolidacija kroz smanjenje diskrecionih rashoda i stvaranje uslova za generisanje novih prihoda kroz bolju naplatu prihoda i širenje poreske baze;
- smanjenje budžetskog deficita i javnog duga u srednjem roku;

I pored pozitivnih makroekonomskih i fiskalnih trendova prezentovanih Budžetom za 2024. godinu, Vlada Crne Gore će u prvoj polovini 2024. godine pripremiti Fiskalnu strategiju koja će sadržati dodatne politike fiskalnog prilagođavanja kroz predlaganje ključnih reformskih rješenja u oblastima: socijalnog, zdravstvenog i penzijskog sistema, kao i poreske politike. **Pripremom kredibilne Fiskalne strategije odgovara se na preporuku br: 1 sa ekonomskog i finansijskog dijaloga između EU i Zapadnog Balkana i Turske.**

4.2. Izvršenje budžeta u 2023. godini

Tokom 2023. godine zabilježen je snažan rast budžetskih prihoda. Glavni generatori rasta prihoda bili su: rast potrošnje domaćinstava, inflacija, potrošnja značajnog broja stranih državljana sa privremenim boravištem u Crnoj Gori, efekti turističke sezone, smanjenje neformalnosti na tržištu rada i suzbijanja nelegalnog prometa na tržištu duvana i duvanskih proizvoda i naplata prihoda jednokratnog karaktera.

Značajan dio povećanja budžetskih prihoda odnosio se na jednokratne prilive koji nisu vezani za nove mjere fiskalne politike ili značajnije strukturne reforme kojima se unaprjeđuje struktura privrede i stvara nova vrijednost.

Prema preliminarnim podacima učešće jednokratnih prihoda, u ukupnim prihodima u 2023. godini, iznosilo je oko 180,0 mil.€ od čega se najznačajniji odnose na:

- naplaćene prihode po osnovu hedžing aranžmana zaključenog u 2021. godini, radi zaštite od valutnog rizika kredita zaključenog u dolarima za potrebe izgradnje auto-puta „Bar-Boljare“, u iznosu od 60 mil. €;
- akumuliranih prihoda iz prethodnog perioda po osnovu implementacije programa „Ekonomskog državljanstva“, koji su planirani u 2023. godini u iznosu od 70,8 mil. €;
- naplate dividendi po osnovu ostvarene dobiti privrednih društava u većinskom vlasništvu države u iznosu od 11,6 mil. €;
- ostvarene naplate EU donacija u iznosu od 27 mil. €.

Tokom posmatranog perioda gotovo sve kategorije prihoda zabilježile su rast.

Javni prihodi u 2023. godini prema preliminarnim podacima ostvareni su u iznosu od 2.895,2 mil. € ili 44,9% procijenjenog BDP-a (6.447,1 mil. €) i u odnosu na naplaćene u 2022. godini veći su za 573,0 mil. € ili 24,7%. Zabilježeni rast prihoda, osim priliva koji se tiču jednokratnih prihoda, rezultat su uspješne turističke sezone, unaprijeđene poreske discipline, suzbijanja

nelegalnog prometa na tržištu duvana i duvanskih proizvoda, kao i povećane lične potrošnje i uvoza.

U skladu sa procjenom, najznačajniji rast u 2023. godini ostvaren je kod naplate prihoda po osnovu **PDV**-a koji su iznosili 1.059,3 mil. € i veći su za 151,2 mil. € ili 16,7% u odnosu na naplaćene u 2022. godini. Snažan rast prihoda po ovom osnovu rezultat je više faktora od kojih su najznačajniji: rezultati ljetnje turističke sezone, unaprijeđena poreska disciplina, kao i značajan rast uvoza i potrošnje domaćinstava, što uz projektovanu inflaciju najviše opredjeljuje rast ove kategorije prihoda.

Porezi i doprinosi na zarade naplaćeni su u iznosu od 710,7 mil. € što je u odnosu na 2022. godinu veće za 111,2 mil. € ili 18,6%. Snažan rast ove kategorije prihoda prvenstveno je rezultat smanjenja „sive“ ekonomije na tržištu rada (prevashodno kao mjere smanjenja ukupnog poreskog opterećenja na zarade u sklopu paketa reformi Evropa sad 1) i uvećane osnove za obračun doprinosa usljed povećanja koeficijenata za zarade zaposlenih u javnom sektoru. Pored navedenog, na rast ove kategorije prihoda uticali su i efekti implementacije Zakona o reprogamu poreskog potraživanja.

Prihodi od **akciza** ostvareni su u iznosu od 323,1 mil. € ili 5% BDP-a, što je za 77,3 mil. € ili 31,4% veće u odnosu na 2022. godinu. Najznačajniji doprinos rastu akciza zabilježen je kod akciza na mineralna ulja i njihove derivate, kao i na duvan i duvanske proizvode. Rastu prihoda po osnovu akciza na duvan i duvanske proizvode doprinijele su aktivnosti na suzbijanju sive ekonomije na tržištu duvana ali i ubrzanje akciznog kalendara za ovu vrstu proizvoda u drugoj polovini godine. Na rast kategorije akciza na mineralna ulja i njihove derivate dominantno je uticao prestanak implementacije Odluke o umanjenju iznosa akcize za promet bezolovnog benzina i gasnih ulja 28. februara 2023. godine, usljed stabilizacije cijena nafte na međunarodnom tržištu. Prethodno je planirano da se Odluka o umanjenju akcize po ovom osnovu može sprovesti šest mjeseci 2023. godine.

Osim toga, 01. jula 2023. godine stupio je na snagu i član Zakona o akcizama, kojim je uvedena akciza na proizvode od šećera, kakaoa i sladoled.

Prihodi po osnovu **poreza na dobit pravnih lica** ostvareni su u iznosu od 151,3 mil. € i bilježe značajan rast u odnosu na ostvarene u 2022. godini, i to u iznosu od 61,1 mil. € ili 67,8%. Značajan rast ove kategorije prihoda rezultat je prevashodno implementacije progresivne stope oporezivanja dobiti, kao i rasta ekonomske aktivnosti i ostvarenih rezultata privrednih subjekata u prethodnoj godini, uz poboljšanu poresku disciplinu.

Prihodi od **poreza na međunarodnu trgovinu i transakcije** ostvareni su u iznosu od 52,2 mil. € i veći su u odnosu na ostvarene u 2022. godini za 12,0 mil. € ili 29,7%, a najviše kao rezultat rasta uvoza i rasta cijena.

Ostali prihodi ostvareni su u iznosu od 194,6 mil. € što je u odnosu na 2022. godinu veće za 142,0 mil. €. Rast ove kategorije prihoda dominantno je rezultat prekida hedžing aranžmana iz 2021. godine, i to u iznosu od 60 mil. € i prenosa sredstava akumuliranih iz prethodnih

godina, po osnovu implementacije programa „Ekonomskog državljanstva“ u iznosu od 70,8 mil. €.

Donacije za 2023. godinu planirane su u iznosu od 130,8mil. € što je za 43,4 mil. € ili 49,7% veće u odnosu na prethodnu godinu. Rast ove kategorije prihoda prevashodno je rezultat izvršene uplate sredstava od strane EU, a po osnovu direktne budžetske podrške za energetska efikasnost.

Na drugoj strani, **javna potrošnja**, prema preliminarnim podacima, izvršena je u iznosu od 2,975,22 mil € i veća je za 404,0 mil € ili 15,7% u odnosu na 2022. godinu. Uvećanje se dominantno odnosi na rast ukupnog fonda bruto zarada i to po osnovu povećanja zarada zaposlenih u javnom sektoru, kao i kapitalnih izdataka. Pored navedenog, uvećanje je usovljeno i mandatornim izdvajanjima u oblasti **socijalnog staranja** u skladu sa važećim zakonskim rješenjima (Sredstva za isplatu prava iz oblasti socijalne zaštite i Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja), zatim **Sektora obrazovanja, nauke i sporta** kroz implementaciju uvećanih transfera za lična primanja pripravnika, **Javne bezbjednosti i odbrane** za potrebe jačanja kapaciteta i opremljenosti policijskih službi i izdvajanje za potrebe vojske od 2% BDP-a, shodno obavezama u okviru NATO alijanse), uvećanja kod Fonda za obeštećenje u cilju ubrzanja dinamike otplate obaveza države po osnovu obeštećenja, kao i na drugim pozicijama.

Pored navedenog, u novembru 2023. godine usvojene su izmjene Zakona o budžetu za 2023. godinu, kojim su ukupni izdaci budžeta uvećani za **129,84** mil €.

Naime, dodatna potrošnja odnosi se na sljedeće namjene:

- Realizaciju aktivnosti na prevazilaženju energetske krize u iznosu od 22.36 mil €;
- Nedostajućih sredstava iz oblasti socijalne zaštite 21 mil €;
- Nedostajućih sredstava za prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja 25 mil €;
- Nedostajućih sredstava za izmirenje obaveza po osnovu nabavke lijekova 12,6 mil €;
- Nedostajućih sredstava za isplate subvencija poslodavcima koji zapošljavaju lica sa invaliditetom u iznosu od 11,5 mil €;
- Nedostajućih sredstava za zarade 7,4 mil €.

Na osnovu preliminarnih podataka o izvršenju potrošnje za 2023. godinu²³, u ukupnoj strukturi potrošnje tekuća budžet planiran je u iznosu od 2,608,9 mil.€ ili 40,5% BDP-a i veći je za **353,2** mil. € ili cca 13,5% u odnosu na 2022. godinu. Najveća odstupanja u odnosu na 2022. godinu odnose se dominantno na sljedeće kategorije izdataka javne potrošnje:

1. Uvećanje zarada **112,99 €**, usljed redovnog usklađivanja zarada, kao i uvećanja zarada u različitim oblastima javnog sektora usljed uvećana koeficijenata shodno potpisanim revidiranim kolektivnim ugovorima za pojedinačne oblasti;
2. Transfera po osnovu prava iz oblasti socijalne zaštite u iznosu od **cca 75** mil €, po osnovu dječijih dodataka, materijalnog obezbjeđenja porodice, porodijskih odsustva,

²³ Preliminarni podaci o izvršenju opšteng nivoa vlade za 2023. godinu bazirani su na osnovu preliminarnog izvršenja centralnog budžeta države i projektovanih izdataka lokalnih samouprava koji su uklađeni sa planovima lokalnih samouprava, imajući u vidu da se preliminarno izvršenje budžeta na lokalnom nivou može kompilirati u narednom periodu tokom prvog kvartala, kada se očekuje dobijanje izvještaja lokalnih samouprava

tuđe njege i pomoći, ishrane djece u predškolskim ustanovama, izdržavanja štíćenika u domovima, kao i ostalih prava iz oblasti socijalne zaštite, u skladu sa važećim zakonskim propisima Zakonom o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakonom o obeštećenju bivših korisnica naknada po osnovu rođenja troje ili više djece i Odlukom Ustavnog suda;

3. PIO – **84 mil €** usljed uvećanja penzija shodno redovnom i vanrednom usklađivanju usklađivanju i promjenama broja korisnika;
4. Kamate – **32,5 mil €** koje se odnose na redovno servisiranje duga;
5. Ministarstvo odbrane –usljed potrebe dostizanja izdvajanja od 2% BDP-a za sektor odbrane;
6. Fond za obeštećenje – **7.5 mil €** u cilju ubrzanja dinamike otplate obaveza države po osnovu obeštećenja.

Shodno planiranim nivoima prihoda i rashoda budžeta u 2023. godini, preliminarni deficit javne potrošnje ostvaren je u iznosu od 80 mil. €, odnosno 1,2% procjenjenog BDP-a, dok je ostvaren primarni suficit na nivou od oko 47 mil € ili 0,7% BDP-a.

4.3. Budžetski planovi za 2024. godinu

Stabilan makroekonomski ambijent, stvaranje uslova za dugoročnu održivost javnih finansija, konkurentna i predvidiva poreska politika, kao i finansijski sistem koji podržava inovacije i razvoj predstavljaju osnovne ciljeve fiskalne politike i implementacije reformi u 2024. godini.

Positivni makroekonomski izgledi, vođeni rastom domaće tražnje, rezultirali su kontinuiranim rastom budžetskih prihoda u srednjem roku, ali fiskalni okvir za period 2024 – 2026. godina, ostaje pod snažnim uticajem rasta budžetskih izdataka uslovljenim prije svega rastom mandatorne budžetske potrošnje. U skladu sa navedenim, neophodno je sprovesti niz reformi, uz opsežnu fiskalnu konsolidaciju.

U tom kontekstu akcenat, u narednom periodu, biće na implementaciji ključnih strukturnih reformi u oblasti socijalnog staranja, reforme zdravstvenog sistema, odlučne borbe protiv neformalne ekonomije, kao i sprovođenja fiskalne konsolidacije i optimizacija javne uprave. Procjena troškova šest prioritizovanih strukturnih reformi i odnosnih reformskih mjera iznosi 20,67 mil. Eur što predstavlja 0,7% ukupno planiranih budžetskih izdataka u 2024. godini. U 2025. i 2026. godini troškovi strukturnih reformi su planirani na nivou 0,83% i 0,52% ukupnih budžetskih izdataka.

U oblasti poreske politike glavni cilj u periodu 2024 – 2026. godine odnosi se na stvaranje uslova za sveobuhvatnu reformu poreskog sistema u cilju proširenja poreske baze, čime bi se stvorili uslovi za generisanje novih izvora prihoda, kroz prije svega:

- smanjenje poreskog opterećenja na rad i sprovođenje programa za unapređenje konkurentnosti privrede i privlačenje kredibilnih investitora;
- oporezivanje po visokoj stopi neprijavljene imovine i oduzimanje nelegalno stečene imovine;
- izmjenu akcizne politike kroz povećanje visine akciza na proizvode koji negativno utiču na zdravlje stanovništva i korišćenje prihoda ostvarenih po tom osnovu za finansiranje usluga javnog zdravstva;

- implementaciju novog zakonskog rješenja u oblasti priređivanja igara na sreću;
- smanjenje "sive ekonomije" u cilju omogućavanja fer tržišne utakmice odnosno suzbijanja nelojalne konkurencije;
- reformu poreske i carinske administracije;
- bolju strategiju smanjenja poreskog duga.

Rast javnih prihoda bazira se na:

- Rastu makroekonomskih indikatora koji utiču na kretanje prihoda budžeta, shodno osnovnom makroekonomskom scenariju;
- Postojećoj zakonskoj regulativi;
- Mjerama poreske politike u srednjem roku.

Ukupni javni prihodi u 2024. godini projektovani su u iznosu od 3.119,2 mil. € ili 44,3% BDP-a i veći su za 224,0 ili 7,7% mil. € u odnosu na preliminarnu za 2023. godinu.

Porezi i doprinosi na zarade u 2024. godini planirani su u ukupnom iznosu od 768,9 mil. € ili 10,9% projektovanog BDP-a, što je za 58,2 mil. € ili 8,2% više u odnosu na naplaćene u 2023. godini. U narednom srednjoročnom periodu porezi i doprinosi na zarade rastu po osnovu projektovanih stopa rasta zaposlenosti i zarada iz makroekonomskog scenarija, kao i očekivane naplate ove kategorije prihoda po osnovu implementacije Zakona o reprogramu poreskog potraživanja.

Porez na dobit pravnih lica u 2024. godini planiran je u iznosu od 164,7 mil. € ili 2,3% BDP-a, što je za 13,4 mil. € ili 8,8% više u odnosu na ostvarene u 2023. godini. Procjena ove kategorije prihoda u srednjem roku izvršena je na osnovu projektovanog nominalnog rasta BDP-a u periodu 2024-2026, kao i očekivanih efekata naplate obaveza reprogramiranih po ovom osnovu, iz prethodnog perioda, a u skladu sa Zakonom o reprogramu poreskog potraživanja.

Porez na dodatu vrijednost u 2024. godini planiran je u iznosu od 1.199,6 mil. € ili 17,1% BDP-a što je u odnosu na ostvarenje za 2023. godinu više za 140,4 mil. € ili 13,3%, što je u skladu sa projekcijama rasta potrošnje domaćinstava i uvoza shodno makroekonomskom scenariju, i mjerama za smanjenje „sive“ ekonomije.

Prihodi od akciza u 2024. godini planirani su u iznosu od 365,8 mil. € ili 5,2% BDP-a, što je za 42,7 mil. € ili 13,2% više u odnosu na ostvarene u 2023. godini, prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti i potrošnje domaćinstava. Pored navedenog, u 2024. godini i u srednjem roku očekuje se povećanje legalnog prometa duvana i duvanskih proizvoda, kao i primjena akciznog kalendara na duvan i duvanske proizvode shodno Zakonu o akcizama.

Dodatni prihodi planirani su i od akciza na proizvode od šećera, kakaoa i sladoled, kao i efekti uvođenja akcize na negaziranu vodu sa dodatkom šećera.

U dijelu prihoda od akciza na mineralna ulja i njihove derivate planirano je povećanje naplate, imajući u vidu da je tokom dva mjeseca 2023. godine na snazi bila Odluka o umanjenju iznosa

akcize za promet bezolovnog benzina i gasnih ulja, što neće biti slučaj tokom narednog perioda, usljed kontinuiranog pada cijena nafte na međunarodnom tržištu.

U 2024. godini planirano je umanjeno **ostalih prihoda** u iznosu od 67,1mil. € ili 34,5%, manje u odnosu na ostvarene u 2023. godini. Predmetno umanjeno odnosi se na efekte implementacije programa „Ekonomskog državljanstva“, koji je finalizovan zaključno sa 2022. godinom i od kojeg su preostali prihodi u najvećoj mjeri ostvareni u 2023. godini, odnosno koji će u značajno nižem obimu biti ostvareni u 2024. godini do kompletne finalizacije podnešenih aplikacija.

U okviru **prihoda po osnovu kapitala** planirani su očekivani prihodi od uplate dividendi od strane preduzeća u većinskom vlasništvu države u iznosu od 50 mil. €.

Prihodi od **naknada** planirani su u iznosu od 149,5 mil. € ili 2,1% BDP-a, što je za 28,0 mil. € ili 23% veće u odnosu na realizovane u 2023. godini. Povećanje projektovane naplate po ovom osnovu izvršeno je usljed očekivanih efekata implementacije novog Zakona o igrama na sreću.

Kako bi se uticalo na ravnomjerniji regionalni razvoj, kroz izmjenu Zakona o finansiranju lokalne samouprave, biće smanjen procenat ustupanja poreza na dohodak fizičkih lica, opštinama Centralnog i Južnog regiona, dok će ta sredstva biti usmjerena opštinama Sjevernog regiona.

Javna potrošnja u 2024. godini projektovana je na nivou od 3.481,22 mil. € ili 49,5% procijenjenog BDP-a i u odnosu na preliminarno izvršenje za 2023. godinu veća je za 506 mil. € ili 17%. U strukturi izdataka, tekuća budžetska potrošnja iznosi 3,014.7 mil. € ili 42,9% BDP-a, a kapitalna potrošnja 466,56 mil. € ili 6,6% BDP-a. Ukupan rast izdataka u 2024. godini prevashodno je rezultat rasta tekuće budžetske potrošnje od čega se najveći dio odnosi na mandatorne rashode čiju visinu opredjeljuju postojeća zakonska rješenja.

Rast tekuće javne potrošnje, u najvećoj mjeri, opredjeljuje:

- planirani rast fonda Bruto zarada, u iznosu od 55,2mil. € ili 8% u odnosu na preliminarno izvršenje u 2023. godini, kao rezultat primjene kolektivnih ugovora koji su stupili na snagu u toku 2023. godine i koji se primjenjuju na cijelu 2024. godinu i u narednom periodu, kao i povećanja broja zaposlenih u javnoj administraciji tokom 2023. godine;
- planirano izdvajanje za kamate u iznosu 141.6 mil € ili 2% BDP, što je za 15 mil. € ili 12% više od preliminarnih podataka u 2023. godini, imajući u vidu velike potrebe otplate duga;
- planirani rast fonda transfera za socijalnu zaštitu u iznosu od 186,94 mil. € ili 22,6% više u odnosu na 2023 godinu, a kao rezultat povećanja minimalne penzije i redovnog usklađivanja penzija sa relevantnim makroekonomskim indikatorima.

Sredstva kapitalnog budžeta planirana su u iznosu od 466,6 mil. € ili 6,6% BDP-a, što predstavlja uvećanje za cca 100 mil € ili 27,4% u odnosu na 2023. godinu. Kapitalnim budžetom

tokom srednjoročnog perioda planirana su sredstva za otpočinjanje izgradnje druge dionice autoputa „Bar-Boljare“.

Na osnovu projektovanih prihoda i rashoda opšteg nivoa države (budžet države i lokalnih samouprava), projektuje se da će u 2024. godini biti ostvaren deficit u iznosu od 362,04 mil Eur, odnosno 5,1% procijenjenog BDP-a.

U svim godinama projekcije (2024-2026.) ostvaruje se suficit tekuće javne potrošnje, čime se ispunjava pravilo fiskalne odgovornosti prilikom planiranja i upravljanja javnim finansijama.

Ostvarivanjem suficita tekuće javne potrošnje postiže se da se država zadužuje isključivo za finansiranje kapitalnih projekata kojima se stvaraju uslovi za dugoročni rast i razvoj i za otplatu duga nastalog u prethodnim godinama.

4.4. Srednjoročni budžetski izgledi

Shodno utvrđenom srednjoročnom budžetskom okviru, deficit javnih finansija projektovan je do nivou od 3,7% BDP-a u 2025. godini odnosno 2,9% BDP-a u 2026. godini. Smanjenjem deficita javnih finansija utiče se na uspostavljanje smanjenja javnog duga do nivoua od 61% BDP-a u 2026. godini.

Fiskalni okvir (u % BDP-a)		Ostvarenje	Preliminarno	Osnovni scenario			Scenario nižeg rasta		
		2022	2023	2024	2025	2026	2024	2025	2026
Fiskalni pokazatelji	Izvorni javni prihodi	40.06	44.91	44.34	43.57	43.16	42.05	41.56	41.42
	Javna potrošnja	44.36	46.15	49.49	47.24	46.06	50.48	48.59	47.86
	Deficit/Suficit	-4.29	-1.24	-5.15	-3.66	-2.89	-8.43	-7.03	-6.44
	Kamate	1.62	1.96	2.01	2.22	2.52	2.05	2.28	2.62
	Primarni deficit/suficit	-2.18	0.72	-3.13	-1.44	-0.37	-6.38	-4.75	-3.82
	Javni dug (% BDP)	70.77	62.24	61.62	61.27	60.96	68,10	72,22	76,39

Javni prihodi u periodu 2025 – 2026. godina nastavljaju pozitivan trend i kreću se u rasponu od 3.235,2 mil. € ili 43,6% BDP-a u 2025. godini do 3.3359,3 mil. € ili 43,2% procijenjenog BDP-a u 2026. godini.

Dominantan efekat na kretanje prihoda za period 2025-2026. godine imaće projektovane stope ekonomskog rasta i mjere poreske politike koje utiču na kretanje javnih prihoda, i to:

- smanjenje zaostalog poreskog duga kroz implementaciju Zakona o reprogramu poreskog potraživanja;
- ubrzanja akciznog kalendara;
- zakonske regulative koja se odnosi na priređivanje igara na sreću;
- smanjenje "sive ekonomije" u cilju omogućavanja fer tržišne utakmice odnosno suzbijanja nelojalne konkurencije;
- efikasnije kontrole kroz nastavak unapređenja rada inspeksijskih službi.

Porez na dobit pravnih lica u periodu 2025-2026. godine, kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti zabilježiće prosječnu stopu rasta od oko 2,2%.

Prihodi po osnovu **poreza na dodatu vrijednost** u periodu 2025-2026. godina, prosječno će rasti po stopi od oko 4,4%, uz stabilno učešće u procentu BDP-a od oko 16,9%, prevashodno kao rezultat projektovanog rasta ekonomske aktivnosti, efikasniju naplatu kroz reformu poreske administracije i veći obuhvat inspekcijskih kontrola što će rezultirati smanjenjem „sive“ ekonomije.

Prihodi od **akciza** u posmatranom periodu ostvariće prosječan rast od oko 3% uz stabilno učešće od oko 6,2% BDP-a. Navedeni rast obezbijediće se zakonskom regulativom, ubrzanjem akciznog kalendara i u skladu sa navedenim, smanjenjem neformalne ekonomije na tržištu.

Kretanje **javne potrošnje** u periodu 2024-2025. godine karakteriše kontrolisani rast tekuće potrošnje koji će biti definisan kroz kontinuirano smanjenje neproduktivne potrošnje, međutim, uz stabilan rast mandatornih rashoda čije je kretanje determinisano redovnim usklađivanjem u skladu sa postojećim zakonskim rješenjima.

U posmatranom periodu, značajna sredstva će biti obezbijedena za Kapitalni budžet, a sve u cilju podsticanja ekonomskog rasta kroz investiranja u infrastrukturne i druge značajne razvojne projekte.

U 2024, 2025. i 2026. ostvaruje se suficit tekuće javne potrošnje.

U 2026. godini postiže se primarni suficit potrošnje Centralnog budžeta.

4.5. Strukturni bilans (ciklična komponenta deficita, jednokratne i privremene mjere, fiskalni stav)

Ciklično prilagođeni bilans pokazuje stvarne disbalanse javne potrošnje, a odnosi se na stvarni suficit/deficit u odnosu na BDP, koji bi prevladao ukoliko bi ekonomija rasla na nivou potencijala. Izračunava se kao razlika između suficita/deficita kao učešća u BDP-u i procijenjene ciklične komponente.

Ciklična komponenta je izračunata na osnovu metode koju koristi Evropska komisija, a sprovodi se kroz dva koraka i to:

1. Ocjena output gap-a kao pokazatelja privrednog ciklusa;
2. Procjena elastičnosti javnih prihoda i javnih rashoda u odnosu na gap;

Vrijednosti potencijalne stope rasta, i potencijalnog BDP-a i output gap-a neophodnih za kalkulaciju, predstavljene su poglavljju 3 – Makroekonomski okvir.

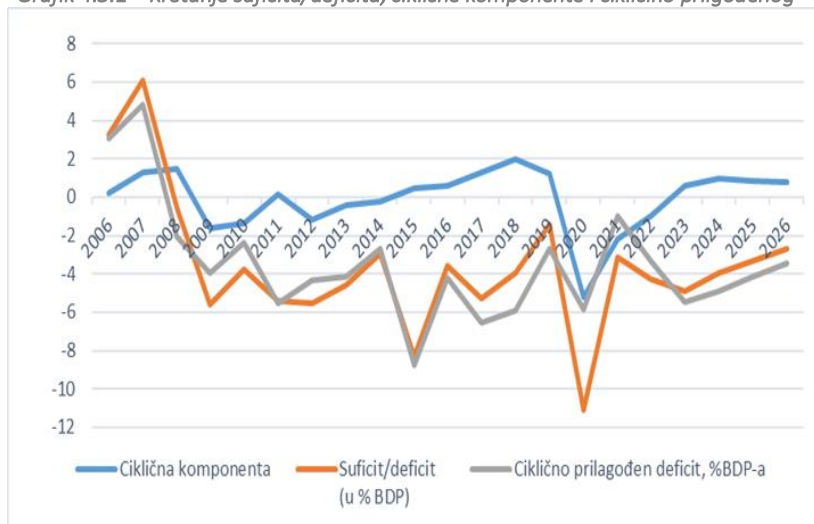
U drugom koraku su procijenjeni koeficijenti elastičnosti pojedinih kategorija prihoda: indirektni porezi, porez na dohodak, porez na dobit i doprinosi. Svaka od navedenih kategorija se uzima u odnosu na relevantu osnovicu, pa se zatim množenjem sa ponderom (učešće pojedine kategorije prihoda u ukupnim prihodima), dobija elastičnost ove komponente

prihoda u odnosu na output gap.

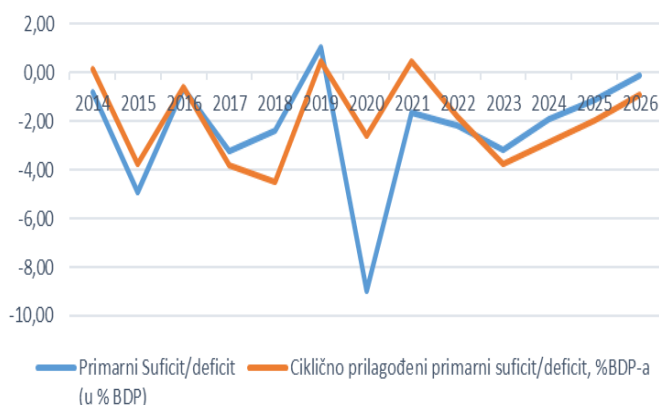
Množenjem koeficijenta elastičnosti pomenutih kategorija prihoda sa učešćem ukupnih prihoda u BDP-u dobija se parametar osjetljivosti prihoda, a ujedno i parametar osjetljivosti bilansa javnih finansija, jer je koeficijent elastičnosti rashoda približno jednak 0.

Kategorija rashoda za koji je urađen izračun elastičnosti su rashodi za nezaposlene, ali kada se uzme u obzir jako nisko učešće pomenutih rashoda u ukupnim rashodima dobije se da je ukupni parametar osjetljivosti rashodne strane budžeta jednak 0.

Grafik 4.5.1 – Kretanje suficita/deficita, ciklične komponente i ciklično prilagođenog

Grafik 4.5.2 – Kretanje primarnog suficita/deficita

Parametar osjetljivosti suficita/deficita u odnosu na proizvodni jaz ocijenjena je na prosjek 0,35. Rezultati modela su ograničeni zbog specifičnosti zemlje i čestih promjena mjera fiskalne politike, dužine vremenske serije korišćene u ocjeni elastičnosti, ali odražavaju suštinska kretanja strukturne i ciklične komponente balansa javnih finansija. Takođe, urađena je i kalkulacija

ciklično prilagođenog primarnog bilansa (suficit/deficit bez kamata), koji je dodatno umanjen za jednokratnu naplatu prihoda i jednokratnih rashoda.

Predznak kategorije godišnje promjene ciklično prilagođenog primarnog sufita/deficita, označava fiskalnu poziciju i govori o karakteru fiskalne politike u određenoj godini. Pozitivne vrijednosti na grafiku 4.5.3 predstavljaju ekspanzivnu, dok negativne vrijednosti predstavljaju restriktivnu fiskalnu politiku.

Prema trenutnom scenariju projektovanih trendova, nakon blagog negativnog output gap-a u 2022. godini se očekuje pozitivni **output gap** od 1,7% u 2023. godini, zatim raste do 2,7% u 2024 i nakon toga blago opada do 2,2% u 2026. godini, obzirom da se u srednjem roku stvaraju preduslovi za značajno ubrzanje rasta crnogorske ekonomije.

Kao što se na grafiku može vidjeti nakon 2022. i 2023. godine koja pokazuje ekspazivnu politiku što je rezultat uvećanih troškova, 2024. godinu karakteriše restriktivna politika sa pozitivnim output gap-om, što ukazuje na stabilizacioni (kontraciklični) karakter fiskalne politike, što se nastavlja i u srednjem roku.

Godišnji BDP (u mil. €)	6447.1		7034		7424.5		7782.6		6896.1		7217,4		7489,4	
	preliminarno		osnovni scenario						scenario nižeg rasta					
Procjena javnih finansija za 2024-2026. godine	2023		2024		2025		2026		2024		2025		2026	
	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%	mil. €	%	mil. €	% BDP	mil. €	%
Javni prihodi, od čega:	2895.2	44.9	3119.2	44.3	3235.2	43.6	3359.3	43.2	2899.78	42.0	2999.59	41.6	3102.08	41.4
Porez na dohodak	134.9	2.1	163.5	2.3	169.5	2.3	177.4	2.3	151.16	2.2	157.60	2.2	164.81	2.2
Porez na dodatu vrijednost	1059.3	16.4	1199.6	17.1	1255.4	16.9	1310.3	16.8	1125.89	16.3	1165.30	16.1	1206.08	16.1
Akcize	323.1	5.0	365.8	5.2	400.2	5.4	412.1	5.3	343.19	5.0	356.76	4.9	368.21	4.9
Lokalni porezi	16.6	0.3	21.9	0.3	22.6	0.3	23.3	0.3	21.93	0.3	22.59	0.3	23.27	0.3
Doprinosi	575.7	8.9	605.4	8.6	637.4	8.6	670.2	8.6	584.08	8.5	600.76	8.3	617.61	8.2
Javna potrošnja, od čega:	2975.2	46.1	3481.2	49.5	3507.0	47.2	3584.6	46.1	3481.22	50.5	3507.04	48.6	3584.57	47.9
Bruto zarade	712.7	11.1	767.9	10.9	769.1	10.4	770.1	9.9	767.89	11.1	769.15	10.7	770.05	10.3
Kamate	126.6	2.0	141.6	2.0	164.9	2.2	196.3	2.5	141.57	2.1	164.89	2.3	196.32	2.6
Transferi za socijalnu zaštitu	826.3	12.8	1013.2	14.4	1063.8	14.3	1108.0	14.2	1013.23	14.7	1063.77	14.7	1108.03	14.8
Transferi institucijama, pojedincima, NVO i javnom sektoru	468.7	7.3	528.3	7.5	550.7	7.4	551.9	7.1	528.28	7.7	550.75	7.6	551.89	7.4
Kapitalni budžet	366.3	5.7	466.6	6.6	419.9	5.7	441.6	5.7	466.56	6.8	419.94	5.8	441.64	5.9
Suficit/deficit	-80.0	-1.2	-362.0	-5.1	-271.9	-3.7	-225.3	-2.9	-581.44	-8.4	-507.45	-7.0	-482.49	-6.4
Primarni suficit/deficit	46.7	0.7	-220.5	-3.1	-107.0	-1.4	-28.9	-0.4	-439.87	-6.4	-342.56	-4.7	-286.17	-3.8
Otplata duga	313.4	4.9	532.7	7.6	819.5	11.0	290.3	3.7	532.74	7.7	819.55	11.4	290.27	3.9
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.9	0.0	2.3	0.0	2.3	0.0	1.6	0.0	2.28	0.0	2.28	0.0	1.58	0.0
Finansiranje, od čega:	405.8	6.3	902.6	12.8	1098.2	14.8	521.6	6.7	1122.00	16.3	1333.77	18.5	778.84	10.4
Pozajmice i krediti	306.0	4.7	657.6	9.3	925.8	12.5	353.9	4.5	876.99	12.7	1161.40	16.1	611.14	8.2
Korišćenje depozita	58.4	0.9	202.5	2.9	128.8	1.7	123.1	1.6	202.50	2.9	128.83	1.8	123.11	1.6

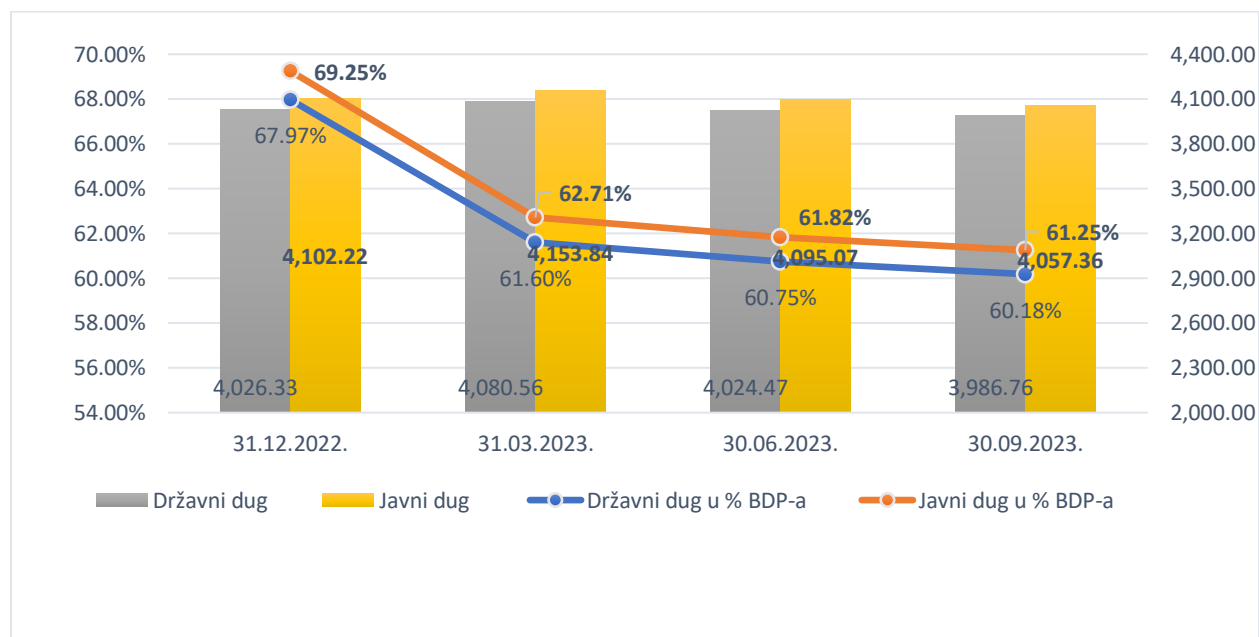
4.6. Nivoi i trendovi zaduživanja, analiza operacija “ispod crte” i prilagođavanja tokova i stanja Državni i javni dug tokom 2023. godine

Ukupan javni dug Crne Gore na dan 31.12.2022. godine, iznosi 4.102,21 miliona eura, odnosno 69.25% BDP-a²⁴, i obuhvata državni dug koji je iznosio 4.026,32 miliona eura, odnosno 67.96% BDP-a, i dug lokalne samouprave koji je iznosio 75,89 miliona eura, odnosno 1,28% BDP-a.

Neto javni dug Crne Gore na dan 31.12.2022. godine, uključujući depozite Ministarstva finansija, iznosio je 3.990.46 miliona eura, odnosno 67.36% BDP-a.

Depoziti Ministarstva finansija, koji uključuju i 38.477 unci zlata, i depozite lokalne samouprave, na kraju 2022. godine, iznosili su ukupno 166.20 miliona eura, od čega su depoziti Ministarstva finansija iznosili 111.8 miliona eura, dok su depoziti lokalne samouprave iznosili 54,40 miliona eura.

Grafik 1: Državni i javni dug Crne Gore u mil. €

-Dug prikazan na grafiku ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

Zakonom o budžetu za 2023. godinu, predviđeno je finansiranje budžeta u ukupnom iznosu od 705 miliona eura, od čega je planirano da 600 miliona eura bude pokriveno iz zaduživanja. Predlogom Zakona o Izmjenama Zakona o budžetu za 2023. godinu iznos nedostajućih sredstava je korigovan na iznos od 560, dok je iznos mogućeg zaduženja ostao nepromijenjen.

²⁴ Prema podacima Monstata, vrijednost BDP-a za 2022. godinu iznosi 5.924,02 miliona eura

U prvom kvartalu 2023. godine Ministarstvo finansija se zadužilo 100 miliona eura na inostranom tržištu. Dana 28. februara 2023. godine, zaključen je finansijski aranžman u visini od 100 miliona eura, između Države Crne Gore, odnosno Ministarstva finansija i Deutsche banke AG. Ugovor je zaključen na period od tri godine, sa grejs periodom od 12 mjeseci. Kamatna stopa kredita sastoji se od šestomjesečnog EURIBORA uvećanog za iznos margine od 5,9%. Prva rata kamate plaća se šest mjeseci od povlačenja kreditnih sredstava, dok će otplata glavnice započeti dvanaest mjeseci nakon povlačenja kreditnih sredstava i biće sprovedena plaćanjem pet jednakih rata glavnice.

Ostatak nedostajućih sredstava planirano je da se obezbjedi putem kredita ili putem drugih oblika zaduživanja, na domaćem ili inostranom tržištu, u zavisnosti od kretanja uslova na tržištu. Aktivnosti obezbjeđenja nedostajućih sredstava su u toku.

Tabela 1: Kvartalno kretanje spoljnog i domaćeg duga, kao i duga lokalne samouprave u mil. eura tokom 2023.god

Godina	Spoljni dug	Domaći dug	Državni dug	Dug lokalne samouprave	Javni dug
31.12.2022.	3,557.56	468.77	4,026.33	75.89	4,102.22
31.03.2023.	3,619.56	461.00	4,080.56	73.28	4,153.84
30.06.2023.	3,613.40	411.07	4,024.47	70.60	4,095.07
30.09.2023.	3,593.62	393.14	3,986.76	70.60	4,057.36

Državni dug Crne Gore, na dan 30.09.2023. godine, preliminarno iznosi 3.986,76 miliona eura, ili 61,18% procijenjenog BDP-a za 2023. godinu²⁵. U odnosu na kraj 2022. godine, došlo je do smanjenja državnog duga za 39,57 miliona eura. Smanjenje predstavlja neto efekat između novog zaduženja kod Deutsche banke, u iznosu od 100 miliona eura, kao i povlačenja kreditnih sredstava iz postojećih aranžmana, sa jedne strane, i redovne otplate duga po osnovu zaključenih kreditnih aranžmana sa inostranim i domaćim kreditorim, sa druge strane. Imajući u vidu gore navedeno, javni dug na 30.09.2023. godine, prema preliminarnim podacima Ministarstva finansija iznosi 4.057,36 miliona eura ili 61,25% procijenjenog BDP-a.

Tabela 2: Kretanje spoljnog, domaćeg duga i duga lokalne samouprave kao % BDP-a

Godina	Spoljni dug kao % BDP-a	Domaći dug kao % BDP-a	Dug lokalne samouprave % BDP-a
31.12.2022.	60.05%	7.91%	1.28%
31.03.2023.	54.64%	6.96%	1.11%
30.06.2023.	54.55%	6.21%	1.07%
30.09.2023.	54.25%	5.93%	1.07%

-U tabeli 1 i 2 prikazani su podaci o dugu na dan 30.09.2023. godine, prema preliminarnim podacima Ministarstva finansija, kao i podaci o dugu lokalne samouprave na 30.09.2023. godine, prema projekcijama Ministarstva finansija.

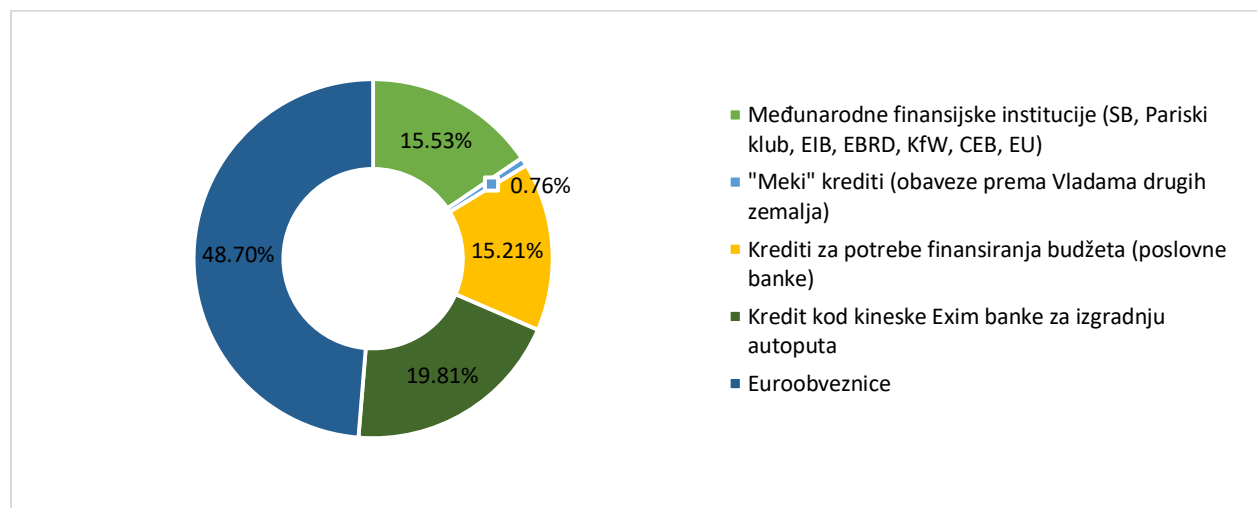
²⁵ Prema projekcijama Ministarstva finansija, vrijednost BDP-a za 2023. godinu, iznosi 6.624,34 miliona eura.

Kada govorimo o strukturi dugovanja prema rezidentima, najveći iznos duga odnosi se na obaveze po osnovu kredita kod poslovnih banaka u iznosu od 133,25 miliona eura, dok se u strukturi spoljnog duga izdvaja dug po osnovu euroobveznica u iznosu od 1.750,00 miliona eura.

Tabela 3: Najveća dugovanja na 30.09.2023. godine²⁶

Dugovanja prema rezidentima	iznos u mil. €	Dugovanja prema nerezidentima	iznos u mil. €
Kredit kod poslovnih banaka	133,25	Eurobond	1.750,00
Domaće obveznice	142,44	Kineska Exim banka	711,79
Obaveze po osnovu obeštećenja	73,61	Sindicirani zajmovi PBG 1 i PBG 2	380,78
Pravna lica i privredna društva	31,86	Međunarodna banka za obnovu i razvoj (IBRD)	176,99
Stara devizna štednja	10,09	Deutsche banka	100,00

Grafik 2 Struktura spoljnog duga prema kreditorima na 30.09.2023. godine

U strukturi spoljnog duga, najveće učešće ima dug po osnovu euroobveznica od 48.7%, dok je na drugom mjestu kredit kod Exim Kina banke sa ukupnim učešćem od 19,81%. U odnosu na državni dug, obaveze po osnovu euroobveznica čine 48,70%, dok je učešće duga po osnovu kredita da Exim Kina bankom u državnom dugu 17,85%.

Do 30.09.2023. godine, izvršena je otplata duga po osnovu glavnice, rezidentima i nerezidentima, u ukupnom iznosu od 214,35 miliona eura, otplata po osnovu stare devizne štednje u iznosu od

²⁶ Prema kursu na dan 30.09.2023. godine.

0,08 miliona eura i otplata po osnovu garancija u iznosu od 2,81 miliona eura. Otplata po osnovu kamate, rezidentima i nerezidentima, iznosila je ukupno 79,81 miliona eura.

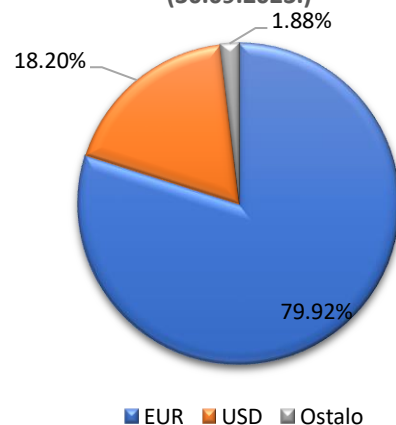
Tabela 4: Servisiranje državnog duga do 30.09.2023. godine

Budžetska pozicija	Iznos u mil EUR
Otplata glavnice rezidentima	61,99
Otplata glavnice nerezidentima	152,36
Ukupna otplata glavnice	214,35
Otplata kamate rezidentima	10,91
Otplata kamate nerezidentima	68,50
Ukupna otplata kamate	79,41
Otplata garancija	2,81
Stara devizna štednja	0,08
UKUPNO	296,65

Valutna i kamatna struktura državnog duga

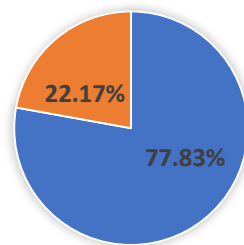
Od ukupnog državnog duga na kraju trećeg kvartala 2023. godine, 79,92% iznosa duga izraženo je u domaćoj valuti tj. u eurima. Izlaskom iz hedžing transakcije u izvještajima o državnom dugu došlo je do povećanja vrijednosti duga prema Exim Kina banci u eurima imajući u vidu da se postojeći dolarski dug više ne prikazuje po kursu iz hedžing aranžmana od 1,18, već po tekućem (tržišnom) kursu. Ovaj porast uticao je i na valutnu strukturu duga, pa je udio eurskog duga u ukupnom državnom dugu, koji je na kraju prvog kvartala iznosio 95,58%, u drugom kvartalu značajno smanjen i iznosio je 79,68%, odnosno 79,92% na dan 30.09.2023. godine. Međutim, u ovom trenutku se ipak ne očekuju efekti valutnog rizika koji bi se mogli značajno odraziti na kretanje državnog duga.

Grafik 3: Valutna struktura državnog duga (30.09.2023.)

Kada je riječ o riziku promjene kamatnih stopa, u ukupnom državnom dugu preovladavaju zaduženja sa fiksnom kamatnom stopom. Međutim, imajući u vidu značajne promjene na globalnom finansijskom tržištu koje karakteriše porast kamatnih stopa, kako fiksnih tako i varijabilnih, očekuje se uticaj ovih kretanja na portfolio duga Crne Gore. Zaduzenja sa varijabilnom kamatnom stopom, koja su uglavnom vezana za EURIBOR, čine 22.17% državnog duga. S toga, očekuje se porast troškova zaduživanja u narednom periodu.

GRAFIK 4: KAMATNA STRUKTURA DRŽAVNOG DUGA (30.09.2023.)

■ Fiksna kamatna stopa ■ Varijabilna kamatna stopa

Agencija za kreditni rejting "Standard&Poors" u izvještajima u 2023. godini potvrdila je ocjene za Crnu Goru B/B, uz stabilne izgledе zemlje. Agencija za kreditni rejting "Moody's" takođe je potvrdila stabilne izgledе Crne Gore, uz zadržavanje ocjene B1 i zadržavajući "pozitivne" izgledе, zbog visokog BDP-a po glavi stanovnika, optimističnih izgledа za pristupanje EU i snažnog trenda ulaganja sa fokusom na direktne strane investicije.

Upravljanje dugom tokom 2023. godine

Vlada Crne Gore je 2018. godine donijela srednjoročnu strategiju za upravljanje dugom koja je pokrivala period 2018-2020. godine. Tom prilikom su utvrđene osnovne smjenice za dugoročno upravljanje dugom, a koje su proizašle iz tadašnje strukture duga. Osnovne smjernice su se odnosile na:

- ujednačavanje profila otplate duga po godinama i produžavanje ročnosti komercijalnog duga;
- upravljanje valutnim rizikom i rizikom kamatnih stopa;
- postepeni razvoj domaćeg tržišta državnih hartija od vrijednosti, kao i
- minimiziranje troškova zaduživanja.

Pomenute smjenice korišćene su za definisanje pravaca upravljanja dugom, ne samo u periodu važenja Srednjoročne strategije upravljanja dugom 2018-2020, već i u kasnijem periodu čineći osnove po kojima se postupalo u procesu upravljanja dugom. Važna obilježja prethodne tri godine kao što su pandemija COVID 19, promjenljive političke prilike u Crnoj Gori, te opšti globalni poremećaji na finansijskom tržištu uzrokovali su da novi dokument strategije upravljanja dugom nije donijet, međutim samo upravljanje dugom se orijentisalo prema gore pomenutim smjernicama, imajući u vidu da su osnovne karakteristike portfolija duga veoma slične onima koje su važile npr. 2018. i 2019. godine, pa se čini da je svaka od smjernica aktuelnija nego ikad.

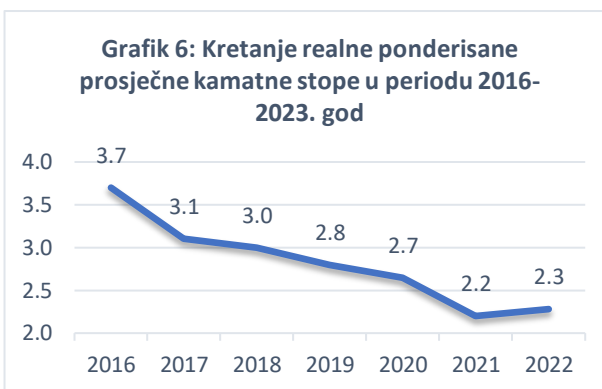
Naime, ukoliko se uzme u obzir činjenica da će, 2025, 2027. i 2029. godine dospjeti obaveze po osnovu euroobveznica u ukupnom iznosu od 1.750,00 miliona eura (2025. godine dopijeva 500 miliona eura, 2027. godine dopijeva 750 miliona eura i 2029. godine dopijeva 500 miliona eura) prva smjernica vezana za ujednačavanje profila otplate duga, u cilju smanjenja pritiska na pojedine godine, zahtijevaće aktivno upravljanje predmetnih obavezama, kroz instrument operacija upravljanja obavezama (liability management operation-LMO), slično onom koji je sproveden 2018. godine. Naime, 2018. godine emisijom euroobveznica od 500 miliona eura, po kamatnoj stopi od 3,375% na period od 7 godina, izvršeno djelimično refinansiranje obveznica koje su dopijevale 2019, 2020. i 2021. godine u ukupnom iznosu od oko 362 miliona eura, pa su pojedinačne otplate po osnovu ovih euroobveznica smanjene, čime je olakšana otplata duga u narednim godinama.²⁷ Osim toga u 2018. i 2020. godini zaključeni su kreditni aranžmani podržani garancijom Svjetske banke zasnovanoj na javnim politikama (Policy Based Guarantee-PBG) koji su zaključeni na period od 12 godina, utičući time kako na ujednačavanje otplate duga, tako i na produžetak prosječne ročnosti duga.

Takođe, oslanjajući se na strategiju i neophodnost upravljanja valutnim rizikom i rizikom kamatnih stopa, u okviru druge smjernice strateškog upravljanja dugom, 2021. godine realizovan je hedžing aranžman putem uanrskog valutnog svopa (cross currency swap) za kreditni aranžman sa Exim Kina bankom. Tada je "hedžovano" 818 miliona USD, putem unakrsnog valutnog svopa, koji podrazumijeva razmjenu eurskih i dolarskih gotovinskih tokova između partnerskih banaka i Ministarstva finansija. Transakcija je zaključena na period od 14 godina po prosječnoj eurskoj kamatnoj stopi od 0,88% i prosječnom ugovorenom deviznom kursu USD/EUR 1,18. Važno je naglasiti da su svi bankarski troškovi za ovu transakciju bili uključeni u pomenutu eursku kamatnu stopu, koja je predstavljala cijenu izloženosti banaka prema Crnoj Gori.

Osim što je značio obezbjeđenje od valutnog rizika, što mu je bio primarni cilj, pomenuti hedžing aranžman doprinio je da se kamatna stopa od 2% na dolarski dug, zamijeni eurskom kamatnom stopom od 0,88% što je uticalo na smanjenje prosječne ponederisane kamatne stope za 2021. godinu (Grafik 1) i dovelo do ušteda prilikom obezbjeđenja američkih dolara za otplatu duga u ukupnom iznosu od 23,72 miliona eura. Osim toga hedžing transakcija uticala je i na valutnu strukturu duga, što se može vidjeti u objašnjenju za grafik 3 u prethodnom tekstu.

Pomenute operacije doprinijele su poboljšanju kvaliteta duga na način što je produžena prosječna ročnost duga i poboljšana prosječna ponderisana kamatna stopa, što se može vidjeti na graficima 5 i 6.

²⁷ Detaljnije u Programu Ekonomskih reformi 2019-2021. godne

Zbog smanjene potrebe za zaduživanjem tokom perioda 2020-2022. godine, tokom kojih je se dešavala redovna otplata duga koja je skraćivala ročnost duga za po jednu godinu, kao i povećanje kamatnih stopa usled poremećaja na finansijskom tržištu koje je uslovalo povećanje kamatnih stopa (prije svega euribora koji je praktično do kraja 2022. godine imao netivnu vrijednost), došlo je do skraćivanja prosječne ročnosti duga, a očekuje se i značajnije povećanje prosječne ponderisane kamatne stope.

U skladu sa tim, opšte smjernice za dugoročno upravljanje dugom, pomenute na početku ovog odjeljka, ponovo će doći do izražaja u cilju iznalaženja rješenja koja će omogućiti efikasno upravljanje dugom i unapređenje parametara kvaliteta duga.

Osnovni scenario kretanja državnog duga u periodu 2024-2026

U 2024. godini nedostajuća sredstva iznosiće oko 765 mil. eura, za koje je planirano da budu pokrivena dijelom iz depozita ostvarenih u 2023. godini, a dijelom iz kreditnih zaduženja na inostranom i domaćem tržištu.

U 2024. godini, očekuje se povećanje duga u apsolutnom iznosu u odnosu na 2023. godinu, kao i u odnosu na BDP, usled činjenice da je procijenjeni BDP za 2024. godinu veći za oko 409,66 miliona eura u odnosu na BDP iz 2023. godine. Očekuje se da će državni dug na kraju 2024. godine iznositi 60,61% BDP-a, dok se očekuje da će javni dug iznositi oko 61,62 % BDP-a. Projekcija kretanja duga u periodu 2024-2026. godine može biti prikazana na sledeći način.

Tabela 5: Kretanje državnog i javnog duga za period 2024-2026 - osnovni scenario

	2023	2024	2025	2026
BDP	6,624.34	7,034.00	7,424.50	7,782.56
domaći dug	545.68	332.92	334.04	240.79
ino dug	3,506.56	3,930.69	4,144.68	4,432.90
ukupno državni dug	4,052.24	4,263.61	4,478.72	4,673.69
%BDP-a državni dug	61.17	60.61	60.32	60.05
dug lokalnih samouprava	70.60	70.60	70.60	70.60
ukupno javni dug	4,122.84	4,334.21	4,549.32	4,744.29
%BDP-a javni dug	62.24	61.62	61.27	60.96

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave.

Scenario nižeg rasta

Ukoliko pod uticajem promjene makro parametara u skladu sa projekcijama nižeg rasta dođe do prilagođavanja projektovanih prihoda za budžet države, odnosno ukoliko isti budu na nivou nižem u odnosu na osnovni scenario, u tom slučaju će doći do rasta deficita što će se odraziti na veći nivo javnog duga u projektovanom periodu 2024-2026. Shodno tome, država će se zadužiti u većim iznosima za oko 300 miliona eura godišnje kako bi se obezbijedila nedostajuća sredstva za finansiranje deficita.

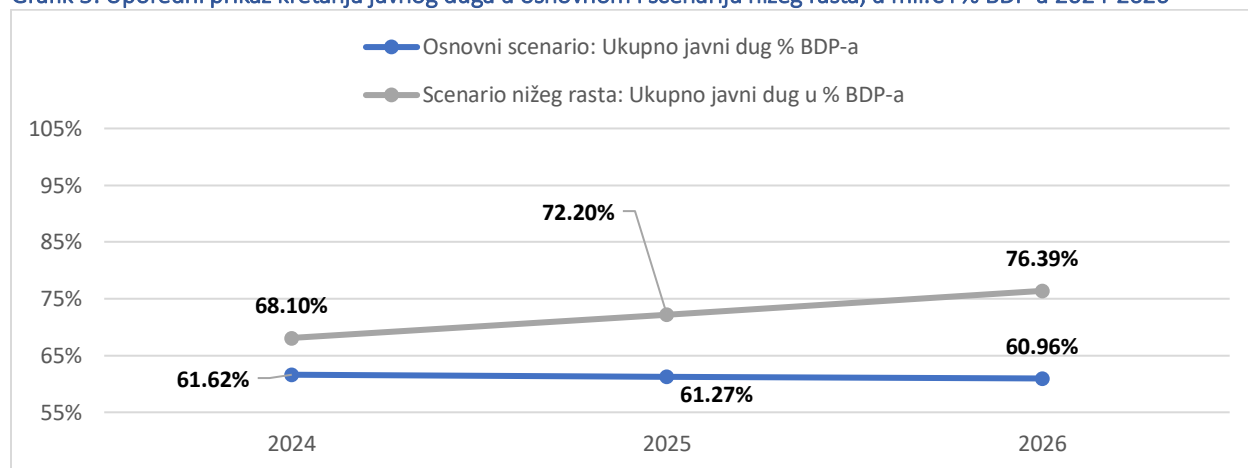
Tabela 6: Kretanje duga za period 2023-2026- scenario nižeg rasta

godina	2023	2024	2025	2026
BDP	6.624,34	6.896,10	7.217,40	7.489,40
Unutrašnji dug	545,68	332,92	334,04	240,79
Spoljni dug	3.506,56	4.292,69	4.807,45	5.409,51
Ukupno državni dug	4.052,24	4.625,61	5.141,49	5.650,30
Ukupno državni dug %BDP-a	61,17	67,08	71,24	75,44
Dug lokalne samouprave*	70,60	70,60	70,60	70,60
Ukupno javni dug**	4.122,84	4.696,21	5.212,09	5.720,90
Ukupno javni dug % BDP-a	62,24	68,10	72,22	76,39

*Iznos duga lokalne samouprave je prema projekcijama Ministarstva finansija

**Dug prikazan u tabeli ne uključuje depozite Ministarstva finansija i depozite lokalne samouprave

Grafik 5: Uporedni prikaz kretanja javnog duga u osnovnom i scenariju nižeg rasta, u mil.€ i % BDP-a 2024-2026

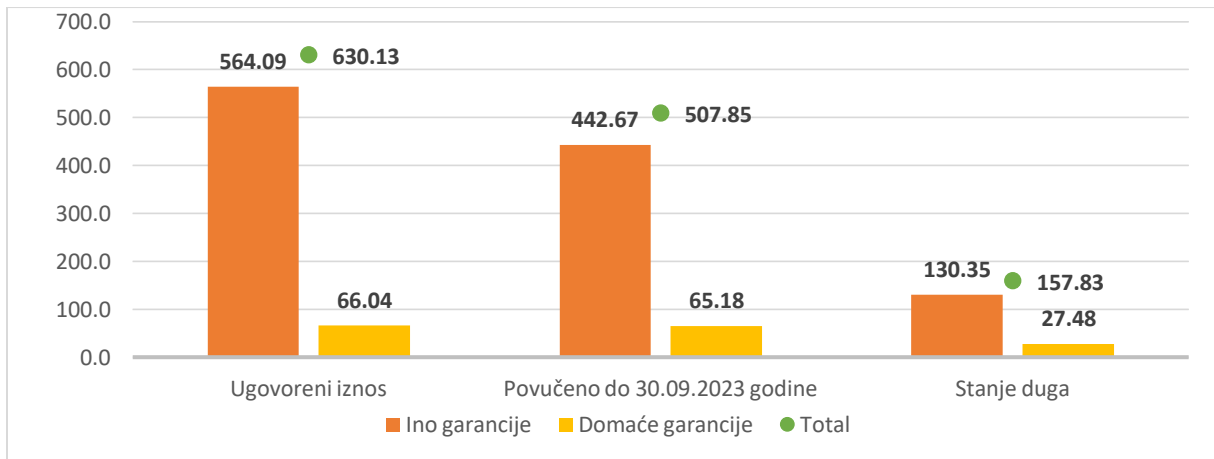
Državne garancije

Ugovoreni iznos izdatih državnih garancija, na 30.09.2023. godine, iznosi 630,13 miliona eura. Od ovog iznosa, angažovana sredstva iznose oko 507,85 miliona eura. Preliminarno stanje duga na 30.09.2023. godine, po garancijama izdatim domaćim i ino kreditorima, iznosi 157,83 miliona eura, što predstavlja 2,38% BDP-a.

Angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod ino kreditora, prema preliminarnim podacima, iznosi oko 443,67 miliona eura, dok je stanje duga po istim 130,35 miliona eura ili 1,97% BDP-a.

Prema preliminarnim podacima, angažovani iznos garancija koje je Vlada Crne Gore izdala za zajmove kod domaćih kreditora, na dan 30. septembar 2023. godine, iznosi oko 65,19 miliona eura, dok je stanje duga po istim 27,48 miliona eura ili 0,41% BDP-a. Najveći dio postojećih domaćih garancija čine garancije izdate za lokalnu samoupravu za realizaciju sanacionih planova, čije stanje duga, na kraju istog perioda, iznosi 13,83 miliona eura.

Grafik 6: Stanje državnih garancija na 30.09.2023.

Krajem decembra 2022. godine, država Crna Gora zaključila je Ugovor o garanciji sa Evropskom bankom za obnovu i razvoj (EBRD) za Ugovor o kreditu između EBRD-a i Željezničke infrastrukture Crne Gore a.d. Podgorica, potpisanim 28. decembra 2022. godine, u iznosu od 11 miliona eura, a za potrebe realizacije Projekta nabavke mehanizacije za održavanje pruga (građevinsko i elektrotehničko) i nove opreme za pomoćni voz.

Takođe, tokom 2023. godine, država je izdala još dvije garancije. Dana 01.08.2023. godine Evropska banka za obnovu i razvoj (EBRD) i Crna Gora, zaključili su Ugovor o garanciji za Amandman na ugovor o kreditu između EBRD-a i Crnogorskog elektroprenosnog sistema AD, potpisanim istog dana, u iznosu od 9.000.000,00 eura, a za potrebe finansiranja Projekta izgradnje varijabilne prigušnice u trafostanici Lastva.

Druga državna garancija odnosi se na kreditni aranžman između EUROFIME (Specijalizovana finansijska institucija za finansiranje nabavke i opravke voznih sredstava) i Željezničkog prevoza Crne Gore, a finansiranje Projekta urgentnog generalnog remonta voznih sredstava koja se koriste za željeznički putnički saobraćaj, u iznosu od 2 miliona eura. Ugovor o garanciji potpisan je 18. septembra 2023. godine.

Garancije koje su izdate u prethodnih nekoliko godina najvećim dijelom se odnose na kredite kojima su realizovani različiti infrastrukturni projekti, putevi, željeznice, vodovod i kanalizacija, električna energija, obezbijedena podrška razvoju malih i srednjih preduzeća ili restrukturiranje.

Zaključivanje novih garancija predviđeno je Predlogom Zakona o budžetu za 2024. godinu.

4.7. Analiza osjetljivosti i poređenje s prethodnim programom

4.7.1. Osjetljivost projekcija javnih finansija na alternativne scenarije rizika

Glavni rizici u ostvarenju fiskalnih projekcija bilo pozitivni ili negativni odražavaju se na osnovni scenario javnih finansija. Pregled glavnih ekonomskih rizika po ostvarenje datih fiskalnih projekcija dat je u narednoj tabeli:

Tabela 4.7.1. Pregled fiskalnih rizika u srednjem roku

RIZIK	POZITIVNI	NEGATIVNI
Politički	<ul style="list-style-type: none"> Napredak na putu pristupanja Evropskoj uniji uticaće na rast povjerenja investitora, unapređenje poslovnog ambijenta i pristup EU fondovima. 	<ul style="list-style-type: none"> Geopolitički rizici na globalnom nivou mogu negativno uticati na cjelokupnu svjetsku, a posljedično, na crnogorsku ekonomiju; Usvajanje zakonskih rješenja čija implementacija predstavlja značajno fiskalno opterećenje, može imati negativan uticaj na održivost javnih finansija; Unutrašnje političke prilike i percepcija stabilnosti javnih finansija mogu dodatno uticati na povjerenje investitora i privredni rast u srednjem roku.
Ekonomski	<ul style="list-style-type: none"> Sprovođenjem Plana rasta za Zapadni Balkan obezbjeđuju se dodatni prihodi za finansiranje reformi; Reformom poreske i carinske administracije utiče se na unapređenje poslovnog ambijenta, efikasniju naplatu, a samim tim i na povećanje javnih prihoda; Pojačanim inspeksijskim nadzorom i implementacijom sistema elektronskog nadzora fiskalnih registar kasa, smanjuje se obuhvat "sive ekonomije" što pozitivno utiče na javne prihode; Reformama u procesu budžetiranja i u oblasti upravljanja javnim finansijama povećava se fiskalna disciplina i transparentnost javnih finansija što se pozitivno odražava na glavne fiskalne pokazatelje; Implementacijom novog zakonodavnog okvira u oblasti priređivanja igara na sreću stvaraju se uslovi za ubiranje dodatnih prihoda u odnosu na planirane po ovom osnovu; 	<ul style="list-style-type: none"> Nepovoljni makroekonomski tokovi koji bi imali negativan efekat na makroekonomsku stabilnost; Ograničeni fiskalni prostor, slabija dinamika realizacije planiranih investicija kao i kašnjenje u realizaciji strukturnih reformi mogu negativno uticati na ekonomski oporavak i rast u srednjem roku; Dalje intenziviranje eksternih inflatornih pritisaka, koji se snažno odražavaju na domaće cijene; Implementacijom ESA2010 metodologije može doći do proširenja postojećeg institucionalnog obuhvata budžetskog računovodstva u sektoru Opšte države. Shodno tome, može doći do povećanja deficita i duga pomenutnog sektora u srednjem roku. Sa druge strane, implementacija navedene metodologije, po istom principu, može ostvariti i pozitivne efekte na fiskalne indikatore; Kašnjenje u implementaciji pojedinih mjera usmjerenih na povećanje javnih prihoda, utiče na izgubljene prihode države i povećava projektovani gotovinski deficit budžeta.

<ul style="list-style-type: none">• Potencijalna naplata prihoda po osnovu davanja "Aerodroma Crne Gore" AD na dugoročno korišćenje može uticati na uvećanje ukupnih javnih prihoda u srednjem i drugom roku.• Nastavak izgradnje autoputa i stavljanje u komercijalnu upotrebu uticaće pozitivno na bolju povezanost sjeverne sa centralnom i južnom regijom, veću turističku atraktivnost i ekonomsku aktivnost	
--	--

Alternativni fiskalni scenario zasniva se na makroekonomskom scenariju nižeg rasta, čije se osnovne pretpostavke baziraju na pogoršanju nepovoljnih izgleda na globalnom nivou, usporavanju rasta ekonomija zemalja Evropske unije, padu nivoa direktnih stranih investicija, pogoršanju trgovinskog bilansa, visoke referentne kamatne stope, visoke stopu inflacije u državi, izostanka realizacije infrastrukturnih projekata i unutrašnje nestabilnosti. Makroekonomski scenario nižeg rasta je obrazložen u poglavlju 3.

U slučaju materijalizacije ovih rizika, javni prihodi ne bi bili ostvareni u okvirima planiranim osnovnim scenariom što bi rezultiralo većim nivoom deficita javnih finansija u srednjem roku, a samim tim, i većim potrebama za finansiranjem javne potrošnje. Imajući navedeno u vidu, u slučaju realizacije makroekonomskog scenarija nižeg rasta došlo bi do korekcije bilansa javnih finansija prije svega kroz veći deficit u srednjem roku, te, posljedično, i većem nivou javnog duga što je elaborirano u okviru poglavlja 4.6.

Na drugoj strani, osnovni fiskalni scenario ne uzima u obzir potencijalnu naplatu prihoda po osnovu eventualnog davanja Aerodroma Crne Gore na dugoročno korišćenje i efekata najavljenih reformi koje će biti predmet Fiskalne strategije i koje nisu implementirane u osnovnom scenariju čime bi se obezbijedio veći nivo javnih prihoda od planiranog osnovnim scenariom.

4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom

Tabela 4.7.2 Upoređivanje sa prethodnim programom, u mil. €

PER 2022 - 2025				
	2023	2024	2025	2026
Javni prihodi	2425.95	2486.43	2603.68	
Javna potrošnja	2790.87	2892.81	3031.48	
Sufict/deficit javnih finansija	-364.92	-406.38	-427.8	
PER 2023 - 2026				
	2023	2024	2025	2026
Javni prihodi	2895,23	3119.18	3235.18	3359.30

Javna potrošnja	2975.22	3481.22	3507.04	3584.57
Sufict/deficit javnih finansija	-79.99	-362.04	-271.86	-225.27
RAZLIKA				
	2023	2024	2025	2026
Javni prihodi	469,28	632.75	631.5	
Javna potrošnja	184.35	588.41	475.56	
Sufict/deficit javnih finansija	284.93	44.34	155.94	

Kao što se može vidjeti iz tabele 4.7.2, javni prihodi u svim godinama projekcije će biti ostvareni na višem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom. Navedeni rast ostvariće se prvenstveno implementacijom reformi koje su dio ovog Programa, a koje će dodatno ubrzati stope ekonomskog rasta.

Sa druge strane, javna potrošnja u 2023. godini je na višem nivou nego što je to bilo projektovano prethodnim programom kao rezultat dodatnih potreba za izdacima usljed usvojenih zakonskih rješenja, kretanja mandatornih idvajanja, I drugih troškova, kako je elaborirano u okviru poglavlja 4.1, 4.2, 4.3 i 4.4.

Imajući u vidu projektovane prihoda i rashode, kako u 2023. godini, tako u srednjem roku, projektuje se bolji rezultat, odnosno niži deficit javne potrošnje u svim posmatranim godinama.

4.8. Kvalitet javnih finansija

Upravljanje javnim finansijama, jedan je od osnovnih preduslova ukupne makroekonomske i fiskalne stabilnosti, imajući u vidu da Crna Gora ne raspolaže instrumentima monetarne politike, u nedostatku emisione funkcije. Usljed navedenog, transparenta poreska politika, predvidiv i stimulativan poslovni ambijent i racionalno upravljanje troškovima, glavni su ciljevi kada je u pitanju kvalitet javnih finansija.

Shodno srednjoročnom okviru prezentovanom u ovom poglavlju, u periodu 2024 – 2026. godine postiže se stabilizacija ekonomskih tokova kroz projektovano povećanje javnih prihoda, optimizaciju diskrecionih rashoda, što uz projektovano povećanje investicija i smanjenje inflacije daje doprinos dugoročnoj održivosti javnih finansija. U tom cilju, ostvarivanje suficita tekuće budžetske potrošnje u svim godinama projekcije, otvara prostor da se zaduživanje isključivo vrši za finansiranje infrastrukturnih projekata kojima se generiše nova ekonomska vrijednost i otplatu starih dugova.

Dinamične stope ekonomskog rasta doprinose rastu javnih prihoda, što u uslovima značajnog rasta potrošnje mandatornog karaktera nije dovoljno za balansiranje javnih finansija. U vezi sa navedenim, novom Fiskalnom strategijom Vlade biće formulisane nove mjere poreske politike i

politike upravljanja rashodima, kao i nove strukturne mjere koje treba da doprinesu dodatnom ubrzavanju ekonomskog rasta i većoj otpornosti crnogorske ekonomije.

U oblasti poreske politike glavni cilj odnosi se na stvaranje uslova za sveobuhvatnu reformu poreskog sistema u cilju proširenja poreske baze, čime bi se stvorili uslovi za generisanje novih izvora prihoda, kroz prije svega:

- smanjenje poreskog opterećenja na rad i sprovođenje programa za unapređenje konkurentnosti privrede i privlačenje kredibilnih investitora;
- oporezivanje po visokoj stopi neprijavljene imovine i oduzimanje nelegalno stečene imovine;
- izmjenu akcizne politike kroz povećanje visine akciza na proizvode koji negativno utiču na zdravlje stanovništva i korišćenje prihoda ostvarenih po tom osnovu za finansiranje usluga javnog zdravstva;
- implementaciju novog zakonskog rješenja u oblasti priređivanja igara na sreću;
- smanjenje "sive ekonomije" u cilju omogućavanja fer tržišne utakmice odnosno suzbijanja nelojalne konkurencije;
- reformu poreske i carinske administracije;
- bolju strategiju smanjenja poreskog duga.

Bolje poslovno okruženje, povećanje broja preduzeća, formalne zaposlenosti, a samim tim i prihoda države obezbijediće se i implementacijom Programa za suzbijanje neformalne ekonomije uz prateći Akcioni plan za njegovu implementaciju za period 2024-2026. godina, koji sadrži niz stimulativnih i represivnih aktivnosti, za smanjenje učešća neformalne ekonomije u BDP. U tom pravcu, ovu oblast posebno tangiraju mjere poput "Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije kroz donošenje Programa za suzbijanje neformalne ekonomije", čiji je cilj doprinos unapređenju poslovnog ambijenta i smanjenje učešća neformalne ekonomije u BDP i "Unapređenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države", čiji je cilj doprinos uspostavljanju funkcionalnog sistema monitoringa i planiranja, izvještavanja i nadzora nad radom privrednih društava u većinskom vlasništvu države, u skladu sa najboljim praksama zemalja OECD-a.

Pored navedenog jedna od najznačajnijih mjera jeste i reforma preduzeća u većinskom vlasništvu države koja je detaljno razrađena u poglavlju 5 – Strukturne reforme. Cilj ove reforme je smanjenje fiskalnih rizika poslovanja preduzeća u većinskom vlasništvu države i povećanje njihovog fiskalnog potencijala.

Kako bi se obezbijedila puna podrška planiranim reformskim procesima i povećala efikasnost rada Uprave prihoda i carina, koja vrši naplatu preko 90% javnih prihoda, Crna Gora uz podršku Svjetske banke realizuje projekat „Reforma poreske administracije“ koja podrazumijeva uvođenje

integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS), kao i sistema on line fiskalizacije u realnom vremenu, čime je unaprijeđena poreska disciplina što je u velikoj mjeri je doprinijelo ostvarenoj dobroj naplati po osnovu poreza na dodatu vrijednost.

Takođe, implementacijom projekta “Podrška Upravi carina u oblasti akciza”, obezbijedila se primjena nove nacionalne aplikacije za akcize u IT sistemu Carinske uprave (CIS), kao i međusobna povezanost i interoperabilnost sa drugim carinskim aplikacijama kao i sa budućim aplikacijama. Uvođenjem novog informacionog sistema za elektronsku razmjenu podataka omogućilo se programsko povezivanje softvera za razmjenu podataka o akcizama u digitalnom obliku, što doprinosi jačanju naplate akcizne dažbine, kao i efikasnijoj borbi na planu suzbijanja sive ekonomije.

Jedan od prioriteta u narednom periodu biće i efikasnije regulisanje i nadzor u oblasti priređivanja igara na sreću. Imajući u vidu da se oblik i dinamika priređivanja igara na sreću mijenjaju, kao i neophodnost širenja poreske baze kroz dalju primjenu elektronske fiskalizacije, Ministarstvo finansija je otpočelo aktivnosti koje u narednom periodu treba intezivirati, a tiču se izrade novog sistema nadzora. Svrha uvođenja novog on-line sistema nadzora je obezbjeđivanje analitičke osnove za efikasnije donošenje odluka, čuvanje i obradu realnih podataka koji su od značaja za utvrđivanje izvornih javnih prihoda, kao i podataka o naplati tih prihoda.

Kada je u pitanju strategija upravljanja javnom potrošnjom, strategija politike bazira se na: reformi penzionog i zdravstvenog sistema – u cilju što adekvatnije socijalne zaštite građana, reformi sistema socijalne zaštite u cilju usmjeravanja socijalnih fondova onima kojima je to potrebno, reformi preduzeća u većinskom vlasništvu države, optimizaciji javne uprave kroz sprovođenje funkcionalnih analiza koje treba da identifikuju oblasti u kojima je neophodno izvršiti racionalizaciju broja zaposlenih i onih oblasti koje zahtijevaju dodatno kadrovsko jačanje u kontekstu zahtjeva iz EU agende i kvalitetnijeg pružanja javnih usluga, reformi sistema zarada u javnom sektoru, kao i zadržavanje visokog nivoa izdvajanja za finansiranje kapitalnih projekata i stvaranje pretpostavki za nastavak izgradnje autoputa „Bar-Boljari“ i drugih infrastrukturnih projekata kojima se stvaraju uslovi za dugoročni rast i razvoj.

4.9. Fiskalno upravljanje i budžetski okvir

Formalni okvir kojim se reguliše planiranje i sprovođenje fiskalne politike u Crnoj Gori, kao i definišu numerička fiskalna pravila, sadržan je u Zakonu o budžetu i fiskalnoj odgovornosti. Naime, u okviru poglavlja Fiskalna politika i odgovornost, definišu se kriterijumi u skladu sa kojima se fiskalna politika i budžet države planiraju i izvršavaju. S tim u vezi, članom 19 propisano je da se Fiskalna politika planira i realizuje u skladu sa sljedećim kriterijumima: 1) treba da bude ostvaren primarni budžetski gotovinski suficit; 2) nivo tekućih izdataka i transfera trebalo bi da bude niži od tekućih prihoda i donacija; 3) politika zaduživanja treba da bude odgovorna i sa povećanom pažnjom prema pravilima struke, u cilju obezbjeđenja fiskalne održivosti. Takođe, članom 20 istog

zakona, propisano je da budžetski gotovinski deficit opšteg nivoa države neće biti veći od 3% BDP-a po tržišnim cijenama i da javni dug neće biti veći od 60% BDP-a po tržišnim cijenama. U narednom periodu, ramotriće se potreba revidiranja definisanih fiskalnih pravila u cilju jačanja i unapređenja sistema odgovornog fiskalnog upravljanja javnim finansijama, kroz eventualno uvođenje dodatnih pravila, odnosno osnaživanje postojećih procesa godišnjeg i srednjoročnog planiranja.

Nezavisne fiskalne institucije: Kada je u pitanju praćenje i evaluacija fiskalne politike i ostvarenih rezultata, posebno u dijelu ispunjenosti numeričkih fiskalnih pravila, ocjenu istih vrši Državna revizorska institucija kroz ex post evaluaciju numeričkih fiskalnih pravila, ali i davanje mišljenja na Budžet za tekuću godinu. Kako bi se ojačao nadzor nad sprovođenjem fiskalne politike, posebno u dijelu ex ante ocjene, uz podršku EU, u 2023. godini usvojene su izmjene Zakona o budžetu i fiskalnoj odgovornosti kojim su stvaraju pretpostavke za formiranje Fiskalnog savjeta. Naime, formiranje Fiskalnog savjeta sprovodi se u cilju unapređenja nezavisnosti i objektivnog nadzora nad upravljanjem javnim finansijama, kao i u cilju ispunjavanja obaveza Crne Gore u okviru poglavlja 17 – Ekonomska i monetarna politika, kojim je obuhvaćen prošireni okvir za pravnu tekovinu EU u dijelu ekonomskog, a posebno fiskalnog upravljanja, a koji se sastoji od seta pravnih akata - Paket od šest regulativa (Six-pack), Fiskalni pakt (Fiscal Compact) i Paket od dvije regulative (Two-pack) od kojih svaki sadrži i odredbe koje se odnose na nacionalne fiskalne savjete. Izmjenama Zakona, Fiskalni savjet će definisan kao posebna, nezavisna institucije koja će davati ocjene o primjeni kriterijuma fiskalne odgovornosti (fiskalna pravila), ocjene makroekonomskih i fiskalnih projekcije, godišnjih zakona o budžetu i njegovih izmjena, kao i ocjene i mišljenja na druge propise i njihov uticaj na fiskalnu stabilnost i primjenu fiskalnih pravila. Imajući u vidu da su u 2023. godini sprovedeni parlamentarni izbori i da je formirana Skupština Crne Gore, a u decembru 2023. godine formiran i Odbor za ekonomiju, finansije i budžet, koji ima aktivnu ulogu u postupku izbora članova Fiskalnog savjeta, u 2024. godini se očekuje formiranje i otpočinjanje rada Fiskalnog savjeta.

Srednjoročni budžetski okviri: Srednjoročni budžetski okvir utvrđuje se kroz usvajanje Fiskalne strategije od strana Skupštine, na predlog Vlade, i koji predstavlja krovni dokument Fiskalne politike Vlade koji se odnosi na period trajanja mandata Vlade. Na osnovu Fiskalne strategije, Vlada godišnje donosi Smjernice makroekonomske i fiskalne politike kojima se utvrđuju srednjoročne politike i makroekonomske i fiskalne projekcije za trogodišnji period. U prvoj polovini 2024. godine, planirano je donošenje Fiskalne strategije i Smjernica makroekonomske i fiskalne politike za naredni srednjoročni period.

Dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka i usklađivanje sa ESA standardima: Kada je u pitanju dostupnost i kvalitet fiskalnih podataka, Ministarstvo finansija u oblasti statistike javnih finansija planira, projektuje i izvještava o realizaciji fiskalnih pokazatelja na: mjesečnom, kvartalnom i

godišnjem nivou, u skladu sa nacionalnim okvirom. U dijelu harmonizacije statistike državnih finansija sa međunarodnim standardima i ESA metodologijom, evidentan je prije svega nedostatak kadrovskih kapaciteta, ali i nedostatak systemske podjele nadležnosti u dijelu proizvodnje podataka u skladu sa ESA2010 metodologijom, a što će se unaprijediti u narednom periodu u okviru pregovaračkih poglavlja 17 i 18, kao i kroz regulatorne izmjene kojima će se izvršiti usklađivanje sa najboljim praksama kroz prenos nadležnosti i preciznije definisanje uloga u proizvodnji zvanične statistike državnih finansija. S tim u vezi, u decembru 2023. godine Vlada je usvojila Strategiju razvoja zvanične statistike 2024-2028 kojim se predviđa niz aktivnosti u ovoj oblasti u cilju ispunjavanja pregovaračkih završnih mjerila u okviru pregovaračkog poglavlja 18 – Statistika. Takođe, u skladu sa ovim dokumentom, u prvoj polovini 2024. godini planirano je usvajanje izmjena Zakona o zvaničnoj statistici i sistemu zvanične statistike kojim će se predvidjeti i bliže definisati nadležnosti Uprave za statistiku u dijelu proizvodnje statistike državnih finansija u skladu sa ESA metodologijom.

Kada je u pitanju **primjena numeričkih fiskalnih pravila** o ograničenosti deficita opšte države na nivou ispod 3%, projektovano je dostizanje ovog kriterijuma u 2026. godini. Kada je u pitanju kriterijum javnog duga do nivoa od 60%, u narednom srednjoročnom periodu očekuje se postepen pad javnog duga do nivoa od 62% u 2026. godini.

4.10. Održivost javnih finansija

Dugoročnu fiskalnu održivost u Crnoj Gori u najvećoj mjeri opredjeljuju sistemi socijalne zaštite odnosno finansiranje zdravstvenog i penzijskog sistema.

Odgovoran pristup upravljanju javnim finansijama u narednom periodu, kao odgovor na i dalje izrazito pristune negativne eksterne uticaje na ekonomske tokove u zemlji, koji su rezultirali prije svega visokom inflacijom, stvorio je pretpostavke i potrebu za uvećanjem minimalne penzije, u cilju usklađivanja sa ekonomskim tokovima i očuvanjem životnog standarda penzionera kao najugroženije kategorije građana Crne Gore u ovom periodu.

Međutim, i pored pozitivnih makroekonomskih i fiskalnih trendova koji se projektuju u narednom srednjoročnom periodu, imajući u vidu visok rast mandatornih rashoda u sistemima socijalne zaštite i zdravstva, kao i fonda bruto zarada, u narednom periodu u cilju stvaranja uslova za dugoročnu održivost javnih finansija, **Vlada će definisati i sprovesti dodatne mjere fiskalne konsolidacije koje će biti usmjerene na optimizaciju potrošnje i efikasnije generisanje i naplatu prihoda.**

S tim u vezi, **u dijelu konsolidacije javne potrošnje**, imajući u vidu obim prava koja proizilaze iz različitih zakonskih rješenja, dugoročnu fiskalnu održivost u Crnoj Gori u najvećoj mjeri opredjeljuju sistemi socijalne zaštite odnosno finansiranje zdravstvenog sistema, sistema

socijalnih davanja i penzijskog sistema čemu će biti posvećena posebna pažnja u narednom periodu.

Pored navedenog, sistem zarada u javnom sektoru je potrebno unaprijediti, kako sa aspekta optimizacije broja zaposlenih u javnom sektoru, tako i sa aspekta izmjena postojećeg sistemskog zakona o zaradama zaposlenih u javnom sektoru u cilju valorizovanja i podsticanja efektivnosti i efikasnosti rada. U 2024. godini je planirano otpočinjanje rada na novom zakonskom rješenju.

Kroz reformisanje ovih sistema javne potrošnje, koji čine preko 2/3 ukupne javne potrošnje, kao i kroz ograničavanje i umanjenja diskrecione potrošnje svih budžetkih korisnika, u srednjem i dugom roku bi u značajnoj mjeri bila unaprijeđena efikasnost javne potrošnje, ostvarene uštede kao i stvoren dodatni fiskalni prostor za povećanje investicionih aktivnosti države čime se stvaraju prospekti za dinamičan ekonomski rast. Navedene reforme, kao i vremenski okvir njihove implementacije, će biti predmet Fiskalne strategije koja je planirana da bude donešena u prvoj polovini 2024. godine.

Dodatno, u narednom periodu će biti intezivirane aktivnosti na **implementaciji sktrukturnih reformi** u okviru Programa reforme upravljanja javnim finansijama (PFM) za period 2022-2026. Ovim programom su utvrđeni ključni reformski planovi Crne Gore u ovoj oblasti za naredni period sa ciljem povećanja odgovornosti i obezbjeđenja dobrog finansijskog upravljanja. Takođe, Program osigurava bolju koordinaciju i međuinstitucionalnu saradnju u cilju planiranja, implementacije i praćenja politika koje se odnose na makrofiskalnu stabilnost, alokaciju i korišćenje javnih resursa. Program takođe treba da obezbijedi bolju transparentnost sistema upravljanja javnim finansijama.

Reforma upravljanja javnim finansijama je potrebna kako bi se osigurala fiskalna održivost i dobro upravljanje javnim finansijama i očekuje se da će biti ostvareni značajni rezultati i napredak u funkcionisanju budžetskog sistema, upravljačkoj odgovornosti, izvršenju budžeta i internoj i eksternoj reviziji. Potreba sprovođenja reformi upravljanja javnim finansijama zasniva se i na slabostima identifikovanim kroz više analiza i ocjena stanja javnih finansija u prethodnom periodu, kao i na potrebi ispunjavanja zahtjeva postavljenih završnim mjerilima za pregovaračka poglavlja koja se odnose na upravljanje javnim finansijama (5 – Javne nabavke, 8 – Politika konkurencije, 16 – Porezi, 17 – Ekonomska i monetarna politika, 22 – Regionalna politika i koordinacija struktturnih instrumenata, 32 – Finansijska kontrola i 33 – Finansijske i budžetske odredbe).

5. STRUKTURNE REFORME U 2024-2026.

5.1 Konkurentnost

a. Analiza ključnih prepreka

Crna Gora se suočava sa povećanom ekonomskom neizvješnoću izazvanom globalnim šokovima i visokom inflacijom. Pored njih, više je strukturnih izazova koji nepovoljno utiču na konkurentnost ekonomije i njenu održivost, a među najvećima su **nepovoljno regulatorno okruženje, neformalno poslovanje i slabosti u nadzoru i upravljanju u državnim preduzećima**.

Prema istraživanju Privredne komore Crne Gore „*Poslovni ambijent u Crnoj Gori*“ (PKCG, 2023), poslovni ambijent u 2023. godini je umjereno nepovoljan, sa prosječnom ocjenom 2,41 od 5. Privrednici fiskalne i parafiskalne namete ocjenjuju visokim, prvenstveno stopu PDV-a kod fiskaliteteta, kao i naknade izvršiteljima i lokalne naknade među parafiskalitetima. Prema IPSOS *Istraživanju među domaćinstvima i preduzećima sa ciljem utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije u Crnoj Gori* (2022), jedan od ključnih uzroka uticaja na sivu ekonomiju na tržištu rada su visoki porezi i doprinosi, i to brojni i visoki parafiskalni nameti (kao što su dozvole, takse i ostali nameti). Drugim riječima, nepredvidivost poslovnog ambijenta, odnosno česte izmjene propisa, otežavaju nove investicije, registraciju biznisa i poslovanje mikro i malih preduzeća. Kada se tome doda složenost i sporost administracije i nedovoljna transparentnost u odlučivanju, sve navedeno nepovoljno utiče na ukupni poslovni ambijent, a time i na neformalnu ekonomiju.

Neformalna ekonomija je faktički direktna posljedica ekonomske i fiskalne politike u kombinaciji sa složenošću regulatornog okruženja i administrativnih procedura. Ekonomski faktori u pojedinim sektorima ukazuju da su pojedini sektori privrede podložniji razvoju neformalne ekonomije, od drugih. To se u Crnoj Gori naročito odnosi na turizam, trgovinu, saobraćaj, građevinarstvo, poljoprivredu, šumarstvo i drvoprerađu. Neformalnosti se reflektuju kroz neevidentiranje prometa proizvoda i usluga, ograničene trgovinske olakšice, prodaju akcizne robe na javnim površinama, izbjegavanje zaključivanja ugovora o radu i isplate zarada bez poreza i doprinosa, nepravilnosti prilikom angažovanja sezonske radne snage bilo da su u pitanju rezidenti ili nerezidenti, kroz obavljanje djelatnosti bez odobrenja za rad i bez prethodno izvršene poreske registracije, itd. Nedostatak administrativnih kapaciteta, neadekvatna koordinacija i funkcionalnost inspekcijских organa su dodatni uzrok neformalne ekonomije.

Nepovoljan regulatorni okvir direktno je povezan i sa nasljeđima nezavršene tranzicije, kao prepreke u razvoju privatnog sektora i privrede u cjelini. To se prvenstveno odnosi na **slabosti u korporativnom upravljanju u privrednim društvima u većinskom vlasništvu države** (u daljem tekstu: *državna preduzeća*) kao strukturnom izazovu. Međunarodni monetarni fond u izvještaju za Crnu Goru iz februara 2022. navodi da je „ukupni okvir za nadzor nad radom javnih preduzeća slab“ i da „jačanje nadzora može donijeti značajne fiskalne i ekonomske benefite“. Neefikasno

i/ili loše upravljanje državnim preduzećima, nameću značajne ekonomske i fiskalne troškove za državu. Oni se ogledaju kroz aktiviranje garancija za kredite pojedinih državnih preduzeća, izdvajanje značajnih sredstava iz budžeta opredijeljenih pojednim privrednim društvima, pozajmice iz budžeta. Takođe i izgubljene prihode države koji su uslovljeni lošim upravljanjem i poslovanjem nekih od ovih preduzeća. Država kao većinski vlasnik nema jasan model nadzora nad poslovanjem državnih preduzeća. Taj nadzor je godinama fragmentiran između više nadležnih institucija, bez objedinjenog i standardizovanog načina planiranja i izvještavanja o poslovanju državnih preduzeća. Navedeno se odnosi na nefinansijska državna preduzeća, a kada je riječ o IRF-u kao finansijskom preduzeću, ključni izazovi su njegova ograničenja u obavljanju poslova osiguranja izvoza, radi podsticanja izvoza i internacionalizacije domaćih privrednih subjekata.

b) Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke

Polazeći od izazova povećanju konkurentnosti, preporuka sa ministarskog dijaloga iz maja 2023.godine, kao i obaveza iz pregovaračkih poglavlja u pregovorima za članstvo u EU, u odgovoru na prepreke povećanju konkurentnosti, predložene su dvije strukturne reforme i to: „Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija neformalne ekonomije“ i „Reforma državnih preduzeća“.

Strukturna reforma br. 1: Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija neformalne ekonomije

Predložena strukturna reforma se vezuje za podoblasti: „Poslovno okruženje i smanjenje neformalne ekonomije“, i „Reforme ekonomskih integracija“. Njen cilj je doprinos boljem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća, formalne zaposlenosti i prihoda države. Strukturna reforma je razrađena kroz reformsku mjeru implementacije Programa za suzbijanje neformalne ekonomije i Akcionog plana za njegovu implementaciju za period 2024-2026, koji će sadržati niz stimulativnih i represivnih aktivnosti, za smanjenje učešća neformalne ekonomije u BDP. Mjera integriše dvije mjere iz PER-a 2023-2025. koje se nastavljaju u srednjem roku i to: reformsku mjeru br. 13 „Olakšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7“, i reformsku mjeru 14: „Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije.“

Reformska mjera br.1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije

Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je doprinos unapređenju poslovnog ambijenta i smanjenje učešća neformalne ekonomije u BDP. Mjera podrazumijeva implementaciju Programa za suzbijanje neformalne ekonomije s pratećim Akcionim planom za period 2024-2026.godine, koji treba da bude usvojen do kraja 2023. godine, čime će se odgovoriti na preporuku br. 5 sa

ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine.²⁸ Mjera predstavlja nastavak i integraciju reformskih mjera br. 13 i 14 iz PER-a 2023-2025. godina koje su se odnosile na unapređenje poslovnog okruženja i suzbijanje neformalne ekonomije kroz uvođenje novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS), kao i kroz pojednostavljenje trgovine robama i uslugama. Mjera je u skladu sa Programom upravljanja javnim finansijama 2022-2026, kao i sa ciljevima održivog razvoja 8 - Dostojanstven rad i ekonomski rast i 9 - Industrija, inovacije i infrastruktura. Takođe, uključuje aktivnosti prekogranične trgovine robom kroz implementaciju Sporazuma o trgovinskim olakšicama STO i CEFTA dodatnih protokola 5 i 6, i potpisivanje dodatnog protokola 7.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Jačanje međuresorne saradnje na lokalnom i centralnom nivou i unapređenje administrativnih kapaciteta sa ciljem pune implementacije akcionog plana. MF
- Jačanje institucionalnog okvira za suzbijanje neformalne ekonomije kroz osnivanje Komisije za suzbijanje neformalne ekonomije. MF
- Realizacija stimulativnih i represivnih aktivnosti iz AP za suzbijanje neformalne ekonomije na tržištu roba i usluga i na tržištu rada, planiranih za 2024. godinu. MER, MF, MPŠV, MPPUDI, MRSS
- Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS. MF
- Nastavak pojednostavljenja i modernizacije carinskih postupaka uz proširenje automatske obrade i elektronske razmjene podataka, vezano za primjenu CEFTA dodatnog protokola 5, aktivnosti na implementaciji CEFTA dodatnog protokola 6 o trgovini uslugama, kao i okončanje pregovora, ratifikacija i stupanje na snagu dodatnog protokola 7. MF, MER

Aktivnosti za 2025.

- Jačanje institucionalnog okvira i administrativnih kapaciteta kroz povećanje broja zaposlenih i dodatne obuke na centralnom i lokalnom nivou za smanjenje neformalne ekonomije. MF, JLS
- Nastavak aktivnosti iz AP u 2024. na podršci tranziciji u formalnu ekonomiju, kroz stimulativne i represivne mjere u sektorima turizma, građevinarstva, trgovine, poljoprivrede i šumarstva. MER, MF, MPŠV, MPPUDI; MRSS
- Nastavak aktivnosti na uvođenju IRMS i unapređenje koordinacije između inspekcija i ostalih organa na državnom i lokalnom nivou kroz unapređenje IT sistema za bolje povezivanje baza podataka inspeksijskih službi sa nadležnim organima lokalne i državne uprave. MF, MJU

²⁸Program za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori sa akcionim planom za period od 2024-2026.godine će nakon usvajanja od strane Vlade CG biti poslat EK.

- Nastavak aktivnosti na modernizaciji carinskih postupaka uz proširenje automatske obrade i elektronske razmjene podataka u okviru implementacije CEFTA protokola 5, kao i pojednostavljenje trgovine uslugama. MF; MER

Aktivnosti za 2026.

- Sprovođenje novog istraživanja među domaćinstvima i preduzećima radi utvrđivanja obima i strukture sive ekonomije kako bi se utvrdio napredak u odnosu na 2022. MF

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj registrovanih privrednih subjekata	45.675	47.930	48.686
% učešća sive ekonomije u BDP	20,6	17,5	17,2
Izvorni javni prihodi kao % BDP	40,3	42,9	43

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom planiranih aktivnosti iz akcionog plana doprinijeće se povoljnijem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća i formalne zaposlenosti. Takođe se očekuje povećanje javnih prihoda, i smanjenje učešća sive ekonomije sa 20,6% BDP na 17,2% BDP.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Dodatna sredstva za implementaciju biće opredijeljena najvećim dijelom iz Budžeta Crne Gore, kao i kroz projekte/programe međunarodnih donatora. Dodatna sredstva za implementaciju Akcionog plana za jačanje insitucionalnog okvira kroz osnivanje Komisije za suzbijanje neformalne ekonomije za period 2024-2026. godine, iznosiće cca 192.000 eura. Dodatna sredstva za sprovođenje istraživanja u 2026. o učešću sive ekonomije u BDP, iznosiće cca 100.000 eura. Ukupna vrijednost troškova za hardwer za IRMS je cca. 1.100.000,00 eura, a ukupno softversko rješenje za implementaciju IRMS je cca. 7.650.000.00 eura. Dodatna sredstva za modernizaciju carinskih procedura u borbi protiv neformalne ekonomije iznosiće 1.161.000 eura u periodu 2024-2026.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Smanjenjem nivoa neformalne ekonomije stvaraju se uslovi za povećanje zaposlenosti, a u srednjem roku doći će i do smanjenja razlika u stopi zaposlenosti muškaraca i žena, siromaštva i socijalnih razlika. Takođe, ostvariće se bolje funcionisanje tržišta rada usljed kvalitetnijeg nadzora i koordiniranog rada više inspekcija, kao i bolja informisanost javnosti i veća vidljivost rada inspektora na terenu.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Implementacija akcionog plana će imati višestruki pozitivan uticaj na životnu srednu kroz digitalizaciju sprovođenja poslovnih procesa, stimulativnim mjerama za otvaranje zelenih radnih mjesta u oblasti poljoprivrede, šumarstva i turizma, povećanjem broja inspeksijskih kontrola u raznim segmentima (turizam, šumarstvo, rad, socijalna zaštita i sl.).

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedovoljna koordinacija rada na implementaciji planiranih aktivnosti što može dovesti do odlaganja rokova za implementaciju	visoka	Podizanje nivoa svijesti o potrebi zajedničkog djelovanja na svim nivoima vlasti, kao i pravovremeno preduzimanje aktivnosti na revidiranju akcionog plana
Neblagovremene izmjene zakonske regulative	niska	Aдекватne i konkretne analize izmjene zakonske regulative doprinijeće skraćenju postupka donošenja zakonske regulative.
Opasnost od sajber napada na informatičku strukturu, ugrožavanje zaštite podataka i sistema	niska	Ulaganje u korporativnu bezbjednost i rano otkrivanje prijetnji, investicije u mjere sajber zaštite

Strukturna reforma 2: Reforma državnih preduzeća

Predložena strukturna reforma se odnosi na reformsku podoblast: „Državna preduzeća.” Njen cilj je definisanje jasnog strateškog pristupa u nadzoru nad radom državnih preduzeća uz definisanje optimalnog modela i mehanizama nadzora radi poboljšanja poslovnih performansi privrednih društava u većinskom vlasništvu države (u daljem tekstu: državna preduzeća). Strukturna reforma će obuhvatiti definisanje strateškog okvira i pravaca za nadzor nad radom nefinansijskih državnih preduzeća, kao i definisanje optimalnog modela transformacije Investiciono-razvojnog fonda Crne Gore, kao državnog preduzeća u finansijskom sektoru.

Reformska mjera br. 2. Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima

Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je povećanje privrednog i fiskalnog potencijala državnih preduzeća i smanjenje fiskalnih rizika njihovog poslovanja. To će se uraditi kroz definisanje strateških prioriteta i uspostavljanje funkcionalnog sistema upravljanja, prvenstveno kroz određivanje novih kriterijuma za izbor članova organa upravljanja. U užem smislu, cilj mjere je unapređenje korporativnog upravljanja u ovim preduzećima, te uspostavljanje funkcije procjene i monitoringa finansijskih i fiskalnih rizika njihovog poslovanja. Mjera daje odgovor na preporuku broj 4 Zajedničkih zaključaka Ekonomskog i finansijskog dijaloga između EU i zemalja Zapadnog Balkana i Turske. Mjera je nastavljena iz PER-a prethodne godine. U skladu sa

planiranim aktivnostima, Ministarstvo finansija je u prvoj polovini 2023. godine formiralo Međuresornu radnu grupu sa zadatkom pripreme Analize regulatornog okvira za poslovanje državnih preduzeća u čiju svrhu je organizovan niz obuka sa MMF, Ekonomskim fakultetom itd. Više detalja o aktivnostima u 2023. godini je dato u poglavlju 2, kao i u izvještaju u tabeli aneksa.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Analiza regulatornog okvira za poslovanje državnih preduzeća; MF
- Usporedna analiza regulatornog okvira za nadzor nad poslovanjem privrednih društava koja su u većinskom vlasništvu država članica Evropske unije; MF
- Analiza za potrebe određivanja kriterijuma za izbor članova organa upravljanja državnih preduzeća i priprema predloga podzakonskog akta; MF
- Uspostavljanje javnog registra državnih preduzeća; MF
- Pripremljen predlog obrasca Izjave o fiskalnim rizicima državnih preduzeća; MF
- Pripremljena Metodologija za procjenu i praćenje fiskalnih rizika državnih preduzeća; MF
- Jačanje administrativnih kapaciteta nadležne direkcije u MF kroz dodatne obuke i zapošljavanja. MF

Aktivnosti planirane za 2025.

- Donešena Strategija državnog vlasništva i upravljanja državnim preduzećima Crne Gore sa Akcionim planom/mapom puta dalje reforme za period 2025-2027. MF
- Usvojeno novo zakonsko rješenje koje bi uređivalo poslovanje državnih preduzeća; MF
- Usvojena Metodologija za procjenu i praćenje fiskalnih rizika državnih preduzeća. MF
- Uspostavljena kompletna i ažurna baza podataka o finansijskom poslovanju državnih preduzeća; MF
- Nastavak jačanja administrativnih kapaciteta nadležne direkcije u Ministarstvu finansija kroz dodatne obuke. MF

Aktivnosti planirane za 2026.

- Primjena novih kriterijuma za imenovanje članova upravnih odnosno odbora direktora društava; MF
- Uspostavljen novi model upravljanja u državnim preduzećima i efikasan mehanizam nadzora nad poslovanjem ovih društava; MF
- Redovna godišnja analiza finansijskog poslovanja i procjena fiskalnih rizika državnih preduzeća, i izvještavanje Vlade o istim sa predlogom mjera za smanjenje identifikovanih rizika; MF

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Medjurezultat (2024. godina)	Ciljna vrijednost (2026. godina)
Broj državnih preduzeća sa visokim	18	15	12

fiskalnim rizikom ²⁹			
% udio neto rezultata državnih preduzeća u BDP	0,3	0,4	0,5

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Jačanjem prakse dobrog korporativnog upravljanja, očekuje se povećanje konkurentnosti državnih preduzeća i lojalnija konkurentna utakmica na tržištu. Uvođenje strateških prioriteta i boljeg upravljanja će rezultirati efikasnijim poslovanjem državnih preduzeća, čime se povećava konkurentnost na tržištu i produktivnost. Fokusiranje na bolje upravljanje rizicima i strateške prioritete doprinosi njihovoj dugoročnoj održivosti.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Procijenjena dodatna sredstva za implementaciju mjere okvirno iznose oko 1,5 miliona eura za period 2024-2026.godina. Od toga će milion eura biti obezbijedeno iz IPA fondova, a ostatak iz centralnog budžeta.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Poboljšanim nadzorom i poboljšanim korporativnim upravljanjem državnim preduzećima, obezbijediće se njihovo profitabilnije poslovanje, efikasnija upotreba i veća transparentost u politici zapošljavanja. Takođe, realizacija ove mjere će doprinijeti društveno odgovornijem poslovanju ovih preduzeća i njihovom efikasnijem servisiranju građana. Boljim korporativnim upravljanjem, državna preduzeća će se usmjeriti ka tržištu s većim potencijalom rasta, što može rezultirati povećanjem obima poslovanja, a time i većim zapošljavanjem.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Efikasnije korporativno upravljanje u državnim preduzećima, podrazumijevaće odgovornije upravljanje sredstvima, kao i ulaganje u mitigaciju i adaptaciju efekata klimatskih promjena i dekarbonizaciju što bi naročito trebalo da ima efekta kod preduzeća u sektoru energetike i saobraćaja. Npr. Reforma korporativnog upravljanja u EPCG će doprinijeti i bržoj dekarbonizaciji u Crnoj Gori kroz prelazak na upotrebu „čistih“ tehnologija u proizvodnji električne energije, što će pozitivno uticati na životnu sredinu i klimatske promjene.

7. Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak parlamentarne podrške	Niska	Povećanje svijesti o važnosti izmjena zakonskih propisa za poboljšanje nadzora nad radom privrednih društava u većinskom vlasništvu države, i punu primjenu objektivnih kriterijuma za izbor članova odbora direktora.

²⁹ Procjena fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države se analizira uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, u okviru portfolija koji sadrži 49 privrednih društava u kojima je Vlada većinski vlasnik i osnivač za 2022. godinu.

Nedostatak kadra i obuka	Visoka	U Direkciji za praćenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države trenutno rade samo 4 službenika. Sistem nagrađivanja, redovnih obuka i dodatni zaposleni mogu značajno povećati kvalitet rada Direkcije.
Nedostatak transparentnosti državnih preduzeća u nepotpunom i neblagovremenom dostavljanju potrebnih informacija i podataka usljed nepreciznog postojećeg regulatornog okvira	Visoka	Rizik će se umanjiti i u krajnjem eliminisati uspostavljanjem odgovarajućeg regulatornog okvira.

5.2 Održivost i otpornost

a. Analiza ključnih prepreka

Amortizovanost postojeće energetske infrastrukture u Crnoj Gori je visoka i potrebna je njena ubrzana revitalizacija i tehnološka modernizacija uz poboljšanje efikasnosti i povećanje korišćenja obnovljivih izvora energije. Jedan od glavnih izazova na strani potrošnje energije je nedovoljan nivo energetske efikasnosti i visok energetska intenzitet u industriji, a što je posljedica zastarjele tehnologije i opreme u proizvodnom procesu sa visokim nivoom emisije GHG gasova, naročito CO₂ i niskom stopom produktivnosti u industriji. To uključuje termo-elektranu u Pljevljima koja trenutno proizvodi oko polovinu električne energije u Crnoj Gori. Crna Gora se suočava sa izazovom karbonske intenzivnosti i ima ograničene mehanizme podrške ka dekarbonizaciji ekonomije. Dodatni izazov za Crnu Goru je nedovoljna otpornost na učestale vremenske nepogode i oscilacije u temperaturi koje mogu imati negativne konsekvence na snadbijevanje energijom, poljoprivredu, turizam i povećavati pritiske na budžet. Prilagođavanje novim izazovima i promjenjivim okolnostima, zahtijeva sprovođenje korjenitih sistemskih reformi, sa fokusom na dva ključna mehanizma za ubrzanje i to – zelena i cirkularna tranzicija.

Proces digitalizacije je takođe važan u spovođenju zelene agende, kao i jačanje efikasnosti i otpornosti državne uprave kroz digitalizaciju. Crna Gora se u prethodne tri godine suočila sa dvije ozbiljne krize, koje su jasno ukazale na probleme u sektoru i odredile buduće pravce djelovanja. Prva kriza izazvana je pandemijom COVID-19 virusom, a ukazala je na značaj digitalnih servisa za građane i privredu, kao i na potrebu ubrzane digitalne transformacije države. Druga se odnosila na sofisticirani sajber napad na Vladinu informatičku infrastrukturu i informaciono-komunikacionu mrežu krajem avgusta 2022. godine, ukazujući na ranjivost države usljed neadekvatnih mehanizama za sajber zaštitu. Posljedica je bila onemogućen pristup ključnim

informativnim sistemima u državi određeni vremenski period, te je narušeno nesmetano funkcionisanje državne uprave i servisa za građane i privredu. Takođe, veliki broj problema nastaje zbog nepotpune digitalizacije servisa za građane, građanke, i privredu, što stvara ozbiljne poteškoće, uključujući nisku efikasnost i ograničenu dostupnost usluga, a dovodi do dugih čekanja i nezadovoljstva korisnika i korisnica. Problemi su takođe prisutni i u institucionalnoj organizaciji na nivou pojedinih sektora. U tom kontekstu, trenutni nivo znanja o važnosti sajber bezbjednosti i ukupne digitalizacije u sektoru obrazovanja je nizak. Obrazovni sistem u Crnoj Gori pokazuje značajne nedostatke u pogledu: nivoa digitalizacije redovnog nastavnog procesa i sadržaja, korišćenja IT opreme, razvoja ključne digitalne kompetencije kod učenika i učenica, kao i nastavnog osoblja, korišćenja komunikacionih platformi i kreiranja i ažuriranja potrebnih baza podataka. Takođe i u pogledu pokrivenosti svih škola brzom internet mrežom. Nepotpuna digitalizacija je izazov i u sektoru zdravstva. Sistemi izvještavanja, planiranja i praćenja parametara u zdravstvu su statički i uglavnom ručni. Informativni sistem je neprilagođen zdravstvenoj statistici, bez naprednih sistema izvještavanja, bez BI, Datawarehouse. Liste čekanja na kojima su pacijenti su veoma duge, nezadovoljenih medicinskih potreba i dalje ima mnogo. Sve navedene manjkavosti su posebno došle do izražaja u periodu COVID-19 pandemije.

b. Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke

Polazeći od identifikovanih prepreka i izazova u odgovoru na prepreke za veću otpornost ekonomije, kao i od preporuka sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine i obaveza iz pregovaračkih poglavlja u pregovorima za članstvo u EU, u odgovoru na identifikovane prepreke, predložene su dvije strukturne reforme. To su: „*Strukturna reforma 3: „Povećanje energetske otpornosti primjenom Zelene agende”* i „*Strukturna reforma 4: „Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije.”*“

Strukturna reforma br. 3: Povećanje energetske otpornosti primjenom Zelene agende

Strukturna reforma se odnosi na podoblasti „Zelena tranzicija“, „Digitalna transformacija“ i „Reforma energetskog tržišta“ i u tijesnoj je korelaciji sa strukturnim reformama u oblasti „Konkurentnost“, naročito u dijelu inovacija, koje su često horizontalnog karaktera. Sprovedenje strukturne reforme ima za cilj jačanje energetske otpornosti kroz usklađivanje sa energetskim i klimatskim ciljevima do 2030. godine.

Strukturna reforma će se implementirati kroz reformske mjere br. 3 i 4. One se nadovezuju na reformske mjere iz PER-a 2023-2025. br. 15: „*Održivi zeleni turizam*“, br. 16 „*Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja*“, br. 17: „*Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti*“, čije su aktivnosti postale kontinuitet, te su mjere postale sistemske. Mjere u PER-u 2024-2026. se takođe nadovezuju na mjeru br.18 iz PER-a 2023. „*Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu*“. Više detalja je dato u izvještaju u aneksu.

Reformska mjera br. 3. Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju

1.Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je doprinos jačanju energetske otpornosti, kroz pogramе podrške inovacijama za zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju. Ona predstavlja nastavak reformskih mjera br. 15, 16, 17 i 18 iz PER-a 2023-2025. godina. Mjera je u funkciji ostvarenja ciljeva Strategije cirkularne tranzicije Crne Gore do 2030. godine, Energetske politike Crne Gore do 2030. godine, Strategije razvoja energetike Crne Gore do 2030. godine, Industrijske politike 2019-2023. i Strategije pametne specijalizacije Crne Gore (S3) 2019-2024 uz Operativni program za implementaciju S2 2021-2024. Takođe je u funkciji implementacije Mape puta za dekarbonizaciju Energetske zajednice, »Evropskog zelenog sporazuma«, postizanju ciljeva održivog razvoja Ujedinjenih nacija i Zelenoj agendi za Zapadni Balkan, jer ista povećava pristup modernoj tehnologiji, obezbjeđuje održivo i efikasnije korišćenje energije i poboljšava energetsku otpornost. Navedenom mjerom se doprinosi ostvarenju ciljeva održivog razvoja br. 7- dostupna i obnovljiva energija, br. 9-industrija, inovacije i infrastruktura i 13 – klimatska akcija. Mjera doprinosi otklanjanju prepreka rastu vezanih za neiscrpno i neefikasno korišćenje prirodnih resursa, zagađenje životne sredine i jednosmjerni linearni model poslovanja. Upravljanje otpadom i reciklaža, kao ključni stubovi koncepta cirkularne ekonomije, i dalje dominiraju linearnim pristupom prikupljanja i odlaganja umjesto integrisanog održivog sistema upravljanja otpadom zasnovanog na cirkularnosti. Uspostavljanje cirkularnih modela u proces poslovanja uslovljava smanjenu upotrebu prirodnih resursa i stvara uslove za efikasnu upotrebu resursa. Mjerom se daje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine.

Konkretno, mjera uključuje aktivnosti implementacije Programa za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji koji je nastao u okviru međuresorne saradnje i kao odgovor na zahtjeve prikupljene tokom procesa konsultacija sa privredom, te preporuke Inovacione radne grupe za S3 prioritetnu oblast „Energija i održiva životna sredina.“ Tehnološki razvoj i inovacije prepoznate su kao horizontalna oblast, odnosno kao jedan od značajnih preduslova za cirkularnu tranziciju crnogorske ekonomije. Prateći ciljeve Zelene Agende za EU i za Zapadni Balkan, realizuju se reformske aktivnosti koje se odnose na analizu mjera politike koje podstiču inovacije i pametnu specijalizaciju u Crnoj Gori, kao i definisanje novih ključnih inicijativa koje će dati usmjereniji odgovor na ciljeve utvrđene u ovim agendama, a u saradnji sa EU kroz mehanizam IPA III EU Reform Facility (EURIF). U međuvremenu, započete su konkretne aktivnosti na uspostavljanju i realizaciji pilot mehanizama finansijske podrške za uvođenje inovativnih rješenja i novih tehnologija. Takođe, planirana je i šema intersektorske mobilnosti za mlade istraživače u kontekstu zelene ekonomije kroz podršku iz EU IPA III 2024, čime se želi utičati na jačanje vještina i transfer znanja kroz mehanizam mobilnosti između sektora nauke i privrede.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Realizovan Program za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji. Nadležni resori: MEIR, MER, MPNI

- Analiza mjera politike koje podstiču nauku, inovacije i pametnu specijalizaciju u Crnoj Gori i pripremne aktivnosti na definisanju novih ključnih inicijativa u oblasti nauke i inovacija za Zelenu Agendu. MPNI
- Definisan koncept i „paket“ podrške za podsticanje prelaska privrede na cirkularni model poslovanja kroz zelenu tranziciju (pripremne aktivnosti). MER, MEIR
- Donesen Zakon o upravljanju otpadom koji će uključiti strožija pravila u ovoj oblasti
Razvoj i primjena strožih propisa o upravljanju plastikom. MTEORIS.

Aktivnosti planirane za 2025.

- Nastavak implementacije Programa za podsticanje uvođenja inovativnih rješenja i novih tehnologija u cilju poboljšanja energetske efikasnosti u sektoru prerađivačke industrije. MEIR, MER, MPNI
- Priprema i usvajanje novih ključnih inicijativa u nauci i inovacijama za Zelenu Agendu. MPNI
- Priprema i usvajanje ključnih programskih aktivnosti za dalje jačanje privrede i prilagođavanje na novi cirkularni model poslovanja. MER
- Realizacija kampanje podizanje svijesti svih aktera i edukativne obuke u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu. GSV

Aktivnosti planirane za 2026.

- Razvoj šeme intersektorske mobilnosti za zelenu tranziciju. MER; MPNI , MF kroz IPA III AF 2024.
- Sprovođenje programske podrške za unapređenje energetske efikasnosti u industriji i ključnih inicijativa u nauci i inovacijama za Zelenu Agendu.

2. Indikator rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Međurezultat (2025. godina)	Ciljna vrijednost (2026. godina)
Broj preduzeća u sektoru prerađivačke industrije sa uvedenim inovativnim rješenjem i novom tehnologijom u cilju poboljšanja energetske efikasnosti	0	10	13
Broj ključnih inicijativa u oblasti nauke i inovacija koje odgovaraju na zahtjeve Zelene agende	1	2	3

3.Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom programa i nabavkom proizvodne opreme i uvođenjem digitalnih rješenja, privrednim subjektima u sektoru prerađivačke industrije se omogućava da unaprijede proizvodne procese, ostvare uštede u potrošnji energije i dodatno ojačaju kapacitete stručnih lica za upravljanje energijom u preduzeću. Takođe se očekuje razvoj tržišta materijala, tehnologija i proizvoda koji doprinose povećanju energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, što će uticati na smanjenje proizvodnih troškova preduzeća u sektoru prerađivačke industrije i povećanje njihove konkurentnosti.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Sredstva za implementaciju reformske mjere, iznosiće 2,7 miliona eura od čega 1,2 miliona € iz centralnog budžeta i 1,5 miliona eura iz IPA III paketa direktne budžetske podrške EK Crnoj Gori za prevazilaženje energetske krize. Dodatna sredstva iznosiće po 2 miliona eura u 2025. godini i 2026. godini, i biće obezbijedena iz centralnog budžeta. Više detalja o tome je dato u tabelama 10a i 10b aneksa.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Očekuje se povećanje uključenosti osoblja MMSP u aktivnosti iz oblasti energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih/čistih izvora energije, kroz veći broj novozaposlenih kvalifikovanih osoba za upravljanje energijom i optimizaciju potrošnje energije kod korisnika odobrenih projekata. Inicijative usmjerene na energetska efikasnost i cirkularnu ekonomiju mogu podstaknuti rast u oblasti obnovljivih izvora energije, recikliranja, energetske efikasnosti, što može rezultirati novim radnim mjestima. Takođe, zbog povećanja konkurentnosti preduzeća u sektoru prerađivačke industrije, mjera će pozitivno uticati na povećanje zaposlenosti kroz otvaranje zelenih radnih mjesta, naročito žena, i smanjenje siromaštva. Zbog primjene novih i čistijih tehnologija, mjera će imati pozitivni uticaj u dugoročnom periodu na očuvanje zdravlja.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Planirane aktivnosti će pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na klimatske promjene i životnu sredinu. Inovativna rješenja i tehnologije će dovesti do poboljšanja energetske efikasnosti i povećanja korišćenja obnovljivih izvora energije od strane preduzeća u sektoru prerađivačke industrije, a što će doprinijeti daljem razvoju zelene ekonomije, kroz sinergiju politike pametne specijalizacije sa industrijskom i energetsom politikom. Ova vrsta podsticaja doprinosi rješavanju izazova i prioriteta u sektoru prerađivačke industrije, utičući na smanjenje potrošnje energije, energetskeg intenziteta, emisiju ugljen-dioksida, troškove proizvodnje, kao i bolje korišćenje resursa.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Smanjena zainteresovanost preduzeća iz sektora prerađivačke industrije za primjenu finansijskog mehanizma za uvođenje inovativnih rješenja i novih tehnologija u cilju poboljšanja energetske efikasnosti i povećanja korišćenja obnovljivih izvora energije	Niska	Kontinuirane aktivnosti informisanja preduzeća iz sektora prerađivačke industrije o direktnim pozitivnim efektima na njihovo poslovanje, uz konsultacije prilikom pripremanja novih ciklusa podrške

Nedovoljno uspostavljena međuinstitucionalna saradnja između aktera u okviru identifikovanih ključnih inicijativa za Zelenu Agendu	Niska	Uspostavljeno efikasno upravljanje procesom kroz Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju, kao i kontinuitet saradnje kroz Međuinstitucionalnu S3 grupu i druga tijela, uključena od početka u analizu i identifikaciju ključnih inicijativa
--	-------	---

Reformska mjera br. 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju

Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je razvoj strateškog i zakonodavnog okvira za implementaciju Evropskog zelenog dogovora u skladu sa Mapom puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju. Mjerom se odgovara na dio preporuke br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine da Crna Gora treba „poboljšati energetske otpornost i prelazak na sprovođenje zelene agende“. U pitanju je nova mjera koja je u funkciji ostvarenja ciljeva održivog razvoja br. 7- priuštiva i čista energija, br. 9-industrija, inovacije i infrastruktura i 13 – klimatska akcija.

Realizacija preuzetih obaveza po osnovu Sporazuma o Energetskoj zajednici i ostvarivanje postavljenih ciljeva od ključnog su značaja za uspješno sprovođenje reformi u energetskom sektoru u Crnoj Gori. Crna Gora, kao članica Energetske zajednice, u obavezi je da nastavi sa realizacijom preostalih obaveza iz Trećeg energetske paketa i Paketa čiste energije u sektorima električne energije i gasa, i da kreira funkcionalno tržište energije spremno za integraciju u jedinstveno EU tržište.

Ključna aktivnost koja treba biti realizovana u narednom periodu je izrada integrisanog Nacionalnog energetske i klimatske plana (NECP), koji će definisati ključne politike i mjere za ostvarivanje novih ciljeva do 2030. godine. Širenje obuhvata Sporazuma o Energetskoj zajednici na pitanja u oblasti klime i životne sredine važan je korak ka tranziciji koja ima za cilj da zemlje članice smanje emisije gasova sa efektom staklene bašte, postanu energetske efikasne i dominantno koriste obnovljive izvore energije. U tom smislu važno je nastaviti sa aktivnostima na povećanju i diversifikaciji udjela energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj potrošnji energije, kao i sa kreiranjem i sprovođenjem ekonomski održivih programa podrške i podsticaja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora za sopstvene potrebe. Sa druge strane, za dekarbonizaciju energetske sektora važan je i dalji razvoj sistema za naplatu emisijama u kratkom roku i odgovarajućeg srednjoročnog i dugoročnog sistema za trgovinu emisijama. Očekuje se da sistem za trgovinu emisijama utiče i na postepeno napuštanje proizvodnje energije iz uglja. Pored toga,

važno je ostvarivanje ciljeva energetske efikasnosti, među kojima se najvažniji odnosi na obnovu fonda postojećih zgrada, koje mora biti sprovedeno sistematično ali ubrzanim tempom.

Za efikasnu zelenu i klimatsku tranziciju neophodno je i pravovremeno ažuriranje relevantnih zakonskih okvira transponovanjem novih odredbi koje proizilaze iz Evropskog zelenog dogovora i ostalih zakonskih i drugih akata, u skladu sa Mapom puta Energetske zajednice za dekarbonizaciju.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Usvojen Nacionalni energetska i klimatski plan i definisanje politika i mjera za ostvarivanje ciljeva u oblasti dekarbonizacije, energetske efikasnosti i obnovljivih izvora energije do 2030. godine. MEIR
- Izrađen i usvojen Zakon o korišćenju energije iz obnovljivih izvora i Zakona o energetici. MEIR
- Studija unapređenja energetske efikasnosti zgrada u Crnoj Gori u cilju sagledavanja mogućnosti za unapređenje investicionog ambijenta po pitanju poboljšanja energetskih karakteristika ukupnog fonda zgrada u Crnoj Gori. MEIR

Aktivnosti planirane za 2025.

- Analiza potencijala za izgradnju novih obnovljivih izvora energije (solar, vjetar) posebno uvažavajući uticaj na biodiverzitet i životnu sredinu, korišćenje zemljišta (poljoprivredno, šumsko) i potrebe za razvojem kapaciteta prenosne i distributivne mreže;
- Tehnička pomoć akterima u energetskom sektoru u cilju jačanja njihovih kapaciteta da kreiraju i implementiraju politike i programe čiste energije;
- Uspostavljeni finansijski mehanizmi za podršku unapređenju energetske efikasnosti zgrada u Crnoj Gori u saradnji sa Eko fondom.

Aktivnosti planirane za 2026.

- Studija razvoja distributivnog sistema Crne Gore uvažavajući aspekte integracije obnovljivih izvora energije i e-mobilnosti.
- Nastavak realizacije podrške za unapređenje energetske efikasnosti zgrada u Crnoj Gori u saradnji sa Eko fondom.
- Usvojena Strategija niskokarbonskog razvoja do 2050. godine. MTEORRS
- Uspostavljen sistem karbon taksi u Crnoj Gori. MTEORRS

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Međurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Udio energije proizvedene iz obnovljivih izvora u ukupnoj finalnoj potrošnji energije u Crnoj Gori	-	44%	46%
Ostvarena ušteda u potrošnji energije u zgradama	-	6,2 GWh	8,4 GWh

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Implementacijom planiranih aktivnosti doprinijeće se razvoju energetskog tržišta u Crnoj Gori. Takođe se očekuje razvoj tržišta materijala, tehnologija i

proizvoda koji doprinose povećanju energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije. Sprovedenje planiranih aktivnosti doprinijeće unapređenju investicionog ambijenta u oblasti obnovljivih izvora energije i energetske efikasnosti u Crnoj Gori. Povećanje energetske efikasnosti i korišćenje obnovljivih izvora energije može smanjiti troškove poslovanja preduzeća, posebno onih koji prelaze na sopstvenu proizvodnju energije iz obnovljivih izvora. Smanjenje zavisnosti od fosilnih goriva, posebno napuštanje proizvodnje energije iz uglja, može smanjiti izloženost kompanija rizicima povezanim s fluktuacijama cijena energenata i regulatornim pritiscima. Preduzeća koja djeluju u skladu s principima održivosti i aktivno doprinose zelenoj tranziciji mogu izgraditi pozitivan imidž što poboljšava percepciju potrošača i partnera, čime se jača konkurentna pozicija.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Sredstva za implementaciju mjere za period 2024-2026. iznosiće 11,7 miliona eura. Od toga 6,7 miliona eura u 2024. godini, 3,5 miliona eura u 2025. i 2,5 miliona eura u 2026. godini. Od toga će 8 miliona eura za period 2024-2026. biti iz IPA. Detaljniji opis finansiranja je dat u tabelama u aneksu.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Mjera utiče na razvoja tržišta novih i čistijih tehnologija, pa će imati pozitivni uticaj na otvaranje novih radnih mjesta, kao i u dugoročnom periodu na očuvanje zdravlja. Programi podrške i podsticaja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora za sopstvene potrebe mogu podstaknuti potražnju za zelenim tehnologijama i uslugama i otvaranjem novih radnih mjesta. Povećanje udjela energije iz obnovljivih izvora može zahtijevati nove projekte, infrastrukturu i tehnologije što podrazumijeva potrebu za novim zapošljavanjem. Mjere energetske efikasnosti mogu direktno uticati na smanjenje finansijskog opterećenja građana i građanki i energetskog siromaštva.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Planirane aktivnosti će u srednjem roku pozitivno uticati na povećanje energetske efikasnosti i korišćenja obnovljivih izvora energije, smanjenje emisija gasova sa efektom staklene bašte i negativnog uticaja na životnu sredinu. Fokus na dekarbonizaciji energetskog sektora i povećanje udjela obnovljivih izvora energije i razvoju sistema za naplatu emisijama može značajno smanjiti emisiju gasova sa efektom staklene bašte.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Neblagovremene izmjene zakonske regulative	niska	Adekvatne i konkretne analize izmjene zakonske regulative doprinijeće skraćenju postupka donošenja zakonske regulative.
Nedovoljna koordinacija realizacije planiranih aktivnosti što može dovesti do odlaganja rokova za implementaciju	visoka	Obezbjedenje neophodnih preduslova za realizaciju aktivnosti i pravovremeno uključenje relevantnih aktera

Strukturna reforma br. 4. Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije

Cilj strukturne reforme je snaženje upravljanja procesom digitalizacije, dalji razvoj digitalnih usluga, jačanje sajber otpornosti, kao i unapređenje infrastrukturne podrške za razvoj ove oblasti. Kao takva, reforma će doprinijeti većoj otpornosti i održivosti ekonomije i većoj konkurentnosti. Reforma predstavlja objedinjeni i koordinirani pristup u ukupnoj politici digitalizacije nakon sajber-napada na državnu infrastrukturu 2022. godine. Strukturna reforma se odnosi na podoblast „Digitalna transformacija“, a u vezi je i sa podoblastima „Istraživanje, razvoj i inovacije“, „Obrazovanje i vještine“ i „Zdravstvo“.

Reformska mjera 5. Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

1. Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je digitalizacija usluga javne uprave, jačanje sajber bezbjednosti i infrastrukture za širokopojasni pristup internetu kroz multidisciplinarni pristup. Odgovarajući na brojne izazove, kao i usaglašavajući strateški pristup države sa Digitalnom Agendom za Evropu i Digitalnom Agendom za Zapadni Balkan, Crna Gora je: usvojila Strategiju digitalne transformacije 2022-2026, Strategiju sajber bezbjednosti Crne Gore 2022-2026, Strategiju za digitalizaciju obrazovnog sistema 2022-2027 i Strategiju za razvoj 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori 2023-2027, te pristupila EU Programu „Digitalna Evropa“ krajem juna 2023. godine i zaključila Sporazum o osnivanju Regionalnog centra za sajber-kapacitete Zapadnog Balkana (WB3C) sa Francuskom i Slovenijom 16. oktobra 2023. godine, čije sjedište će biti u Crnoj Gori, u okviru Naučno-tehnološkog parka Crne Gore. U cilju kontinuiranog proširivanja ključnih inicijativa kroz proces implementacije Strategije pametne specijalizacije u Crnoj Gori, te imajući u vidu značaj digitalizacije kao horizontalnog prioriteta koji prožima sve ostale sektore, Vlada Crne Gore je, na sjednici od 16. novembra 2023. godine, potvrdila namjeru države da administrativno i finansijski podrži učešće crnogorskih institucija na strateškom pozivu u okviru programa „Digitalna Evropa“, koji se odnosi na Evropske habove za digitalne inovacije. Ukoliko crnogorski podnosilac prijava uspije da ostvari sredstva od dva miliona eura kroz ovaj EU poziv, ali i nacionalnu transparentnu proceduru izbora, Crna Gora će dobiti hab koji će podržati digitalnu transformaciju velikih razmjera, kako privrede, sa posebnim fokusom na sektor MSP, tako i državnog sektora. Mjera pruža odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine. Budući da predstavlja sublimaciju više mjera iz PER-a 2023. (9, 10 i 11, a dijelom se odnosi i na reformske mjere 4, 7 i 8) i njihov kontinuitet, više detalja o njihovoj realizaciji u 2023. godini je prikazano u tabeli 11 aneksa.

Ključni pravci djelovanja u okviru mjere uključuju aktivnosti na dodatnom jačanju kapaciteta za adekvatnu odbranu sajber prostora u Crnoj Gori u smislu jačanja kadrovskih, tehnoloških i organizacionih kapaciteta i jačanja institucionalnog okvira, koji se ogleda u osivanju i

uspostavljanju pune funkcionalnosti Agencije za sajber bezbjednost. Takođe, uvođenjem mreža nove generacije kroz širokopojasni pristup internetu ubrzava se digitalizacija privrede i javne uprave, otvaraju mogućnosti za implementaciju novih digitalnih usluga i digitalizaciju proizvodnje, podjednako u cijeloj teritoriji Crne Gore. Mjera će obuhvatiti i uspostavljanje efikasnog i održivog integrisanog sistema pojednostavljenih elektronskih procedura za građane i privredu i uvođenje potpune elektronske registracije preduzeća. Mjera podrazumijeva i digitalizaciju u obrazovanju. Radi podizanja svijesti o sajber bezbjednosti, važne su edukacije službenika i rukovodno-ekspertskog kadra u državnoj upravi, kao i edukacije djece, zaposlenih i roditelja u okviru obrazovnog sistema. Kako bi se uticalo na povećanje kvaliteta obrazovanja, a posebno u dijelu STEM vještina, treba izraditi digitalne sadržaja za djecu, nastavnike i roditelje, kao i izraditi digitalne udžbenike.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Jačanje uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela za upravljanje procesom digitalne transformacije, kroz uspostavljanje radnih tijela koja će se baviti različitim pitanjima iz konkretnih oblasti. MJU
- Uspostavljena online platforma Digitalne akademije. MJU
- Izrada Studije izvodljivosti za izgradnju Državnog Data centra i Disaster Recovery centra. MJU
- Obezbijedeni smještajni kapaciteti, oprema i bezbjednosni alati, kao i kadrovski, organizacioni i tehnički uslovi za primarnu i redundantnu lokaciju za funkcionisanje Vladinog CIRT-a.
- Obezbijedeni primarni i redundantni smještajni kapaciteti, oprema i bezbjednosni alati i jačanje kapaciteta za uspostavljanje Vladinog bezbjednosno-operativnog centra (G-SOC).
- Osnovana i funkcionalna Agencija za sajber bezbjednost.
- Unaprijeđeni digitalni servisi za građane i privredu. MJU, MPNI
- Usvojen „Nacionalni plan razvoja širokopojasnog pristupa internetu“. MER
- Usvojen novi Zakon o registraciji privrednih i drugih subjekata i izmjene i dopune Zakona o privrednim društvima. MER
- Upustvo za registraciju preduzeća za službenike CRPS-a i za korisnike i uspostavljanje registracije za ostale oblike privrednih društava. MER, MJU
- Digitalni udžbenici za prvi ciklus osnovne škole. MPNI, MJU
- Akreditovan opšti program obuke za zaposlene u obrazovnom sistemu o sajber bezbjednosti. MPNI, MJU
- Akreditovan specijalizovani program obuke o sajber bezbjednosti za razne ciljne grupe (ICT koordinate, pedagoško-psihološke službe itd). MPNI, MJU
- Digitalni sadržaji na temu sajber bezbjednosti za djecu, kao i sadržaja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. MPNI, MJU

Aktivnosti planirane za 2025.

- Unapređenje online platforme za Digitalnu akademiju. MJU

- Uvezivanje sa sistemima banaka u cilju omogućavanja otvaranja tekućeg računa bez podnošenja papirne dokumentacije. MER, CBCG
- Pojednostavljen proces elektronske razmjene podataka među institucijama, uz operativne POS terminale u CRPS i plaćanje svih taksi na jednom mjestu. MER
- Digitalni udžbenici za drugi ciklus osnovne škole. MPNI
- Digitalni sadržaji na temu informacijska i medijska pismenost za djecu, kao i sadržaja za talentovane učenike. MPNI
- Edukacije o sajber bezbjednosti za djecu, nastavnike i roditelje. MPNI

Aktivnosti planirane za 2026:

- Izgrađen i uspostavljen Državni Data centar i Disaster Recovery centar. MJU
- Pojačani kapaciteti CRPS-a za podršku elektronskoj registraciji preduzeća kroz obučavanje službenika u. MER
- Digitalni udžbenici za treći ciklus osnovne škole. MJU
- Edukacija o sajber bezbjednosti za djecu, nastavnike i roditelje. MPNI

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Međurezultat (2024-2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj obučanih lica na Digitalnoj akademiji	120	200	100
Broj odjeljenja u obrazovnim ustanovama koje koriste digitalne udžbenike	0	2 162	3 702
% povećanja broja elektronskih registracija biznisa u godini	0	15	20
Ukupan broj širokopojsnih priključaka, nezavisno od tehnologije koja se upotrebljava za pristup	202 012	206 052 – 210 092	214 132

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovedenjem ove reformske mjere podstiče se rast produktivnosti, povećava povjerenje u digitalne usluge i infrastrukturu i poboljšava efikasnost javnog sektora u pružanju usluga privredi i građanima. Ujedno, uvođenjem mreža nove generacije smanjuje se prepreka konkurentnosti, ubrzava digitalizacija privrede i javne uprave, otvaraju mogućnosti za implementaciju novih digitalnih usluga i digitalizaciju proizvodnje. Razvojem digitalnih vještina unapređuje se konkurentna prednost na tržištu rada, a privlače se stručnjaci u oblasti tehnologije i informacionih sistema. Na taj način kompanije postaju produktivnije i profitabilnije, podstičući naročito njihovu konkurentnost na teritoriji cijele Crne Gore. Izradom digitalnih udžbenika i većom primjenom tehnologije u nastavne procese utiče se na unapređenje digitalnih vještina učenika i nastavnika, što ima uticaj na sve djelove razvoja društva. Razvojem infrastrukture za širokopojsni pristup omogućava povezivanje ruralnih područja, podsticanje e-trgovine i pružanje novih poslovnih mogućnosti.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Dodatni troškovi za implementaciju mjere za period 2024-2026. iznosiće 16.650.000€ i dominantno će se finansirati iz centralnog budeta. Troškovi za aktivnosti u oblasti sajber bezbjednosti i digitalne akademije, u 2024. godini iznosiće 4.430.000€, od čega će 4.180.000€ biti iz centralnog budžeta. Izdaci za ove aktivnosti za 2025. i 2026. godinu iznosiće po 5.350.000€. Iz ukupno navedenih troškova za period 2024-2026, će se finansirati: uspostavljanje platforme za Digitalnu akademiju i izdatke za nabavku opreme, angažovanje predavača, konsultanske usluge i dr. 350.000,00€; za potrebe izrade Studije izvodljivosti za izgradnju Državnog Data centra i Disaster Recovery, 150.000,00€; za jačanje kapaciteta Vladinog CIRT-a i uspostavljanje Vladinog operativno-bezbjednosnog centra (G-SOC) planirano je 1.400.000,00€, a ova vrijednost se odnosi na opremanje primarnih i redudatnih prostorija za rad, nabavku primarnih i redudatnih softverskih alata za upravljanje incidentima, forenziku i analitiku; podrška inovativnim kompanijama iz oblasti sajber bezbjednosti u iznosu od 100.000,00€. Za potrebe uspostavljanja Agencije za sajber bezbjednost, planirano je izdvajanje ukupno 2.080.000,00€ iz državnog budžeta. Za aktivnosti na jačanju uloge i kapaciteta Koordinacionog tijela biće opredijeljeno 100.000,00€ godišnje. Ostale aktivnosti koje su predviđene reformskom mjerom finansiraće se iz donacija i/ili kredita. Ovo se naročito odnosi na aktivnosti koje se tiču razvoja i implementacije novog portala eUprave od 300.000,00€; izgradnje i uspostavljanja Državnog Data centra i Disaster Recovery centra čija je procijenjena vrijednost 10.000.000,00€; održivog programa obuka za sajber eksperte i program obuka za ne IT (security awareness) eksperte sa uključenim promotivnim aktivnostima od 250.000,00€ godišnje. Za izradu dokumenta „Nacionalni plan razvoja širokopojasnog pristupa internetu“ potrebno je izdvojiti 30.000 € za angažovanje konsultanta/eksperta. Za izradu digitalnih sadržaja i digitalnih udžbenika za osnovnu školu neophodno je 1.250.000,00€, dok je za edukaciju djece, nastavnika i roditelja planirano 240.000,00€ za period 2024-2026.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Razvoj digitalizacije i jačanje sajber otpornosti doprinosi razvoju, boljem sistemu pružanja usluga socijalne i zdravstvene zaštite. Implementacija ove mjere će rezultirati prilikama za otvaranje novih radnih mjesta u sektoru informacionih tehnologija, razvoju softvera, sajber sigurnosti, i sl. Ona će olakšati poslovanje i pružiti nove prilike za preduzetnike, te može poboljšati produktivnost i efikasnost. To dovodi do povećanja zaposlenosti, većih prihoda, ekonomskog rasta, a time i poboljšanja životnog standarda. Ova mjera će imati uticaj i na veću rodnu ravnopravnost budući da će kod elektronske registracije preduzeća, registraciona prijava prvi put sadrži polje za pol, što je značajan iskorak u odnosu na ranije po pitanju statistike i statističkih podataka.

Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Implementacija ove mjere u digitalizaciji usluga javne uprave može doprinijeti smanjenju potrošnje papira i fizičkim putovanjima, čime se čuva šumski ekosistem i smanjuje emisija štetnih gasova u transport i proizvodnji papira.

7. Potencijalni rizici

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Usporeni administrativni procesi u cilju usvajanja novih normativnih propisa iz ove oblasti	Niska	Naglašavanje važnosti sajber bezbjednosti na najvećem upravljačkom nivou
Nedovoljan broj edukacija/treninga iz oblasti sajber bezbjednosti	Niska	Elimisanje ovog rizika zavisi od raspoloživih sredstava koja je neophodno obezbjediti kroz donacije, jer se renomirani predavači/mentori iz ove oblasti visoko kotiraju i iziskuju značajna sredstva po pojedinačnoj edukaciji.
Otpor privrednika da elektronski registruju preduzeće	Niska	Snažnija promocija benefita koje pruža elektronska registracija preduzeća, uz odgovarajuću edukaciju korisnika

Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

1.Opis mjere. Cilj reformske mjere je unapređenje i nadogradnja postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa koji se mogu ostvariti korisćenjem informaciono komunikacionih tehnologija. Mjera se nastavlja iz PER-a 2023 i dijelom daje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. Digitalizacija zdravstvenog sistema kroz jačanje digitalnog zdravlja podrazumijeva nastavak aktivnosti na unapređenju i nadogradnji postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa upotrebom IKT. To su prije ostalog uvođenje centralizovanog sistema Elektronskog zdravstvenog kartona, nacionalne platforme za telemedicinu i mZdravlje, sistema naprednog izvještavanja korišćenjem DW i BI te unapređenjem postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema. Kroz Predlog zakona o zdravstvenoj zaštiti koji je upućen u Skupstinsku proceduru 20.10.2023. godine uvedeno je digitalno zdravstvo. Kroz Predlog zakona digitalizacijom zdravstvenog sistema omogućiće se upotreba mobilnih uređaja (mobilni telefoni, odnosno aplikacije, senzori, uređaji za praćenje pacijenata i pacijentkinja i drugi mobilni bežični uređaji) za prikupljanje opštih i kliničkih podataka o pacijentu, prenos tih podataka zdravstvenim radnicima i pacijentima, praćenje medicinskih parametara pacijenta i pacijentkinja na daljinu. Takođe i pružanje zdravstvenih usluga na daljinu u slučajevima kad se zdravstveni radnik i pacijent ili dva zdravstvena radnika ne nalaze na istoj lokaciji. Takođe, novina je pružanje zdravstvenih usluga putem telemedicine, i uspostavljanje komunikacione infrastrukture za

bezbjednu razmjenu zdravstvenih informacija. Mjera je usklađena sa aktuelno Strategijom razvoja integralnog zdravstvenog informacionog sistema i eZdravlja 2018-2023, a programom rada Vlade za 2024. godinu je planirana izrada nove Nacionalne strategije digitalnog zdravlja 2024-2029 godine koja ce naslijediti aktuelnu. EU regulative koje pokrivaju ovu oblast su eHealth Akcioni plan 2012-2020 – inovativna zdravstvena zaštita za 21 vijek, EU zdravstvene politike, EU javno zdravlje – eHealth: digitalno zdravlje i njega, Evropska digitalna dekada, Zdravlje u EU24, Zeleni papir za mobilno zdravlje (mHealth). U dijelu SDG-a ostvariće se održivost tako što će se obezbijediti bolje zdravlje i blagostanje svih građana i građanki u Crnoj Gori.

Aktivnosti planirane za 2024:

- Donesena Nacionalna strategija digitalnog zdravlja 2024-2029. MZ
- Usvojen novi Zakon o zdravstvenoj zaštiti, MZ
- Uspostavljen informacioni sistem za praćenje lijekova i medicinskih sredstava u Crnoj Gori, MZ

Aktivnosti planirane za 2025:

- Uspostavljanje centralnog sistema Elektronskog zdravstvenog kartona. MZ
- Uspostavljanje centralne platforme za Telemedicinu i mZdravlje. MZ
- Uspostavljanje sistema naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI te unapređenje postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema. MZ

Aktivnosti planirane za 2026.

- Uspostavljen centralni sistem Elektronskog zdravstvenog kartona.
- Uspostavljena centralna platforma za Telemedicinu i mZdravlje.
- Uspostavljen sistem naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI te unapređenje postojećih i uvođenje novih IS u okviru Integralnog zdravstvenog informacionog sistema.

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2023)	Medjurezultat (2025)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj uspostavljenih centralnih sistema Elektronskog zdravstvenog kartona	0	0	1
Broj uspostavljenih centralnih platformi za Telemedicinu i mZdravlje	0	0	1
Broj uspostavljenih sistema naprednog izvještavanja, korišćenjem DW i BI	0	0	1

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Uvođenjem novih i nadogradnjom postojećih servisa u oblasti digitalnog zdravlja, obezbijediće se veća konkurentnost i tranzicija ka zelenoj ekonomiji, a efikasnijim upravljanjem i racionalnijim korišćenjem raspoloživih resursa postići će se manja potrošnja i veća iskorišćenost dostupnih resursa. Postojećim informacionim sistemima pokriveni su poslovni procesi na svim nivoima zdravstvene zaštite. Moderne tehnologije, aplikacije i servisi mogu podstaći pacijente da vode aktivniji i zdraviji život ali i prate svoje trendove i navike i koriguju ih. Iz ugla privrede, obezbijediće se da se na tržištu jave specijalizovane firme, ustanove koje će da pružaju usluge i servise iz oblasti digitalnog zdravlja. Uvođenje IKT i primjena telemedicinskih usluga poboljšava efikasnost i kvalitet u pružanju zdravstvenih usluga, smanjuje vrijeme čekanja i omogućava bržu dostupnost pacijentima, što povećava konkurentnost zdravstvenih ustanova.

4. Procijenjeni troškovi aktivnosti i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Predviđena dodatna sredstva iz budžeta za finansiranje mjere iznose 3,5 milion eura u periodu 2024-2026. godina, a kroz kapitalni budžet će se izdvojiti 1,15 miliona eura za projekat teleradiologije.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana i građanki Crne Gore, a u skladu sa SDG3. Omogućiće bolji pristup zdravstvenim uslugama, skraćenju liste čekanja, povećanju zadovoljstva pacijenata. Mjera će dodatno uticati na rodnu ravnopravnost kroz veću dostupnost zdravstvenih usluga za žene, naročito one romske i egipćanske pripadnosti, žene u ruralnim krajevima, žene sa invaliditetom. Korišćenjem servisa Telemedicine, pristup uslugama će biti lakše ostvarljiv, servisima mZdravlja i ezdravlja zdravstveni podaci dostupniji, pregledniji, a elektronski zdravstveni karton orjentisan na pacijenta. Implementacijom IKT u zdravstvu otvoriće se potreba za stručnjacima, kao što su informatičari i informatičarke, analitičari i analitičarke, stručnjaci za sajber bezbjednost i sl.

6. Očekivani uticaj reformske mjere na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera može imati uticaja na životnu sredinu i klimatske promjene, jer će dovesti do smanjenja mobilnosti pacijenata za ostvarenje prava na zdravstvenu zaštitu. Mjerom će se doprinijeti smanjenju broja putovanja, GHG emisije korišćenjem vozila, a država bi obezbijedila potrebnu radiološku opremu u svim opštim bolnicama. Implementacija elektronskih zdravstvenih kartona, digitalnih izvještaja i drugih IKT alata će doprinijeti smanjenju potrošnje papira u zdravstvenim ustanovama.

7. Potencijalni rizici povezani sa sprovođenjem reformske mjere.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja efekata rizika	aktivnosti negativnih
Neriješena neka sistemska pitanja poput upravljanja informacionim zdravstvenim sistemom, definisanja standarda i prava pristupa, kao i razmjene podataka između sistema i aplikacija, odnosno ljekara i pacijenata.	Visoka	Dijalog i dogovor svih aktera zdravstvenog sistema da se nadje najadekvatnije rjesenje za sva pitanja i podrška Ministarstva zdravlja	rješavanju pitanja.

Otpor zaposlenih da prihvate nove tehnologije i nova znanja.	Niska	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji.
Politička nestabilnost za implementaciju dugogodišnjeg projekta.	Niska	Podrška Ministarstva zdravlja implementaciji.

5.3 Ljudski kapital i socijalne politike

a. Analiza ključnih prepreka

Iako je došlo do oporavka pokazatelja tržišta rada, ipak oni i dalje ukazuju na još uvijek nedovoljno rješavanje strukturnih izazova, posebno kada je u pitanju aktivnost i zaposlenost pojedinih ciljnih grupa, kao što su mladi i žene. Takođe, izazov dugoročne nezaposlenosti, kao i regionalne razlike u zaposlenosti i nezaposlenosti su i dalje izražene. Pozitivni pomaci na tržištu rada započeli su uslijed ekonomskog oporavka od krize izazvane kovidom-19, tokom 2022 nastavili su se i u 2023. godini. Tako je u drugom kvartalu 2023. godine³⁰ stopa aktivnosti (20-64) bila na nivou od 76,2%, stopa zaposlenosti 66,1%, dok je stopa nezaposlenosti smanjena na 13,2%. I pored toga, rodni jaz u zaposlenosti je i dalje izražen i iznosi 9,0 p.p. (70,6%:61,6%), dok je stopa nezaposlenosti na približno istom nivou za muškarce i za žene (13,2%:13,2%), što može biti uticaj niže aktivnosti radne snage žena (81,4%:71,0%). Učešće dugoročno nezaposlenih lica u ukupnoj nezaposlenosti je i dalje na visokom nivou i u drugom kvartalu 2023. iznosila je 74,3%. Kada su u pitanju mladi 15-24 takođe su vidljivi pozitivni pomaci pa je stopa zaposlenosti na nivou od 41,8%, dok je nezaposlenost smanjena na 17,0% u posmatranom periodu. I kod mladih 15-29 vidljivi su pozitivni pomaci, ali je stopa mladih koji nijesu zaposleni i nijesu u obrazovanju ili obuci (NEET) na visokom nivou od 23,2%. Jedna od ključnih prepreka povećanju zaposlenosti je i dalje je neusklađenost znanja i vještina sa potrebama tržišta rada. Kvalitet visokog obrazovanja nije poboljšan u periodu nakon pandemije, a izražen je ograničen nivo stručnih vještina učenika po završetku stručne srednje škole. Crna Gora je na poslednjem PISA testiranju iz 2022. godine zauzela 54. mjesto iz matematike, 56. mjesto iz čitanja i 62. mjesto iz nauke, od ukupno 81 zemlje. To predstavlja najlošiji rezultat u periodu od 2012. godine. Rezultati PISA pokazuju da crnogorski 15-godišnjaci sa svojim obrazovanjem značajno zaostaju za svojim vršnjacima iz OECD zemalja. Mjereno indeksom ljudskog kapitala iz 2020. koji objavljuje Svjetska banka, dijete rođeno u Crnoj Gori danas, će biti na nivou od 63% svoje produktivnosti kada odraste u odnosu na produktivnost koju bi kao odrasla osoba moglo dostići, kada bi tokom odrastanja uživalo kompletno obrazovanje i punu zdravstvenu zaštitu.

Prethodno navedeno predstavlja neke od uzroka visokog rizika od siromaštva, naročito mladih. Stopa rizika od siromaštva u 2021. je bila najveća kod lica starosti do 18 godina (30,5% u 2021) i mladih od 18 do 24 godine (24,7%), kao i kod nezaposlenih lica (čak 40,2%). Mjere socijalne politike za smanjenje siromaštva nisu dobro targetirane, i nemaju jasnu regionalnu dimenziju i

³⁰ Anketa o radnoj snazi Q2/2023

nedovoljno su povezane sa aktivnim politikama na tržištu rada. Socijalnu pomoć i dječje dodatke primaju siromašni, ali i oni koji nisu siromašni. Ovo naročito dolazi do izražaja sa činjenicom da se budžetska sredstva za socijalnu i dječju zaštitu povećavaju iz godine u godinu, a da njihova raspodjela nije bolje targetirana prema najsiromašnijim grupama stanovnika, budući da su sve društvene grupe korisnici sredstava socijalne i dječje zaštite. Zato trenutno, sistem samo djelimično doprinosi smanjenju rizika od siromaštva.

b. Strukturne reforme i reformske mjere u odgovoru na identifikovane prepreke

Polazeći od identifikovanih prepreka i izazova u odgovoru na prepreke za povećanje ljudskog kapitala i unapređenje socijalnih politika, kao i od preporuka sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine i obaveza iz pregovaračkih poglavlja u pregovorima za članstvo u EU, predložene su dvije strukturne reforme. To su:

– „Strukturna reforma 5: *“Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja”* koja se odnosi na podoblasti *“Obrazovanje i vještine”* i *“Zapošljavanje i tržište rada”*.

- Strukturna reforma 6: *“Povećanje djelotvornosti i unaprjeđenje sistema socijalne i dječje zaštite”*, koja se odnosi na podoblast *“Socijalna zaštita i inkluzija”*.

Strukturna reforma br. 5: Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja

Cilj strukturne reforme je povećanje zaposlenosti kroz poboljšanje položaja mladih za olakšano uključivanje na tržište rada uz istovremeno povećanje kvaliteta obrazovanja. Reforma daje odgovor i na izazove u stručnom obrazovanju koji se odnose na usaglašavanje obrazovne ponude sa potrebama tržišta rada prije svega imajući u vidu digitalnu transformaciju i zelenu tranziciju. Ovo će se realizovati na način što će se obezbijediti kvalitet praktičnog obrazovanja kako bi se svršeni srednjoškolci lakše i brže uključili na tržište rada, promovisao upis u programe za sticanje kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada i unaprijedile kompetencije kadra koji organizuje i realizuje nastavu u stručnim školama, uključujući i učenje kroz rad. Istovremeno podržava se dalje unapređenje informacionog sistema obrazovanja, razvoj kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada, a koje uključuju digitalne tehnologije i „zelene“ kvalifikacije za zelene poslove, jačanje kompetencija nastavnika teorijske i praktične nastave kako bi mogli odgovoriti na zahtjeve savremene nastave, organizatora i instruktora praktičnog obrazovanja, jačanje usluga karijernog vođenja i savjetovanja prije svega u osnovnim školama.

Navedena strukturna reforma se dalje razrađuje kroz dvije reformske mjere i to:

-Reformsku mjeru: *„Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori”*, koja se nastavlja iz prethodne godine, pri čemu je objedinjena sa mjerom br. 1: *“Jačanje operativnih kapaciteta*

Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizacije” i djelimično sa mjerom br. 4 “Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina” iz PER-a 2023-2025.

-Reformsku mjeru: “Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja”, koja se nastavlja iz PER-2023.

Reformska mjera br.7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori

1.Opis reformske mjere. Cilj reformske mjere je stvaranje uslova za unapređenje položaja mladih na tržištu rada, kroz olakšani prelazak iz obrazovanja na tržište rada, dalji razvoj obrazovanja i usavršavanja, uz sprečavanja ulaska u NEET kategoriju. Mjera podrazumijeva izmjenu zakonodavnog okvira radi implementacije programa „Garancije za mlade“. Istovremeno mjera podržava nastavak aktivnosti na unapređenju administrativnih, operativnih i organizacionih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje, kako bi se unaprijedilo pružanje usluga i mjera korisnicima, sa posebnim fokusom na aktivnosti koje treba preduzeti za sprovođenje pilot faze programa „Garancije za mlade.“ Dodatno mjera je odgovor na izazove u stručnom obrazovanju koji se odnose na usaglašavanje obrazovne ponude sa potrebama tržišta rada. Ovo prije jer je u eri digitalne transformacije i zelene tranzicije potrebno obezbijediti kvalitet praktičnog obrazovanja kako bi se svršeni srednjoškolci lakše i brže uključili na tržište rada. Takođe i promovisati upis u programe za sticanje kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada i unaprijediti kompetencije kadra koji organizuje i realizuje nastavu u stručnim školama, uključujući i učenje kroz rad. Istovremeno podržava se dalje unapređenje informacionog sistema obrazovanja, razvoj kvalifikacija koje nedostaju tržištu rada, a koje uključuju digitalne tehnologije i „zelene“ kvalifikacije za zelene poslove, jačanje kompetencija nastavnika teorijske i praktične nastave kako bi mogli odgovoriti na zahtjeve savremene nastave, organizatora i instruktora praktičnog obrazovanja, jačanje usluga karijernog vođenja i savjetovanja prije svega u osnovnim školama.

Mjera je u skladu sa preporukom br. 6 zajedničkog sastanka ministarskog dijaloga, održanog u maju 2023. godine. Direktno treba da doprinese ostvarivanju SDG ciljeva1, 4 i 8, a kroz implementaciju i približavanju ciljevima Digitane i Zelene agende. Uvođenje programa Garancije za mlade je identifikovano i Nacionalnom strategijom zapošljavanja 2021-2025, kao jednim od instrumenata za smanjenje visoke nezaposlenosti mladih. Predložena mjera predstavlja sublimaciju mjera 1,2 i 4 iz PER-a 2023, kako bi se dodatno ojačale aktivnosti ka rješavanju izazova na tržištu rada, sa posebnim akcentom na mlade i NEET kategoriju kroz uvođenje Programa „Garancije za mlade“. Navedene mjere br. 1 i 2 iz PER-a 2023. se odnose na pripremu Zavoda za zapošljavanje za implementaciju aktivnosti predviđene u okviru Programa „Garancija za mlade“, i njihova trenutna realizacija uključuje obezbjeđenje nove IT opreme i njeno stavljanje u funkciju. Takođe i pripreme aktivnosti za stvaranje uslova za implementaciju novih aktivnih mjera za zapošljavanje, koje će ujedno podržati i implementaciju aktivnosti iz „Garancije za mlade“. U tom kontekstu Radna grupa je uz podršku EK i MOR-a pripremila Nacrt Plana implementacije „Garancije za mlade“ (2023-2026) i uputila ga EK na mišljenje. Mjera doprinosi ispunjenju preporuka iz Poglavlja 2 i 19.

Aktivnosti planirane za 2024.

- a) Izmjena zakonodavnog okvira radi implemetacije programa „Garancije za mlade“; MRSS, MPNI
- Realizacija pilot faze „Garancije za mlade“ i razvoj institucionalnih i ljudskih kapaciteta i unapređenje digitalne infrastrukture sistema obrazovanja u odabranim opštinama; MRSS, MPNI
 - Sprovedeno informisanje mladih kroz medijsku i terensku kampanju. MRSS
- b) Unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz:
- Sprovedeno istraživanje o potrebama za vještinama i kvalifikacijama, potrebnih tržištu rada iz oblasti digitalnih tehnologija i zelenih poslova u sektorima: inženjerstvo, poljoprivreda, hemijske tehnologije i grafičarstvo; MPNI
 - Sprovedena eksterna evaluacija praktičnog obrazovanja i organizovanje obuka za nastavnike praktične nastave i instruktore praktičnog obrazovanja u najmanje pet škola; MNPI
 - Formirani timovi za karijerno vođenje i savjetovanje u osnovnim i srednjim školama u najmanje pet opština u Crnoj Gori i sprovedene obuke za karijerne timove. MPNI

Aktivnosti planirane za 2025.

- a) Sprovedeno praćenje i evaluacija kroz operativnu IT strukturu Zavoda za zapošljavanje, sa posebnim fokusom na tri odabrane opštine u kojima će se sprovesti pilot faza „Garancije za mlade“ . MRSS
- b) Realizacija pilot faze „Garancije za mlade“ i razvoj institucionalnih i ljudskih kapaciteta i unapređenje digitalne infrastrukture sistema obrazovanja u odabranim opštinama.
- c) Nastavak medijske i terenske kampanje u okviru programa „Garancije za mlade“,. MRSS
- d) Unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz:
- Sprovedeno istraživanje o potrebama za vještinama i kvalifikacijama, potrebnim tržištu rada iz oblasti digitalnih tehnologija i zelenih poslova u sektorima: mašinstvo, zdravstvo, građevina i dr;
 - Pripremljene nove i/ili ažurirane postojeće programe za mlade i odrasle kako bi se adekvatno odgovorilo potrebama tržišta rada iz oblasti digitalnih tehnologija i zelenih poslova (sektori inženjerstvo, poljoprivreda, hemijske tehnologije i grafičarstvo i dr);
 - Sprovedene obuke za nastavnike praktične nastave, organizatore i instruktore praktičnog obrazovanja;
 - Formirane timove za karijerno vođenje i savjetovanje u osnovnim i srednjim školama u deset opština u Crnoj Gori. MPNI

Aktivnosti planirane za 2026.

- a) Usvojen izvještaj o relalizaciji Plana implementacije „Garancije za mlade“ i pripremljen novi plan. MRSS
- b) Unapređenje kvaliteta stručnog obrazovanja kroz:
- Formirane timove za karijerno vođenje i savjetovanje u osnovnim i srednjim školama u

svim opštinama u Crnoj Gori;

- Praćenje karijere svršenih srednjoškolaca, unapređenje kompetencija nastavnika i dalji razvoj sistema osiguranja kvaliteta za IVET i za CVET na osnovu EQAVET okvira sa fokusom na eksternu evaluaciju pružalaca stručnog obrazovanja i obuke. MPNI

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2024)	Ciljna vrijednost (2026)
Broj nezaposlenih mladih lica koji su pristupili pilot fazi „Garancije za mlade“	0	0	150
% učenika koji su se obrazovali u dualnom obliku obrazovanje zaposlilo se u periodu od šest mjeseci nakon završetka obrazovanja	30	40	50
Stopa zaposlenosti mladih (%)	27,4	29,6	31

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Uklanjanje sistemskih prepreka za bolje performanse mladih na tržištu rada i kontinuiranom realizacijom aktivnosti kojima se uapređuju njihova znanja i vještine, omogućiće se i veća uključenost na tržištu rada, sticanje radnog iskustva, razvijanje preduzetničkog duha, što može biti prevencija sve većih migracionih tokovim mladih, što dovodi do veće iskorišćenosti ljudskog kapitala. Mjera će rezultirati radnom snagom koja je bolje prilagođena potrebama savremenih privreda, povećavajući ukupnu konkurentnost zemlje.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i izvori finansiranja. Planirana dodatna sredstva za implementaciju reformske mjere u 2024. godini iznosiće 1.524.176 eura, od čega se 1.295.550 eura odnosi na IPA fondove, a 228.626 eura će biti finansirano iz centralnog budžeta. Dodatna sredstva za 2025. i 2026. godinu će biti preciznije određena u tim fiskalnim godinama.

5. Očekivani uticaj reformske mjere na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, rodna ravnopravnost i pristup zdravstvenim uslugama. Mjera će imati direktan uticaj na povećanje zaposlenosti kroz zapošljavanje mladih na otvorenom tržištu rada, kao i zapošljavanje uz podršku. Razvojem specifičnih vještina i kompetencija koje su tražene na tržištu rada pomaže se mladima u Crnoj Gori da budu konkurentniji i lakše se integrišu u radnu snagu, postanu preduzetnici i preduzetnice, što doprinosi većoj zaposlenosti i smanjenju siromaštva.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Mjera ima uticaja na zaštitu životne sredine u smislu uspostavljanja digitalizacije procesa, koji smanjuju troškove prirodnih resursa i njihovu efkasniju upotrebu. Ovo su ujedno i stubovi na kojima se zasniva Zelena agenda za Zapadni Balkan.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika

Realizacija mjere se ne odvija u skladu sa planom, uslijed kadrovskih promjena u institucijama, koje su od značaja za pripremu i usvajanje paketa zakonskih rješenja.	Visoka	Prolongiranje roka za sprovođenje mjere.
Povezivanje baza podataka ZZZ sa drugim bazama podataka otežano, uslijed informatičke nekompatibilnosti sistema.	Visoka	Puna implementacija Akionog plana za interoperabilnost baza podataka.
Nedovoljno interesovanje poslodavaca za učešće u dualnom obliku obrazovanja.	Visoka	Obezbeđivanje podsticaja za poslodavce kroz fond za dualno obrazovanje ili na drugi način.

Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja

1.Opis mjere: Mjera ima za cilj razvoj strateškog okvira za integrisani pristup povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja radi poboljšanja ishoda učenja i sticanja trajnih i primjenjivih znanja. Mjera treba dati doprinos u pružanju odgovora na izazov dugoročne nezaposlenosti, naročito mladih, usljed neusklađenosti znanja i vještina sa potrebama tržišta rada, pored ostalog, kroz povećanje kvaliteta obrazovanja i brži odgovor sektora obrazovanja na zahtjeve tržišta rada. Mjera je u skladu sa preporukom br. 6 Evropske komisije sa zajedničkog sastanka ministarskog dijaloga. U tom smislu, razvoj sveobuhvatne i na dokazima zasnovane srednjoročne Strategije sektora obrazovanja (2025-2030) sa mapom puta za integrisani pristup povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja treba da donese poboljšanje ishoda učenja reflektovane u boljim rezultatima PISA testiranja i povećanom indeksu ljudskog kapitala.

Mjera će takođe podržati Crnu Goru u implementaciji kriterijuma za pristupanje EU sadržanih u tri pregovaračka poglavlja sa EU: Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava i Poglavlje 26 – Obrazovanje i kultura. Konkretno, mjera će doprinijeti svim ključnim pitanjima iz Izvještaja o napretku Crne Gore za 2023. u segmentu koji se odnosi na Poglavlje 26. Mjera je povezana sa procesom implementacije strateških dokumenata: Nacionalna strategija održivog razvoja Crne Gore do 2030. godine, Strategija ranog i predškolskog vaspitanja i obrazovanja (2021-2026), Strategija inkluzivnog obrazovanja (2019-2025), Strategija za socijalno uključivanje Roma i Egipćana u Crnoj Gori (2021-2025), Strategija digitalizacije obrazovanja (2022 – 2027), Akcioni plan EU za digitalno obrazovanje (2021 – 2027). Takođe i sa Programskim okvirom IPA III, koji naglašava jačanje pristupa i kvaliteta obrazovanja, uključujući sisteme obuke, posebno nastavnika i rukovodilaca škola, upravljanje i strateško kreiranje politike, kao i sa Ekonomskim i investicionim planom EU za Zapadni Balkan (2020) koji apostrofira digitalnu transformaciju.

Aktivnosti planirane za 2024. godinu.

- Unapređenje kapaciteta za predstavnike MPNI i drugih relevantnih institucija za planiranje zasnovano na dokazima, budžetiranje, praćenje i evaluaciju planova sektora obrazovanja; MPNI

- Usvojena Strategija sektora obrazovanja (2025-2030) i akcionog plana za njeno sprovođenje;
- Sprovedena kampanja za jačanje pozitivnih stavova kod građana i promjene ponašanja u cilju postizanja kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja za svu djecu; MPNI
- Sveobuhvatna analiza/procjena sistema stručnog usavršavanja nastavnika, razvoj sveobuhvatne baze podataka ljudskim resursima (vaspitača, učitelja, nastavnika, stručnih saradnika) i priprema nacрта analize. MPNI

Aktivnosti planirane za 2025. godinu.

- Nastavak unaprjeđenja kapaciteta za predstavnike MPNI i drugih relevantnih institucija za planiranje zasnovano na dokazima, budžetiranje, praćenje i evaluaciju planova sektora obrazovanja.
- Implementacija Strategije sektora obrazovanja kroz unaprijeđenje kvaliteta i inkluzivnosti nastavnog procesa, podrške i dostupnih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (I-IV razred).
- Implementacija Strategije sektora obrazovanja kroz unapređenje kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvalitet obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovnog obrazovanja (I-IV razred). MPNI
- Analiza sa preporukama za unapređenje sistema stručnog usavršavanja nastavnika. MPNI

Aktivnosti planirane za 2026. godinu.

- Dalja implementacija Strategije sektora obrazovanja kroz unapređenje kvaliteta i inkluzivnosti nastavnog procesa, podrške i dostupnih usluga za djecu sa smetnjama u razvoju u predškolskom vaspitanju i obrazovanju i u osnovnoj školi sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovne škole (I-IV razred):
- Nastavak implementacije Strategije sektora obrazovanja kroz unapređenje kvaliteta ranog obrazovanja romske djece i kvalitet obrazovne podrške u osnovnom obrazovanju, sa posebnim osvrtom na prvi ciklus osnovnog obrazovanja (I-IV razred). MPNI

2. Indikatori rezultata

Indikator	Početna vrijednost (2022)	Međurezultat (2024)	Ciljna vrijednost (2026)
Stopa upisa u predškolsko obrazovanje i vaspitanje (ukupno za uzrast 3 – 6 godina)	75,99%	78%	80%
Prosječno postignuće na PISA testiranju (čitanje, matematika,	55,6	-	Povećanje prosječnog postignuća na PISA testiranju (čitanje,

prirodne nauke)	53,8 51,8		matematika, prirodne nauke) za 15 bodova
Procenat romske i egipćanske djece koja pohađaju program obrazovanja u ranom djetinjstvu	~18	~25	~32
Procenat pripadnika romske i egipćanske zajednice koji su uspješno završili osnovnu školu	~58	~62	~65

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Sprovedenje reformi obrazovnog sistema na nivou od predškolskog doprinijeće unaprijeđenju vještina i kompetencija za 21. vijek svih učesnika u procesu. To će obezbijediti lakšu i bržu integraciju mladih na tržište rada, kvalitetniju ponudu i fluktuaciju radne snage, kao i unaprijeđenje konkurentnosti preduzeća koja posluju u Crnoj Gori. Unapređenje metoda poučavanja, kurikuluma i infrastrukture rezultira povećanjem kvaliteta obrazovanja, što doprinosi oblikovanju visoko kvalifikovane radne snage i, time, poboljšava konkurentnost na tržištu rada.

4. Procijenjeni trošak aktivnosti i izvor finansiranja. Implementacija reformske mjere će se finansirati iz IPA fondova, u iznosu od 1 milion eura uz kofinansiranje od 200.000 eura iz budžeta Crne Gore. Doprinos finansiranju će dati i UNICEF.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Sticanje savremenih znanja na kvalitetan i inkluzivan način koji će podići nivo razumjevanja stečenih rezultata učenja, ovladavanje neophodnim IKT znanjima i vještinama, učiniće da se učenici i učenice bolje pripreme za tržište rada, brže pronađu put do zaposlenja i bolje plaćene poslove. Promovišući inkluzivnost i dostupnost obrazovanja doprinosi se smanjenju socijalnih nejednakosti, povećanju zaposlenosti i smanjenju siromaštva, pružajući pojedincima ekonomske resurse i prilike za napredak.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Razvoj digitalnih vještina u obrazovanju, direktno doprinosi implementaciji Zelene agende za Zapadni Balkan koja se oslanja na vještine potrebne za praćenje implementacije održivih politika razvoja, kao i Evropskog zelenog plana. Pored toga, postizanje kvalitetnog i inkluzivnog obrazovanja doprinosi stvaranju percepcije i prihvatanju značaja zelenih politika i promjenama u ponašanju u odnosu na životnu sredinu. Integracija tema o održivosti, ekologiji i zaštiti životne sredine u obrazovni sistem može doprinijeti podizanju svijesti učenika o važnosti očuvanja prirode.

7. Potencijalni rizici.

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nejasno definisane uloge i odgovornosti učesnika uključenih u sprovođenje procesa.	Niska	Puna uključenost svih učesnika u proces, uz jasno definisanje i konsenzualno prihvatanje uloga u procesu svih aktera, definisana i praćena interkomunikacija u procesu, stalni pregledi rizika, eskalacije.
Nedostatak adekvatne posvećenosti i odlučnosti partnera za ostvarivanje ciljeva	Niska	Relevantni državni akteri su posvećeni izgradnji strateškog pristupa kroz usvajanje i implementaciju planova i modela. Da bi se održala posvećenost i odlučnost, uspostaviće se bliski mehanizmi koordinacije i komunikacije za nesmetanu i redovnu interakciju, a svi strateški dokumenti Akcije će biti dizajnirani zajedno sa relevantnim vladinim akterima.

Strukturna reforma br. 6: Povećanje djelotvornosti i unaprjeđenje sistema socijalne i dječje zaštite

Cilj strukturne reforme je razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne zaštite i uspostavljanje dobro-koordiniranih i bolje targetiranih sistema socijalne zaštite koji obezbjeđuje adekvatnu podršku najosjetljivijim kategorijama stanovništva, dok istovremeno podržava politike tržišta rada. U toku je priprema Strategije socijalne i dječje zaštite koja bi integrisala sve postojeće strategije socijalne zaštite, prioritizovala reforme i budžetirala ih. Očekuje se da to dovede do ukupno bolje koordinirane reforme sistema socijalne zaštite.

Navedena strukturna reforma se dalje razrađuje kroz reformsku mjeru: „*Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta*” koja se nastavlja iz PER-a 2023-2025.

Reformska mjera br. 9: Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta

1.Opis mjere. Osnovni cilj mjere je smanjenje siromaštva i pružanje podrške u zadovoljavanju osnovnih životnih potreba svima kojima je neophodno. Mjera je ponovljena iz prethodne godine, uslijed strateške važnosti za proces reformi sistema socijalne i dječje zaštite, ali je užeg karaktera u odnosu na PER 2023-2025. Doprinosi ispunjavanju preporuka proisteklih iz pregovaračkog poglavlja 19 *Socijalna politika i zapošljavanje*. Takođe daje odgovor na preporuku br. 6 sa ministarstskog dijaloga. Progres prema planu implementacije mjere je napravljen u dijelu jačanja kapaciteta centara za socijalni rad kroz zapošljavanje voditelja i voditeljki slučaja. Suština ove reformske mjere je analiza troškova, finansijske održivosti i izradu finansijskog plana reforme sistema socijalne i dječje zaštite, koji će dati smjernice za održivo dugoročno budžetsko planiranje i integraciju reformskih mjera kroz programski budžet države. U praksi, analiza će se bazirati na procjeni troškova svih raspoloživih servisa i materijalnih davanja iz domena socijalne i dječje zaštite, što će omogućiti operacionalizaciju nove Strategije za socijalnu i dječju zaštitu čije se

usvajanje planira za kraj 2024. godine. Uzimajući u obzir kompleksnost i važnost mjere i pratećih analiza podrška partnera kao što su EU i ostali međunarodni partneri je od izuzetne važnosti. Jedan od modela podrške je i ekspertski instrument Evropske unije za zapošljavanje, rad i socijalnu zaštitu (SOCIEUX+). Jedna ekspertiska misija je završena a u novembru i decembru će se realizovati i druge dvije misije. Reforme socijalne zaštite prepoznate su i u Ekonomskom i investicionom planu za Zapadni Balkan kao i u okviru Evropskog stuba socijalnih prava. Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 – svijet bez siromaštva i CO10 -smanjenje nejednakosti. Mjera je povezana i sa IPA III, i prioriternim aktivnostima datim u IPA III Strateškom odgovoru kao što su uvođenje Garancije za djecu, Implementacija Garancije za mlade i Podrška procesu deinstitucionalizacije koje predstavljaju odgovor na ključne preporuke iz izvještaja EU (detaljno objašnjeno u aneksu II). Međutim, zbog političkog zastoja u procesima donošenja odluka o reformskim procesima i čestih promjena u menadžment strukturi Ministarstva rada i socijalnog staranja i Vlade u cijelini, implementacija mjere nije tekla planiranom dinamikom budući da je reformski i međuresorni karakter mjere iziskivao blagovremeno strateško odlučivanje od strane donosioca odluka.

Aktivnosti planirane za 2024.

- Izrađena Metodologija za izračunavanje cijene usluga podrške za život u zajednici, MRSS
- Usvojena Strategija razvoja sistema socijalne i dječije zaštite i Strategije deinstitucionalizacije.
- Nastavak unaprijeđivanja koordinacije i saradnje MRSS, Centara za socijalni rad i pružaoca usluga i dalje unaprijeđenje kapaciteta kroz nova zapošljavanja i obuke za vođenje slučaja i upućivanja korisnika, MRSS.

Aktivnosti planirane za 2025.

- Utvrđivanje minimalni paket usluga socijalne i dječije zaštite, MRSS
- Kreiranje paketa usluga iz socijalne i dječije zaštite (npr. minimalni paket usluga za osobe s invaliditetom ili za starije osobe ili mlađu djecu) kako bi se obezbijedilo lako upućivanje i pristup svim ključnim uslugama i na najbolji način odgovorilo potrebama korisnika. MRSS

Aktivnosti planirane za 2026.

- Uspostavljene nove specijalizovane usluge za žrtve rodno zasnovanog nasilja u skladu sa Istanbulsom konvencijom. MRSS

2. Indikatori rezultata.

Indikator	Početna vrijednost 2022. godina	Međurezultat 2025. godina	Ciljna vrijednost 2026. godina
Broj novih usluga socijalne i dječije zaštite	-	3	5
Stopa rizika od siromaštva (%)	20,3	19,2	18,6

3. Očekivani uticaj na konkurentnost. Boljim ciljanjem i obuhvatom materijalnih davanja i socijalnih usluga smanjuje siromaštvo (ne samo dohodovno nego i višestruko) i nejednakost, što ujedno predstavlja dugoročno ulaganje u ljudski kapital i produktivnost stanovništva. Konkurentnost se dodatno postiže i kroz podršku porodicama u pristupu socijalnim uslugama koje im omogućavaju veći stepen izlaznosti na tržište rada i doprinose ekonomiji. Povećanje socijalne stabilnosti kroz podršku onima kojima je najpotrebnije će doprinijeti stabilnijem društvu, smanjujući socioekonomske tenzije.

4. Procijenjeni troškovi sprovođenja reformske mjere i predviđeni izvori njihovog finansiranja. Procijenjeni dodatni za implementaciju mjere prikazani su u tabelama 10a i 10b. Iznosiće 150.200 eura u 2024.godini i finansiraće se iz budžeta države. U 2025. će iznositi 5.151.200,00 eura i dio će biti finansiran iz budžeta države, a ostatak iz IPA fondova. Dodatni trošak finansiranja implementacije mjere u 2026. će iznositi 151.200 eura i biće pokriven iz budžeta.

5. Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti. Predložena mjera treba da osnaži saradnju učesnika u sistemu socijalne i dječje zaštite i time učine sistem efikasnijim i efektivnijim. Mjera takođe ima za cilj da ojača funkciju upravljanja slučajem i upućivanje na usluge, kao i unaprijedi kvalitet usluga kroz nadzor, monitoring i evaluaciju. U krajnjem, jačanje ovog elementa sistema će u srednjem do dugom roku doprinijeti održivom i kontinuiranom smanjenju siromaštva i ranjivosti populacije. Analizom sistema socijalne i dječje zaštite može identificirati specifične potrebe žena i djevojčica, i time prilagoditi mjere podrške kako bi se postigla rodna ravnopravnost.

6. Očekivani uticaj na životnu sredinu i klimatske promjene. Ova mjera neće imati uticaja na životnu sredinu.

7. Potencijalni rizici .

Rizik	Vjerovatnoća za ostvarivanje rizika (niska ili visoka)	Planirane aktivnosti ublažavanja negativnih efekata rizika
Nedostatak finansijskih sredstava za implementaciju reforme	Niska	Efikasnije korišćenje domaćeg i međunarodnog finansiranja kroz poboljšanu koordinaciju donatora.
Kašnjenje sa usvajanjem strategija zbog promjena u upravljačkim strukturama	Niska	Podizanje svijesti i jačanje kapaciteta o važnosti procesa

5.4 Sažetak reformskih mjera

Strukturalna reforma br. 1: Unapređenje poslovnog okruženja i formalizacija neformalne ekonomije

Cilj strukturalne reforme je doprinos boljem poslovnom okruženju, povećanju broja preduzeća, formalne zaposlenosti i prihoda države.

Reformna mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije

Strukturalna reforma br. 2: Reforma državnih preduzeća

Cilj strukturalne reforme je definisanje jasnog strateškog pristupa u nadzoru nad radom državnih preduzeća.

Reformna mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima

Strukturalna reforma br. 3: Povećanje energetske otpornosti primjenom Zelene agende

Cilj strukturalne reforme je jačanje energetske otpornosti kroz usklađivanje sa energetskim i klimatskim ciljevima do 2030.

Reformna mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju

Reformna mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju

Strukturalna reforma br. 4: Digitalizacija u funkciji održivosti ekonomije

Cilj strukturalne reforme je snaženje upravljanja procesom digitalizacije, dalji razvoj digitalnih usluga, jačanje sajber otpornosti, kao i unapređenje infrastrukturne podrške za razvoj ove oblasti.

Reformna mjera 5: Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu

Reformna mjera br. 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori

Strukturalna reforma br. 5: Unapređenje okvira za bolju zapošljivost mladih i veći kvalitet obrazovanja

Cilj strukturalne reforme je poboljšanje položaja mladih za olakšano uključivanje na tržište rada uz unapređenje obrazovanja i profesionalog usavršavanja.

Reformna mjera 7: Uvođenje programa Ganracija za mlade u Crnoj Gori

Reformna mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja

Strukturalna reforma br. 6: Povećanje djelotvornosti i unapređenje sistema socijalne i dječje zaštite

Cilj strukturalne reforme je razvoj društveno i fiskalno održivih usluga socijalne zaštite.

Reformna mjera 9: Reforma sistema socijalne i dječje zaštite na osnovu mape puta

6. TROŠKOVI I FINANSIRANJE STRUKTURNIH REFORMI

U ovom poglavlju PER-a za period 2024-2026. prikazan je ukupan iznos dodatnih troškova i finansiranje 6 strukturnih reformi i 9 reformskih mjera u okviru navedenih reformi obuhvaćenih poglavljem 5 dokumenta. Imajući u vidu da prioritete reformskih mjera, shodno Smjernicama EK za izradu PER-a u PER-u nijesu infrastrukturne, već uglavnom administrativno-zakonodavne i mjere koje se realizuju primjenom finansijskih instrumenata, onda su i dodatna sredstva za njihovu implementaciju manja, nego kod mjera u oblasti unapređenja infrastrukture. U tom kontekstu, dodatna sredstva za finansiranje reformskih mjera sadržanih u PER-u u periodu 2024-2026. iznosiće oko 61,49 miliona eura, od čega će se 19,86 miliona eura realizovati u 2024. godini, 25,5 miliona eura u 2025. godini i 16,2 miliona eura u 2026. godini.

Okvirna procjena uticaja prioriteta reformskih mjera na ekonomski rast u srednjem roku prikazana je u poglavlju 3 PER-a i ukazuje na kvantitativni efekat reformskih mjera iz poglavlja 5 u iznosu od 0,3% BDP u srednjem roku.

Kao što je prikazano u tabeli 6.1, oko 68% ukupnih dodatnih troškova finansiranja prioriteta mjera u periodu 2024-2026. čine „robe i usluge“, od čega se najveći dio odnosi na reformsku mjeru „Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu“, kao i na reformsku mjeru „Jačanje mehanizama za formalizaciju ekonomije“. Druga velika kategorija obračuna dodatnih troškova, koja čini oko 28,92% ukupnog iznosa dodatnih troškova za implementaciju prioriteta reformskih mjera, su „subvencije i transferi“.

Tabela 6.1: Sumarna tabela troškova mjera strukturnih reformi (u EUR)

Ukupno	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	1.549.176,00	10.411.250,00	7.900.000,00	5.000,00	19.865.426,00
2025	15.000,00	20.233.283,00	5.200.000,00	5.000,00	25.453.283,00
2026	15.000,00	11.852.200,00	4.300.000,00	5.000,00	16.172.200,00

Izvor: Kalkulacije MF na osnovu tabele 10a iz aneksa

Pored navedenog, važan element u analizi dodatnih troškova strukturnih reformi su i izvori finansiranja prioriteta reformskih mjera. U periodu 2024-2026, najdominantniji izvor finansiranja reformskih mjera biće IPA fondovi, koji će iznositi 21,4 miliona eura ili 32,5% ukupnih izvora finansiranja tokom perioda od tri godine (vidjeti tabelu 6.2). Drugi najveći izvor finansiranja prioriteta reformskih mjera će biti „Centralni budžet“. Za značajan dio finansiranja, treba da se utvrdi izvor.

Tabela 6.2: Sumarna tabela izvora finansiranja mjera strukturnih reformi (u EUR)

Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	9.050.826,00	0,00	0,00	9.124.600,00	590.000,00	1.100.000,00	0,00	19.865.426,00
2025	4.128.783,00	0,00	0,00	10.034.500,00	390.000,00	5.650.000,00	5.250.000,00	25.453.283,00

2026	4.332.200,00	0,00	0,00	2.250.000,00	140.000,00	2.000.000,00	7.450.000,00	16.172.200,00
------	--------------	------	------	--------------	------------	--------------	--------------	---------------

Izvor: Kalkulacije MF na osnovu tabele 10b iz aneksa

Za 2024. godinu sredstva iz centralnog budžeta planirana su u okviru budžeta Crne Gore. Finansijska struktura za 2025. i 2026. godinu će se prilagođavati u skladu sa godišnjim budžetima.

7. INSTITUCIONALNA PITANJA I UČEŠĆE ZAINTERESOVANIH STRANA

Proces pripreme PER-a za period 2024-2026. otpočeo je u novembru 2023. godine kada je Vlada usvojila informaciju o pripremi ovog programa. Takođe, tokom novembra mjeseca 2023. u cilju što kvalitetnije pripreme poglavlja održani su sastanci sa predstavnicima ministarstava u čijoj su nadležnosti rad i socijalno staranje, ekonomski razvoj, turizam, javna uprava, ekologija, prostorno planiranje i urbanizam, prosvjeta, nauka i inovacije, zdravlje, finansije, energetika i saobraćaj. Ovogodišnji rad na poglavlju o strukturnim reformama karakteriše intenzivna horizontalna i vertikalna koordinacija svih ključnih aktera. Nacionalna koordinacija PER-om organizovana je iz Ministarstva finansija, kao i koordinacija u svim poglavljima pojedinačno. Pored Ministarstva finansija, u pripremi poglavlja 3 značajno učestvuje Centralna banka Crne Gore. U pripremi poglavlja 5 učestvuje više ministarstava za različite strukturne reforme i reformske mjere.

U procesu pripreme PER-a, proces konsultacija je realizovan u dvije faze. Prvu fazu su karakterisale široke konsultacije sa zainteresovanim stranama, tj. širom javnošću. Tim povodom je 8. novembra 2023. godine, održan sastanak kojem su prisustvovali predstavnici UNICEF-a, Svjetske banke, Ambasade SR Njemačke, UNDP-a, Unije slobodnih sindikata Crne Gore, jedinica lokalne samouprave, Privredne komore, Unije poslodavaca, i drugi.

U decembru su nastavljene konsultacije u okviru druge faze, sa ciljem da se razgovara o prvom nacrtu cjelokupnog dokumenta. S tim u vezi, javna rasprava je pokrenuta u periodu od 12. do 29. decembra 2023. godine. Nacrt programa je bio na raspolaganju predstavnicima medija i široj javnosti na web sajtu Vlade: <https://www.gov.me/clanak/javna-rasprava-o-nacrtu-programa-ekonomskih-reformi-cg-2024-2026-rasprava-ce-trajati-do-31-decembra-2023-godine>.

Okrugli sto u okviru javne rasprave Nacrta programa ekonomskih reformi održan je 14. decembra 2023. godine. Prisustvovali su mu predstavnici Saveza sindikata Crne Gore, Unije slobodnih sindikata Crne Gore, Delegacije EU u Crnoj Gori, Privredne komore, Unije poslodavaca, jedinica lokalne samouprave, resornih ministarstava u Vladi Crne Gore i drugi. Tokom diskusije su saopšteni određeni predlozi koji su se odnosili na konkurentnost poslovnog ambijenta.

Pisani predlozi za unapređenje teksta nacrta PER-a dostavljeni od zainteresovanih stejkholdera su prikazani u prilogu 3 ovog dokumenta. Takođe, dokument je bio predmet razmatranja na Skupštinskom odboru za ekonomiju, finansije i budžet. Nakon dobijanja svih predloga i sugestija tokom konsultativnog procesa, i na osnovu istog, unapređenja teksta PER-a 2024-2026, dokument je finalizovan i predat u proceduru razmatranja i usvajanja na sjednici Vlade Crne Gore.

PRILOG 1: TABELE SADRŽANE U PROGRAMIMA EKONOMSKIH REFORMI I NJIHOVO AŽURIRANJE

BDP (u mil. €)	6174.6	7034.0	7424.5	7782.6				
Budžet Crne Gore	2023 preliminarno		2024		2025		2026	
	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP	mil. €	% BDP
Izvorni prihodi	2557.95	41.4	2717.25	38.6	2819.29	38.0	2928.82	37.6
Porezi	1666.02	27.0	1883.47	26.8	1983.78	26.7	2062.36	26.5
Porez na dohodak fizičkih lica	66.41	1.1	80.77	1.1	82.66	1.1	86.21	1.1
Porez na dobit pravnih lica	151.28	2.5	164.65	2.3	168.23	2.3	171.86	2.2
Porez na promet nepokretnosti	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Porez na dodatu vrijednost	1059.27	17.2	1199.63	17.1	1255.44	16.9	1310.27	16.8
Akcize	323.12	5.2	365.80	5.2	400.18	5.4	412.10	5.3
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	52.19	0.8	58.30	0.8	62.26	0.8	66.24	0.9
Ostali državni porezi	13.74	0.2	14.32	0.2	15.01	0.2	15.68	0.2
Doprinosi	575.73	9.3	605.40	8.6	637.36	8.6	670.22	8.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	526.51	8.5	559.78	8.0	585.24	7.9	619.00	8.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	7.03	0.1	3.00	0.0	7.00	0.1	2.00	0.0
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	24.22	0.4	24.00	0.3	25.41	0.3	28.37	0.4
Ostali doprinosi	17.97	0.3	18.62	0.3	19.71	0.3	20.85	0.3
Takse	15.96	0.3	15.85	0.2	16.72	0.2	17.53	0.2
Naknade	55.72	0.9	62.82	0.9	66.47	0.9	68.02	0.9
Ostali prihodi	179.52	2.9	108.41	1.5	69.76	0.9	60.49	0.8
Donacije	65.01	1.1	41.30	0.6	45.20	0.6	50.20	0.6
Izdaci	2557.74	41.4	2952.87	42.0	3034.76	40.9	3109.70	40.0
Tekuća budžetska potrošnja	2330.78	37.7	2626.62	37.3	2710.29	36.5	2785.24	35.8
Tekući izdaci	1061.98	17.2	1134.59	16.1	1141.84	15.4	1173.01	15.1
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	643.14	10.4	678.02	9.6	678.38	9.1	678.38	8.7
Ostala lična primanja	18.28	0.3	19.63	0.3	18.41	0.2	18.41	0.2
Rashodi za materijal i usluge	110.04	1.8	106.60	1.5	102.78	1.4	102.71	1.3
Tekuće održavanje	30.17	0.5	39.66	0.6	38.90	0.5	38.90	0.5
Kamate	123.85	2.0	138.39	2.0	161.62	2.2	192.95	2.5
Renta	11.71	0.2	13.86	0.2	13.24	0.2	13.18	0.2
Subvencije	74.38	1.2	67.15	1.0	68.79	0.9	68.79	0.9
Ostali izdaci	50.40	0.8	71.28	1.0	59.72	0.8	59.70	0.8
Kapitalni izdaci u tekućem budžetu	63.07	1.0	65.95	0.9	70.57	1.0	70.15	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	825.14	13.4	1011.02	14.4	1061.50	14.3	1105.68	14.2
Prava iz oblasti socijalne zaštite	209.89	3.4	212.06	3.0	222.54	3.0	226.73	2.9
Sredstva za tehnološke viškove	24.25	0.4	25.11	0.4	25.11	0.3	25.11	0.3
Prava iz oblasti penzijskog i invalidskog osiguranja	553.84	9.0	737.19	10.5	777.19	10.5	817.19	10.5
Ostala prava iz oblasti zdravstvene zaštite	20.56	0.3	21.06	0.3	21.06	0.3	21.06	0.3
Ostala prava iz oblasti zdravstvenog osiguranja	16.60	0.3	15.60	0.2	15.60	0.2	15.60	0.2
Transferi institucijama pojedincima nevladinom i javnom sektoru	380.59	6.2	415.06	5.9	436.39	5.9	436.39	5.6
Kapitalni budžet	189.02	3.1	240.01	3.4	250.03	3.4	270.03	3.5
Pozajmice i krediti	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Rezerve	18.27	0.3	60.88	0.9	50.00	0.7	30.00	0.4
Otplata garancija	2.81	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	16.87	0.3	25.36	0.4	24.43	0.3	24.43	0.3
Neto promjena obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Suficit/ Deficit	0.21	0.0	-235.61	-3.3	-215.47	-2.9	-180.88	-2.3
Korigovani suficit/deficit	0.21	0.0	-235.61	-3.3	-215.47	-2.9	-180.88	-2.3
Primarni suficit/deficit	124.06	2.0	-97.22	-1.4	-53.85	-0.7	12.07	0.2
Otplata duga	301.21	4.9	518.72	7.4	804.98	10.8	275.12	3.5
Otplata duga rezidentima	74.54	1.2	212.82	3.0	48.94	0.7	93.31	1.2
Otplata duga nerezidentima	226.67	3.7	305.90	4.3	756.04	10.2	181.81	2.3
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.86	0.0	2.28	0.0	2.28	0.0	1.58	0.0
Pozajmice i krediti	9.99	0.2	4.50	0.1	4.50	0.1	4.50	0.1
Nedostajuća sredstva	-311.85	-5.1	-761.11	-10.8	-1027.23	-13.8	-462.08	-5.9
Finansiranje	311.85	5.1	761.11	10.8	1027.23	13.8	462.08	5.9
Pozajmice i krediti	295.51	4.8	645.36	9.2	911.48	12.3	346.33	4.5
Pozajmice i krediti iz domaćih izvora	159.00	2.6	100.00	1.4	100.00	1.3	100.00	1.3
Pozajmice i krediti iz inostranih izvora	136.51	2.2	545.36	7.8	811.48	10.9	246.33	3.2
Prihodi od privatizacije	2.72	0.0	6.00	0.1	6.00	0.1	6.00	0.1
Primici od otplate kredita	13.24	0.2	9.75	0.1	9.75	0.1	9.75	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	0.38	0.0	100.00	1.4	100.00	1.3	100.00	1.3

BDP (u mil. €)	6174.6		7034.0		7424.5		7782.6	
Lokalna samouprava	2023		2024		2025		2026	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	337.27	5.23	401.93	5.71	415.89	5.60	430.48	5.80
Porezi	185.59	2.88	222.27	3.16	232.95	3.14	244.14	3.29
Porez na dohodak fizičkih lica	68.54	1.06	82.73	1.18	86.86	1.17	91.21	1.23
Porez na nepokretnosti	81.05	1.31	92.68	1.32	97.31	1.31	102.17	1.31
Porez na promet nepokretnosti	19.39	0.30	24.94	0.35	26.19	0.35	27.50	0.37
Lokalni porezi	16.61	0.26	21.93	0.31	22.59	0.30	23.27	0.31
Takse	4.97	0.08	6.00	0.09	6.12	0.08	6.24	0.08
Naknade	65.79	1.02	86.63	1.23	89.23	1.20	91.91	1.24
Ostali prihodi	15.11	0.23	19.14	0.27	19.71	0.27	20.30	0.27
Primici od otplate kredita	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Donacije i transferi	65.81	1.02	67.89	0.97	67.89	0.91	67.89	0.91
Ukupni izdaci	417.48	6.48	528.35	7.51	472.28	6.36	474.87	6.40
Tekuća budžetska potrošnja	220.09	3.41	275.39	3.92	278.60	3.75	281.86	3.80
Tekući izdaci	127.55	1.98	155.94	2.22	157.83	2.13	159.76	2.15
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	69.51	1.08	89.87	1.28	90.77	1.22	91.68	1.23
Ostala lična primanja	5.61	0.09	6.40	0.09	6.46	0.09	6.53	0.09
Rashodi za materijal i usluge	24.63	0.38	27.86	0.40	28.42	0.38	28.99	0.39
Tekuće održavanje	7.97	0.12	8.41	0.12	8.66	0.12	8.92	0.12
Kamate	2.80	0.04	3.17	0.05	3.27	0.04	3.37	0.05
Renta	0.98	0.02	0.72	0.01	0.75	0.01	0.77	0.01
Subvencije	6.31	0.10	7.74	0.11	7.97	0.11	8.21	0.11
Ostali izdaci	9.74	0.15	11.76	0.17	11.53	0.16	11.30	0.15
Transferi za socijalnu zaštitu	1.15	0.02	2.21	0.03	2.27	0.03	2.34	0.03
Transferi institucijama, pojedincima nevladinom i javnom sektoru	88.13	1.37	113.22	1.61	114.36	1.54	115.50	1.56
Kapitalni izdaci	177.31	2.75	226.54	3.22	169.91	2.29	171.61	2.31
Pozajmice i krediti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	20.08	0.31	26.41	0.38	23.77	0.32	21.39	0.29
Rezerve	3.3	0.05	4.0	0.06	4.1	0.06	4.3	0.06
Otplata garancija	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Neto promjena obaveza	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00
Suficit/Deficit	-80.20	-1.24	-126.42	-1.80	-56.39	-0.76	-44.39	-0.60
Korigovani suficit/deficit	-80.20	-1.24	-126.42	-1.80	-56.39	-0.76	-44.39	-0.60
Primarni suficit/deficit	-77.40	-1.20	-123.25	-1.75	-53.12	-0.72	-41.02	-0.55
Otplata duga	12.19	0.19	14.02	0.20	14.57	0.20	15.15	0.20
Otplata duga rezidentima	9.5	0.15	11.5	0.16	10.8	0.15	11.3	0.15
Otplata duga nerezidentima	2.7	0.04	2.5	0.04	3.7	0.05	3.9	0.05
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Pozajmice i krediti	1.56	0.00	1.04	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00
Nedostajuća sredstva	-93.95	-1.46	-141.48	-2.01	-70.95	-0.96	-59.54	-0.80
Finansiranje	93.95	1.46	141.48	2.01	70.95	0.96	59.54	0.80
Pozajmice i krediti	10.5	0.16	12.2	0.17	14.3	0.19	7.6	0.10
Primici od prodaje imovine	15.43	0.24	16.51	0.23	17.68	0.24	18.39	0.25
Primici od otplate kredita	0.05	0.00	0.29	0.00	0.06	0.00	0.00	0.00
Povećanje/smanjenje depozita	57.98	0.90	102.50	1.46	28.83	0.39	23.11	0.31
Transferi iz budžeta CG	10.0	0.15	10.0	0.14	10.1	0.14	10.5	0.14

BDP (u mil. €)	6447.1		7034.0		7424.5		7782.6	
Javna potrošnja	2023 preliminarno		2024		2025		2026	
	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP	mil.€	% BDP
Izvorni prihodi	2895.23	44.9	3119.18	44.3	3235.18	43.6	3359.30	43.2
Porezi	1851.61	28.7	2105.74	29.9	2216.72	29.9	2306.51	29.6
Porez na dohodak fizičkih lica	134.95	2.1	163.50	2.3	169.53	2.3	177.42	2.3
Porez na dobit pravnih lica	151.28	2.3	164.65	2.3	168.23	2.3	171.86	2.2
Porez na nepokretnosti	81.05	1.3	92.68	1.3	97.31	1.3	102.17	1.3
Porez na promet nepokretnosti	19.39	0.3	24.94	0.4	26.19	0.4	27.50	0.4
Porez na dodatu vrijednost	1059.27	16.4	1199.63	17.1	1255.44	16.9	1310.27	16.8
Akcize	323.12	5.0	365.80	5.2	400.18	5.4	412.10	5.3
Porez na međunarodnu trgovinu i transakcije	52.19	0.8	58.30	0.8	62.26	0.8	66.24	0.9
Lokalni porezi	16.61	0.3	21.93	0.3	22.59	0.3	23.27	0.3
Ostali državni prihodi	13.74	0.2	14.32	0.2	15.01	0.2	15.68	0.2
Doprinosi	575.73	8.9	605.40	8.6	637.36	8.6	670.22	8.6
Doprinosi za penzijsko i invalidsko osiguranje	526.51	8.2	559.78	8.0	585.24	7.9	619.00	8.0
Doprinosi za zdravstveno osiguranje	7.03	0.1	3.00	0.0	7.00	0.1	2.00	0.0
Doprinosi za osiguranje od nezaposlenosti	24.22	0.4	24.00	0.3	25.41	0.3	28.37	0.4
Ostali doprinosi	17.97	0.3	18.62	0.3	19.71	0.3	20.85	0.3
Takse	20.93	0.3	21.85	0.3	22.84	0.3	23.77	0.3
Naknade	121.51	1.9	149.45	2.1	155.70	2.1	159.93	2.1
Ostali prihodi	194.64	3.0	127.55	1.8	89.47	1.2	80.79	1.0
Donacije	130.82	2.0	109.19	1.6	113.09	1.5	118.09	1.5
Javna potrošnja	2975.22	46.1	3481.22	49.5	3507.04	47.2	3584.57	46.1
Tekuća javna potrošnja	2569.13	39.8	2962.89	42.1	3038.89	40.9	3097.10	39.8
Tekući izdaci	1189.53	18.5	1290.53	18.3	1299.67	17.5	1332.77	17.1
Bruto zarade i doprinosi na teret poslodavca	712.65	11.1	767.89	10.9	769.15	10.4	770.05	9.9
Ostala lična primanja	23.90	0.4	26.03	0.4	24.87	0.3	24.93	0.3
Rashodi za materijal i usluge	134.66	2.1	134.46	1.9	131.20	1.8	131.70	1.7
Tekuće održavanje	38.15	0.6	48.06	0.7	47.56	0.6	47.82	0.6
Kamate	126.65	2.0	141.57	2.0	164.89	2.2	196.32	2.5
Renta	12.69	0.2	14.58	0.2	13.99	0.2	13.95	0.2
Subvencije	80.69	1.3	74.89	1.1	76.76	1.0	77.00	1.0
Ostali izdaci	60.14	0.9	83.04	1.2	71.25	1.0	70.99	0.9
Kapitalni izdaci tekućeg budžeta	63.07	1.0	65.95	0.9	70.57	1.0	70.15	0.9
Transferi za socijalnu zaštitu	826.29	12.8	1013.23	14.4	1063.77	14.3	1108.03	14.2
Transferi instit. pojed. NVO i javnom sektoru	468.71	7.3	528.28	7.5	550.75	7.4	551.89	7.1
Kapitalni budžet	366.33	5.7	466.56	6.6	419.94	5.7	441.64	5.7
Kapitalni budžet CG	189.02	2.9	240.01	3.4	250.03	3.4	270.03	3.5
Kapitalni budžet lokalne samouprave	177.31	2.8	226.54	3.2	169.91	2.3	171.61	2.2
Rezerve	21.53	0.3	64.90	0.9	54.14	0.7	34.26	0.4
Otplata garancija	2.81	0.0	0.01	0.0	0.01	0.0	0.01	0.0
Neto promjena obaveza	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	36.95	0.6	51.76	0.7	48.20	0.6	45.82	0.6
Suficit/deficit	-79.99	-1.2	-362.04	-5.1	-271.86	-3.7	-225.27	-2.9
Korigovani suficit/deficit	-79.99	-1.2	-362.04	-5.1	-271.86	-3.7	-225.27	-2.9
Primarni deficit	46.66	0.7	-220.47	-3.1	-106.96	-1.4	-28.95	-0.4
Otplata duga	313.40	4.9	532.74	7.6	819.55	11.0	290.27	3.7
Otplata glavnice rezidentima	84.00	1.3	224.34	3.2	59.78	0.8	104.59	1.3
Otplata glavnice nerezidentima	229.40	3.6	308.40	4.4	759.76	10.2	185.68	2.4
Otplata obaveza iz prethodnog perioda	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0	0.00	0.0
Izdaci za kupovinu hartija od vrijednosti	0.86	0.00	2.28	0.00	2.28	0.00	1.58	0.00
Pozajmice i krediti	11.54	0.00	5.54	0.00	4.50	0.00	4.50	0.00
Nedostajuća sredstva	-405.79	-6.3	-902.60	-12.8	-1098.18	-14.8	-521.62	-6.7
Finansiranje	405.79	6.3	902.60	12.8	1098.18	14.8	521.62	6.7
Pozajmice i krediti	306.05	4.7	657.59	9.3	925.81	12.5	353.92	4.5
Prihodi od privatizacije i prodaje imovine	18.14	0.3	22.51	0.3	23.68	0.3	24.39	0.3
Primici od otplate kredita	13.30	0.2	10.04	0.1	9.81	0.1	9.75	0.1
Transferi iz budžeta CG	9.95	0.2	9.95	0.1	10.06	0.1	10.46	0.1
Povećanje/smanjenje depozita	58.36	0.9	202.50	2.9	128.83	1.7	123.11	1.6

Tabela 1a: Makroekonomski izgledi

Procenata ako nije naznačeno drugačije	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2022	2023	2024	2025	2026
		Nivo (mlrd. EUR)	Stopa promjene				
1. Realni BDP u tržišnim cijenama	B1*g	5,273	11,4	18,9	9,7	5,4	5,5
2. BDP tekuće cijene	B1*g	5,924	19,6	11,8	6,2	5,6	4,8
Komponente realnog BDP-a							
3. Potrošnja domaćinstava	P3	4	12,2	20,6	10,8	5,4	5,2
4. Potrošnja države	P3	1	4,3	9,9	11,5	5,0	6,5
5. Bruto kapital u osnovna sredstva	P51	1	7,3	18,4	3,9	4,5	4,5
6. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti (% of BDP)	P52+P53	0	6,7	8,3	7,6	7,2	6,8
7. Izvoz roba i usluga	P6	3	31,6	32,2	12,3	9,6	9,2
8. Uvoz roba i usluga	P7	4	28,8	30,3	10,5	7,6	7,4
Učešće u realnom rastu BDP							
9. Domaća tražnja		6,1	11,6	21,2	11,1	5,9	6,0
10. Promjena zaliha i neto nabavka vrijednosti	P52+P53	0,4	4,3	3,2	0,0	0,0	0,0
11. Neto izvoz	B11	-1	-4,5	-5,6	-1,4	-0,6	-0,5

Tabela 1b: Kretanje cijena

Procentna promjena, godišnji prosjeci	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
1. BDP deflator		7,3	-5,9	-3,1990	0,2	-0,7
2. Potrošnja domaćinstava deflator		9,0	-5,2	-2,6	-0,6	-0,7
3. HICP ³¹		:	:	:	:	:
4. Nationalni CPI - promjena ³²		10,4	-3,5	-3,7	-1,5	-0,9
5. Deflator potrošnje države		3,9	1,9	-5,8	1,9	-2,3
6. Investicioni deflator		8,3	-13,9	2,0	0,0	0,0
7. Izvoz cijene deflator (roba i usluga)		9,3	-10,3	-1,5	-0,6	-0,8
8. Uvoz cijene deflator (roba i usluga)		11,0	-11,8	-0,2	-0,8	-0,9

³¹ Monstat ne objavljuje podatke o HICP.

³² 2015=100

Tabela 1c: Kretanje na tržištu rada

	ESA	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
	kod	2022	2022	2023	2024	2025	2026
		Nivo	Nivo/stopa promjene				
1. Populacija (hiljada)			617,2	:	:	:	:
2. Populacija (stopa rasta u %)			-0,3	:	:	:	:
3. Radno aktivna populacija (osoba)			452	463	473	483	487
4. Stopa učešća			65,2	68,5	68,0	67,3	67,6
5. Zaposlenost, osoba			251	275	281	286	291
6. Zaposlenost, radni sati			:	:	:	:	:
7. Zaposlenost (stopa rasta %)			18,2	9,5	2,2	1,8	1,7
8. Javni sektor - Zaposlenost (osoba)			:	:	:	:	:
9. Javni sektor- Zaposlenost (stopa rasta)			:	:	:	:	:
10. Nezaposlenost . stopa			14,7	13,2	12,6	12,0	11,6
11. Produktivnost rada (osoba)		21,0	-5,7	8,6	7,4	3,5	3,7
12. Produktivnost rada, radni časovi			:	:	:	:	:
13. Primanja zaposlenih	D1	2,4	24,4	6,9	8,3	6,1	5,9

Tabela 1d: Sektorski bilansi

Procenata BDP	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
1. Neto pozajmice prema ostatku svijeta	B.9	:	:	:	:	:
<i>od čega:</i>		:	:	:	:	:
- Bilans roba i usluga		-22,8	-21,8	-22,4	-21,5	-20,7
- Bilans primarnih i sekundarnih dohodaka		22,8	21,8	22,4	21,5	20,7
- Kapitalni račun		:	:	:	:	:
2. Neto pozajmice privatnog sektora	B.9/ EDP B.9	3,719.6	1,207.5	5,147.0	3,661.7	2,894.2
3. Neto pozajmice javnog sektora		-3,719.6	-1,207.5	-5,147.0	-3,661.7	-2,894.2
4. Statistička razlika		:	:	:	:	:

Tabela 1e: BDP, investicije i bruto dodata vrijednost

	ESA Kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
BDP³³ i investicije						
BDP nivo u tekućim tržišnim cijenama u nacionalnoj valuti	B1g	5,9	6,6	7,0	7,4	7,8
Učešće investicija (% BDP)		21,5	19,6	19,6	19,4	19,3
Rast bruto dodate vrijednosti u procentima-realne cijene						
1. Poljoprivreda		-1,3	33,7	10,7	9,0	9,0
2. Industrija (isključujući građevinarstvo)		1,4	7,5	2,7	4,5	4,1
3. Građevinarstvo		-18,1	-1,3	9,1	4,5	5,5
4. Usluge		13,5	21,2	9,6	6,9	5,8

³³ Preliminarne procjene Ministarstva finansija.

Tabela 1f: Kretanje spoljnog sektora³⁴

mlrd. € ako nije naznačeno drugačije		Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
1. Bilans tekućeg računa (% of BDP)	% of BDP	-12,9	-12,7	-13,1	-12,0	:
2. Izvoz roba	mlrd. EUR	0,8	0,7	0,8	0,8	0,9
3. Uvoz roba	mlrd EUR	3,4	3,8	4,3	4,6	4,9
4. Trgovinski bilans	mlrd EUR	-2,7	-3,1	-3,5	-3,8	-4,0
5. Izvoz usluga	mlrd EUR	2,3	2,9	3,2	3,6	3,9
6. Uvoz usluga	mlrd EUR	1,0	1,2	1,3	1,4	1,5
7. Bilans usluga	mlrd EUR	1,3	1,7	1,9	2,2	2,4
8. Neto kamate iz inostranstva	mlrd EUR	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1	-0,1
9. Ostali neto transferi iz inostranstva	mlrd EUR	0,2	0,2	0,2	0,3	0,3
10. Tekući transferi	mlrd EUR	0,5	0,5	0,5	0,6	0,6
11. Od čega iz EU	mlrd EUR	:	:	:	:	:
12. Bilans tekućeg računa	mlrd EUR	-0,8	-0,8	-0,9	-0,9	:
13. Kapitalni i finansijski račun	mlrd EUR	-0,2	:	:	:	:
14. SDI	mlrd EUR	-0,8	0,5	0,6	0,6	0,6
15. Inostrane rezerve	mlrd EUR	0,2	:	:	:	:
16. Ukupni spoljni dug	mlrd EUR	9,4	:	:	:	:
17. od čega: javni	mlrd EUR	3,7	:	:	:	:
18. od čega: kamata	mlrd EUR	:	:	:	:	:
19. od čega dospjelo refinansiranje	mlrd EUR	:	:	:	:	:
20. Devizni kurs vis-à-vis EUR (godišnji prosjek)	NCU/EUR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
p.m. kurs u odnosu na EUR (godišnji prosjek)	%, year-on-year	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
21. Devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine)	NCU/EUR	1,0	1,0	1,0	1,0	1,0
p.m. devizni kurs vis-à-vis EUR (kraj godine) % promjene	%, year-on-year	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
22. Neto devizna štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
23. Domaća štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
24. Domaće privatne investicije	% of GDP	:	:	:	:	:
25. Domaća javna štednja	% of GDP	:	:	:	:	:
26. Domaće javne investicije	% of GDP	:	:	:	:	:

Tabela 1g: Indikatori održivosti

	Dimenzija	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2019	2020	2021	2022	2023
1. Bilans tekućeg računa	% of BDP	-14,3	-26,1	-9,2	-12,9	-12,7
2. Neto inostrana investiciona pozicija	% of BDP	-166,3	-205,9	-165,4	-130,4	:
3. Učešće u ukupnom izvoznom tržištu	%, g/g	:	:	:	:	:
4. Realni efektivni devizni kurs	%, g/g	:	:	:	:	:
5. Nominalni jedinični troškovi rada	%, g/g	0,1	12,5	-23,1	29,8	1,5
6. Privatni krediti	% BDP	:	:	:	:	:

³⁴ Procjene Ministarstva finansija.

7. Privatni dug	% BDP	103,6	129,2	115,2	96,5	:
8. Javni sektor- Dug	% BDP	:	:	83995.2	69344.8	62237.7

Tabela 2a: Budžetski proračun opšte Vlade

	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2022	2023	2024	2025	2026
		Nivo (mlrd NCU)	% BDP				
Neto kreditiranje (B9) po sektorima							
1. Opšta Vlada	S13	-220.3500	-3,719.6	-1,207.5	-5,147.0	-3,661.7	-2,894.2
2. Centralna Vlada	S1311	-220.2700	-3,718.3	3.2	-3,349.6	-2,902.1	-2,324.2
3. Državna Vlada	S1312	:	:	:	:	:	:
4. Lokalna uprava	S1313	-0.0900	-1.5	-1,210.7	-1,797.3	-759.5	-570.4
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	:	:	:	:	:	:
Opšta Vlada (S13)							
6. Ukupni prihodi	TR	2,322.2700	39200.9	43,705.9	44,344.3	43,574.4	43,164.5
7. Ukupni rashodi ³⁵	TE	2,542.6200	42,920.5	44,913.5	49,491.3	47,236.0	46,058.7
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-220.3500	-3,719.6	-1,207.5	-5,147.0	-3,661.7	-2,894.2
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	94.1200	1,588.8	1,911.9	2,012.7	2,220.9	2,522.6
10. Primarni saldo ³⁶		-126.2300	-2130.8	704.4	-3134.3	-1440.8	-371.6
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ³⁷		:	:	:	:	:	:
Stavke prihoda							
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		:	:	:	:	:	:
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	:	:	:	:	:	:
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	:	:	:	:	:	:
12c. Porez na kapital	D91	:	:	:	:	:	:
13. Socijalni doprinosi	D61	462.8000	7812.3	8691.1	8606.8	8588.2	8611.8
14. Prihodi od imovine	D4	:	:	:	:	:	:
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14))		1,859.4700	31388.7	35014.8	35737.6	34986.2	34552.7
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	2,322.2700	39200.9	43705.9	44344.3	43574.4	43164.5
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)		462.8000	7,812.3	8,691.1	8,606.8	8,588.2	8,611.8
Odobrane stavke rashoda							
17. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:	:
18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	667.7500	11271.9	12473.5	14404.8	14327.8	14237.4
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	:	:	:	:	:	:
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	667.7500	11271.9	12473.5	14404.8	14327.8	14237.4

³⁵ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁶ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

³⁷ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

19 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	94.1200	1588.8	1911.9	2012.7	2220.9	2522.6
20. Subvencije	D3	72.9300	1231.1	1218.1	1064.7	1033.9	989.4
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	:	:	:	:	:	:
22. Ostalo (21 = 22-(16+17+18+19+20))		1,707.8200	28828.7	29309.9	32009.3	29653.4	28309.3
23. Ukupni rashodi	TE [1]	2,542.6200	42920.5	44913.5	49491.3	47236.0	46058.7
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:	:

Tabela 2b: Budžetski proračun opšte Vlade

	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
Nivo (mlrd NCU)						
Neto kreditiranje (B9) po sektorima						
1. Opšta Vlada	S13	-220.35	-79.99	-362.04	-271.86	-225.24
2. Centralna Vlada	S1311	-220.27	0.21	-235.61	-215.47	-180.88
3. Državna Vlada	S1312	:	:	:	:	:
4. Lokalna uprava	S1313	-0.09	-80.20	-126.42	-56.39	-44.39
5. Fondovi socijalne sigurnosti	S1314	:	:	:	:	:
Opšta Vlada (S13)						
6. Ukupni prihodi	TR	2322.27	2895.23	3119.18	3235.18	3359.30
7. Ukupni rashodi ³⁸	TE	2542.62	2975.22	3481.22	3507.04	3584.54
8. Neto zaduživanje/pozajmljivanje	EDP.B9	-220.35	-79.99	-362.04	-271.86	-225.24
9. Rashodi za kamate	EDP.D41 incl. FISIM	94.12	126.65	141.57	164.89	196.32
10. Primarni saldo ³⁹		-126.23	46.66	-220.47	-106.97	-28.92
11. Jednokratne i ostale privremene mjere ⁴⁰		:	:	:	:	:
Stavke prihoda						
12. Ukupni porezi (12 = 12a+12b+12c)		:	:	:	:	:
12a. Porez na proizvodnju i uvoz	D2	:	:	:	:	:
12b. Tekući porezi na dohodak i bogatstvo	D5	:	:	:	:	:
12c. Porez na kapital	D91	:	:	:	:	:
13. Socijalni doprinosi	D61	462.80	575.73	605.40	637.63	670.22
14. Prihodi od imovine	D4	:	:	:	:	:
15. Ostalo (15 = 16-(12+13+14))		1859.47	2319.50	2513.78	2597.55	2689.08
16 = 6. Ukupni prihodi	TR	2322.27	2895.23	3119.18	3235.18	3359.30
p.m.: Poresko opterećenje (D2+D5+D61+D91-D995)		462.80	575.73	605.40	637.63	670.22
Odobrane stavke rashoda						
17. Zajednička potrošnja	P32	:	:	:	:	:

³⁸ Prilagođeno za sljedeći tok koji se odnosi na tokove od svop operacija, tako da je TR-TE = EDP.B9.

³⁹ Primarni saldo izračunava se kao (EDP.B9, stavka 8) plus (EDP D41 + FISIM koji se knjiži kao međufazna potrošnja, stavka 9).

⁴⁰ Znak + označava jednokratne mjere za smanjenje deficita

18. Ukupni socijalni transferi	D62 + D63	667.75	826.29	1013.23	1063.77	1108.03
18a. Nenovčani socijalni transferi	P31 = D63	:	:	:	:	:
18b. Ostali socijalni transferi osim nenovčanih	D62	667.75	826.29	1013.23	1063.77	1108.03
19 = 9. Rashodi za kamate (uklj. FISIM)	EDP.D41 + FISIM	94.12	126.65	141.57	164.89	196.32
20. Subvencije	D3	72.93	80.69	74.89	76.76	77.00
21. Bruto investicije u fiksni kapital	P51	:	:	:	:	:
22. Ostalo (21 = 22- (16+17+18+19+20))		1707.82	1941.59	2251.53	2201.62	2203.19
23. Ukupni rashodi	TE	2542.62	2975.22	3481.22	3507.04	3584.54
p.m. Naknade zaposlenima u javnom sektoru	D1	:	:	:	:	:

Tabela 3: Rashodi opšte Vlade po funkciji

% BDP-a	COFOG kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
1. Opšte javne usluge	1	9,818.0	11,379.7	13,304.0	11,841.3	11,474.6
2. Odbrana	2	1,002.9	1,076.3	1,219.1	1,143.2	1,090.6
3. Javni red i bezbjednost	3	2,668.8	2,950.8	3,025.3	2,879.7	2,747.2
4. Ekonomski poslovi	4	5,339.1	4,632.6	5,507.3	5,395.5	5,397.6
5. Zaštita životne sredine	5	288.7	346.1	196.9	218.3	208.3
6. Usl. unapr. stanovanja i zajednice	6	0.0	0.0	99.8	95.2	90.8
7. Zdravstvo	7	7,167.9	6,333.3	6,224.2	6,154.1	5,871.0
8. Rekreacija, kultura i religija	8	811.9	870.4	805.9	697.8	665.7
9. Obrazovanje	9	3,894.1	4,294.8	4,251.2	4,052.3	3,865.8
10. Socijalna zaštita	10	11,941.2	13,034.1	14,860.0	14,761.1	14,649.8
11. . Ukupni rashodi (stavka 7 = 23 u Tabeli 2)	TE	42,920.5	44,913.5	49,491.3	47,236.0	46,058.7

Tabela 4: Kretanje zaduženja opšte Vlade

% BDP-a	ESA kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
1. . Bruto zaduženost ⁴¹		69344.8	62237.7	61618.0	61274.4	60960.6
2. Promjena koeficijenta bruto zaduženosti		-14650.4	-7107.1	-619.7	-343.6	-313.8
Doprinosi promjeni bruto duga						
3. Primarni saldo ⁴²		2130.8	-704.4	3134.3	1440.8	371.6

⁴¹ Kao što je definisano u Regulativi 3605/93 (ne prema ESA konceptu).

⁴² Cf. stavka 10 u Tabeli 2.

4. Rashodi za kamate ⁴³	EDP D.41	1588.8	1911.9	2012.7	2220.9	2522.6
5. Efekat stvarnog rasta		-8034.3	-11697.5	-	-	-3232.6
6. Efekat inflacije		-5119.1	3673.5	1875.1	-107.5	391.8
7. Usklađivanje toka i stanja		-5216.6	-290.6	-	-770.1	-367.3
<i>od čega:</i>						
- Razlike obračunskog i novčanog pristupa ⁴⁴		:	:	:	:	:
- Neto akumulacija finansijskih sredstava ⁴⁵		:	:	:	:	:
<i>od čega:</i>						
- Prihodi od privatizacije		4.3	3.2	3.2	3.2	3.1
- Efekti vrednovanja i ostalo ⁴⁶		:	:	:	:	:
p.m. implicitna kamatna stopa na dug ⁴⁷		2.3	3.1	3.4	3.8	4.3
Ostale relevante promjenljive						
8. Likvidna finansijska sredstva ⁴⁸		:	:	:	:	:
9. Neto finansijski dug (9 = 1 - 8)		:	:	:	:	:

Tabela 5: Ciklična kretanja

% BDP	ESA Kod	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
1. Realni rast BDP (% g/g)	B1g	11.4	18.9	9.7	5.4	5.5
2. Neto pozajmice javnog sektora	EDP.B.9	-3,719.6	-1,207.5	-5,147.0	-3,661.7	-2,894.2
3. Rashodi za kamate	EDP.D.41	1,588.8	1,911.9	2,012.7	2,220.9	2,522.6
4. Jednokratne i ostale privremene mjere		:	:	:	:	:
5. Potencijalni rast BDP (% g/g)		5.8	3.0	2.8	3.2	3.2
Učešće						
- rad		11.8	6.2	1.4	1.2	1.1
- kapital		1.3	1.2	1.2	1.2	1.2
- ukupna faktorska produktivnost		-6.7	-1.6	1.1	0.6	0.6
6. Output gap		-1,0	1,7	2,7	2,4	2,2
7. Ciklična budžetska komponenta		:	:	:	:	:
8. Ciklični budžetski balans (2-7)		:	:	:	:	:
9. Ciklični primarni budžetski balans (8+3)		:	:	:	:	:
10. Strukturni balans (8-4)		:	:	:	:	:

Tabela 6: Razlike u odnosu na prethodni program

	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
	2022	2023	2024	2025	2026
1. BDP rast (% g/g)					

⁴³ Cf. stavka 9 u Tabeli 2.

⁴⁴ Razlike koje se odnose na rashode za kamate, ostali rashodi i prihodi mogu biti pobliže označeni prema potrebi.

⁴⁵ Likvidna imovina, imovina u trećim državama, javna preduzeća i razlika između imovine koja kotira i one koja ne kotira mogu se, prema potrebi, pobliže označiti.

⁴⁶ Promjene izazvane kretanjima deviznog kursa i operacijama na sekundarnom tržištu mogu se prema potrebi pobliže označiti.

⁴⁷ Procijenjeno prema rashodima za kamate podijeljeno sa stanjem duga prethodne godine.

⁴⁸ AF1, AF2, AF3 (konsolidovano prema tržišnoj vrijednosti, AF5 (ukoliko kotira ne berzi; uključujući udjele u zajedničkim fondovima).

Prethodni program	7,7	4,4	4,0	3,5	:
Posljednje ažuriranje	11,4	18,9	9,7	5,4	5,5
Razlika	3,7	14,5	5,7	1,9	:
2. Javni sektor deficit (% BDP)					
Prethodni program	:	:	:	:	:
Posljednje ažuriranje	-3719.6	-1207.5	-5147.0	-3661.7	-2894.2
Razlika	:	:	:	:	:
3. Javni sektor bruto dug (% BDP)					
Prethodni program	70.8	62.2	61.6	61.3	60.96
Posljednje ažuriranje	69344.8	62237.7	61618.0	61274.4	60960.6
Razlika	69274.1	62175.5	61556.4	61213.1	60899.6

Tabela 7: Dugoročna stabilnost javnih finansija

Procenti BDP-a	2007	2010	2020	2030	2040	2050	2060
Ukupni rashodi							
od toga: izdaci povezani sa starosnom dobi			n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Rashodi za penzije	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Penzija socijalnog osiguranja	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Starosne i prijevremene penzije	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ostale penzije (invalidske, porodične)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Profesionalne penzije (ako su u opštoj vladi)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Zdravstvena zaštita	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Dugotrajna njega (<i>ovo je ranije bilo uključeno u zdravstvenu zaštitu</i>)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Rashodi za obrazovanje	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ostali izdaci povezani sa starosnom dobi							
Rashodi za kamate	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Ukupni prihodi od čega:							
prihod od imovine	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
prihodi od trgovine	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
tantijemi, koncesije, itd.	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
iz penzijskih doprinosa (ili socijalnih doprinosa, ako je potrebno)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Imovina penzijskog rezervnog fonda	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
od toga: konsolidovana imovina javnog penzijskog fonda (imovina koja nije državna obaveza)	/	/	n/a	n/a	n/a	n/a	n/a
Pretpostavke							
Rast produktivnosti rada ⁴⁹	4,2	5,1	-5,9	1,5	1,5	1,5	1,5
Realni rast BDP-a ⁵⁰	6,8	2,7	-15,3	3,5	3,5	3,5	3,5
Stopa učešća muškaraca (starosti 20-64)	69,1	67,1	74,6	:	:	:	:
Stope učešća žene (starosti 20-64)	53	51,7	59,9	:	:	:	:
Ukupne stope učešća (20-64)	61	59,3	67,2	:	:	:	:
Stopa nezaposlenosti	19,4	19,6	17,9	:	:	:	:
Stanovništvo starosti 65+ i više od ukupnog stanovništva ⁵¹	12,9	12,9	15,6	19,8	21,5	23,8	25,6

⁴⁹ Projekcije rasta produktivnosti: dugoročne procjene Ministarstva finansija.

⁵⁰ Projekcije rasta BDP-a: dugoročne procjene Ministarstva finansija.

⁵¹ Populacija 65+ projekcije: Monstat publikacija iz 2014, varijanta srednje stope fertiliteta: <http://monstat.org/cg/page.php?id=210&pageid=210>

Tabela 7a: Potencijalne obaveze

Mjere	Datum usvajanja	Maksimalni iznos potencijalnih obaveza (% BDP-a)	Procijenjeno preuzimanje (% BDP-a)
Kao odgovor na Covid-19		2023⁵²	2023
	Međuzbir		
Ostalo		157,83 ⁵³	11 ⁵⁴
	Međuzbir		
Ukupno			

Tabela 8: Osnovne pretpostavke spoljnjeg okruženja

	Dimenzija	Godina	Godina	Godina	Godina	Godina
		2022	2023	2024	2025	2026
Kratkoročne kamatne stope	godišnji prosjek	0.3	3.4	3.7	3.1	:
Dugoročne kamatne stope	godišnji prosjek	1.1	2.5	2.8	2.8	:
USD/EUR Devizni kurs	godišnji prosjek	1.0519	1.0767	1.0577	1.0577	:
Nominalni efektivni devizni kurs	godišnji prosjek	-4.6	7.1	1.3	0	:
Devizni kurs vis-à-vis EUR	godišnji prosjek	1.00	1.00	1.00	1.00	1.00
Global BDP rst isključujući EU	godišnji prosjek	3.3	3.5	3.2	3.5	:
EU BDP rast	godišnji prosjek	3.4	0.6	1.3	1.7	:
Rast relevantnih stranih tržišta	godišnji prosjek	2.5	1.7	1.5	1.9	:
Vrijednost svjetskog uvoza isključujući EU	godišnji prosjek	4.3	1.2	3.4	3.7	:
Cijene nafte (Brent, USD/barrel)	godišnji prosjek	100.7	84.1	84.5	79.6	:

⁵² U 2023. nisu izdate garancije u vezi sa Covid 19.

⁵³ Dug po osnovu garancija, kako je izvještavano u tekstualnom dijelu PER-a, na dan 30.09.2023.godine iznosi 157,83 miliona eura

⁵⁴ Iznos novoizdatih garancija u 2023. godini je 11 miliona eura.

Tabela 9a: Odabrani Socijalni i pokazatelji zapošljavanja

	Izvor podataka	2019	2020	2021	2022	2023
Jednake šanse						
1. Učešće odraslih u učenju tokom posljednjih 12 mjeseci, starosti 25-64 godina	Informacioni sistem MPNI	2181	1446	1402	2171	1539 ⁵⁵
2. Udio osoba koje su prerano napustile obrazovanje i obuku, starosti 18-24 godina	MONSTAT	5.0	3.6	6.7	5.2	28.mart 2024.
3. Udio stanovništva sa osnovnim ukupnim digitalnim vještinama ili višim, starosti 16-74 godine	MONSTAT	52.2%	N/A	47,2%	N/A	52,0%
4. Mlade osobe koji nijesu zaposlene, niti se obrazuju ili obučavaju (NEET stopa), starosti 15-29 godina	e	21.3	26.6	26.5	23.2	28.mart 2024.
5. Rodna razlika u stopi zaposlenosti, starosti 20-64 godine	e	13.3	12.9	11.1	12.9	28.mart 2024.
6. Odnos kvintila dohotka - S80 / S20	e	6,7	6,0	5,8	5,6	N/A
Uslovi rada						
7. Stopa zaposlenosti, starost 20-64 godine	e	60.8	55.2	54.2	N/A	28.mart 2024.
8. Stopa nezaposlenosti, starosti 15-74 godine	e	15.1	17.9	16.6	14.7	28.mart 2024.
9. Stopa dugotrajne nezaposlenosti, starost 15-74 godine	e	11.9	13.4	11.0	10.2	28.mart 2024.
10. Bruto raspoloživi dohodak domaćinstava u realnom iznosu, po stanovniku	EU-SILC (Monstat)	4.241	4.449	4.338	N/A	N/A
Socijalna zaštita i inkluzija						
11. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti („ARPE“)	EU-SILC	36,5	37,6	38,9	34,1	N/A
12. Stopa rizika od siromaštva ili socijalne isključenosti („ARPE“) za decu (0-17)	EU-SILC	43,5	45,0	45,5	40,4	N/A
13. Uticaj socijalnih transfera (osim penzija) na smanjenje siromaštva	EU-SILC	42,9	41,4	42,4	40,8	N/A
14. Jaz u zapošljavanju osoba sa invaliditetom ⁵⁶ , starosti 20-64 godine	e	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
15. Stopa preopterećenja troškova stanovanja	EU-SILC	11,7	9,4	8,0	5,8	N/A

⁵⁵ Za 2023. godinu još nisu konačni podaci, jer organizatori obrazovanja odraslih još uvijek unose podatke u sistem za 2023.

⁵⁶ Jaz u zapošljavanju osoba sa invaliditetom.

16. Djeca mlađa od 3 godine u formalnom predškolskom obrazovanju - br. djece -	MONSTAT	10117	10966	9998	11068	12179
17. Nezadovoljene potrebe za medicinskom njegom koje su sami prijavili	MONSTAT	3,1	2,1	1,6	2,6	N/A

Tabela 9b: Ostali odabrani pokazatelji

	Izvor podataka	2019	2020	2021	2022	2023
Ostali socijalni i zdravstveni indikatori						
1. Javni izdaci za socijalnu zaštitu u% BDP-a	ESSPROS MONSTAT	16,7	16,5	22,7	19,2 (p)	N/A
2. Javni izdaci za zdravstvenu zaštitu u% BDP-a	MZD	5,14	7,21	N/A	5,18	N/A ⁵⁷
3. Isplate domaćinstava kao procenat ukupnih zdravstvenih troškova	MZD	N/A	N/A	N/A	N/A	N/A
4. Procjenat stanovništva koji nije obuhvaćen zdravstvenim osiguranjem	MZD	<5%	<5%	<5%	<5%	<5%
5. Odnos broja ljekara na 1000 stanovnika	IJZCG	2,75	2,77	2,81	2,78	N/A ⁵⁸
6. Odnos broja medicinskih sestara na 1000 stanovnika	IJZCG	4,90	5,02	5,33	4,89	N/A
Životna sredina						
7. Ukupni prihodi od ekoloških poreza kao udio u ukupnim prihodima od poreza i socijalnih doprinosa	Agencija za zaštitu životne sredine	316.614,29 €	490.803,96€	779.714,51€	453.794,79€	623.316,78€
8. Emisije gasova sa efektom staklene bašte po stanovniku	Iskazano u Tonama	1,794	1,761	1,656	1,571	N/A
9. Generisanje otpada, ne uključujući glavni mineralni otpad	2018. Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2018. 2019. godina – Državni plan upravljanja otpadom u Crnoj Gori za period 2015-2020. godina 2020. godina - Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2020. 2021. godina - Izvještaj o realizaciji Državnog plana	248.015t	255.150t	269.071t	280.452t	292.077t

⁵⁷ Monstat još uvijek nema objavljen podatak za BDP u odnosu na kojeg bi se izracunao % izdvajanja za zdravstvo.

⁵⁸ Zdravstvene ustanove su u obavezi da podatke o zaposlenima na neodređeno vrijeme na 31.12.2023. godine, dostavljaju Institutu do 31. januara 2024. godine i nakon toga se pravi sumarni izvještaj. Godišnji izvještaji o stanju kadrova u JZU za 2023 godinu će biti dostupan krajem februara 2024. godine.

	<p>upravljanja otpadom za 2021.</p> <p>2022. godina - Izvještaj o realizaciji Državnog plana upravljanja otpadom za 2022.</p>					
Digitalna ekonomija						
<p>10. Procenat domaćinstava sa širokopojasnim pristupom (mobilni i fiksni)</p>	<p>Podaci koji Agenciji za elektronske komunikacije i poštansku djelatnost dostavljaju operatori kroz sistem za prikupljanje i obradu podataka o tržištu elektronskih komunikacija.</p> <p>Napomena: Vezano za fiksni broadband procenat domaćinstava koja imaju fiksni broadband priključak ispada da je veći od 100%, a to je iz razloga što su uzeti u obzir svi internet priključci, a u primorskim i pojedinim opštinama u centralnom dijelu Crne Gore imamo da je broj priključaka značajno veći u odnosu na broj domaćinstava. U Budvi npr. imamo više od 2 ipo priključka po domaćinstvu</p> <p>Napomena: Vezano za mobilni pristup, ovo je podatak koji se odnosi na broj korisnika koji su tokom decembra svake godine pristupili internetu putem mobilnog telefona i računa se u odnosu na broj stanovnika. Ne računa se u odnosu na broj domaćinstava.</p>	<p>Fix: 90,33%</p> <p>Mob: 81,53%</p>	<p>Fix: 93,19%</p> <p>Mob: 87,02%</p>	<p>Fix: 95,92%</p> <p>Mob: 90,63%</p>	<p>Fix: 100,04%</p> <p>Mob: 102,51%</p>	<p>Fix: 103,70% (K3 2023)</p> <p>Mob: 119,56% (K3 2023)</p>

11. Udio ukupnog stanovništva koje koristi Internet [Napomena: stanovništvo starosti 16-74 godine]	MONSTAT	79,6%	81,4%	86,3%	88,2%	92,3%
Energetika						
12. Zavisnost od uvoza energije (%)	EUROSTAT	31,1	32,9	27,4	31,1	N/A
13. Energetski intenzitet: Kilogrami naftnog ekvivalenta (KGOE) na hiljadu eura	Energy intensity of GDP in chain linked volumes (2010) Unit: [KGOE_TEUR] Kilograms of oil equivalent (KGOE) per thousand euro, EUROSTAT	277,3	275,9	299,5	283,2	N/A
14. Udio obnovljivih izvora energije (OIE) u finalnoj potrošnji energije (%)	EUROSTAT	38,8	37,7	43,8	39,9	39,9
Saobraćaj						
15. Gustina željezničke mreže (metri pruge po km ² kopnene površine)	MONSTAT	18	18	18	18	18
16. Stopa motorizacije (broj putničkih automobila na 1000 stanovnika)	MONSTAT	332	350	338	358	369
Poljoprivreda						
17. Udio u bruto dodatoj vrijednosti (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)	MONSTAT	8,2	7,9	9,1	8,0	7,5
18. Udio zaposlenosti (poljoprivreda, šumarstvo i ribarstvo)	MONSTAT	7.1	7.5	6.4	N/A	N/A
19. Korišćena poljoprivredna površina (% od ukupne površine zemljišta)	MONSTAT	18.6	18.7	18.5	N/A	N/A
Industrija⁵⁹ (osim građevinarstva)						
20. Udio u bruto dodatoj vrijednosti	MONSTAT	12,5	11,9	13,5	12,5	11,3
21. Doprinos zapošljavanju (% od ukupnog broja zaposlenih)	MONSTAT	0.9	11.3	11.2	10.6	N/A ⁶⁰
Usluge⁶¹						
22. Udio u bruto dodatoj vrijednosti	MONSTAT	79,3	80,2	77,3	79,6	81,2
23. Doprinos zapošljavanju (% od ukupnog broja zaposlenih)	Monstat	81.3	81.2	81.5	81.1	n/a
Poslovno okruženje						
24. Položaj u indeksu globalne konkurentnosti (Izvor: Svjetski ekonomski forum)	Svjetski ekonomski forum ⁶²	71.	73.	N/A	N/A	N/A
25. Procijenjeni udio neformalne ekonomije u BDP-u (kao% BDP-a) (Izvor: MMF)	MF ⁶³	Nema podataka ⁶⁴	Nema podataka	Nema podataka	Nema podataka	20.6%
Istraživanje, razvoj i inovacije						

⁵⁹ Podaci se odnose na Industriju koja obuhvata sektore B, C, D i E.

⁶⁰ Podaci za 2023. godinu nisu još uvijek dostupni.

⁶¹ Ovaj podatak predstavlja učešće sektora B,C, D i E u ukupnom broju zaposlenih.

⁶² Svjetski ekonomski forum je posljednji Izvještaj objavio 2020 godine. Poslije toga nema izvještaja, pa samim tim ni podataka o indeksu globalne konkurentnosti.

⁶³ Prema istraživanju koje je sprovedeno među preduzećima i domaćinstvima, siva ekonomija u formalnom sektoru u Crnoj Gori u 2022. godini iznosi 20.6% BDP, što predstavlja smanjenje od 3.9 p.p. u odnosu na 2014. godinu.

⁶⁴ Posljednje istraživanje je sproveo UNDP 2014. godine prema kome je procenat sive ekonomije u Crnoj Gori iznosio 24.5%, i taj podatak se koristio sve do 2022. godine kada je sprovedeno novo istraživanje.

26. Intenzitet istraživanja i razvoja BDP-a (izdaci za istraživanje i razvoj kao % BDP-a)	MPNI	0,36%	Nema podataka, statističko istraživanje o naučnoistraživačkoj djelatnosti za 2020.g, zbog otežanih uslova rada usljed COVID-19 pandemije, nije urađeno.	Nema podataka - MNTR je započelo proces prikupljanja, u cilju objavljivanja statističkih podataka o istraživanju i razvoju za 2021.g.	Nema podataka	Nema podataka
27. Rashodi za istraživanje i razvoj - EUR po stanovniku	MPNI	29,01 EUR ⁶⁵	Nema podataka o rashodima (bruto izdaci za IR) za 2020.g.	Nema podataka o rashodima (bruto izdaci za IR) za 2021.g.	Nema podataka	Nema podataka
Trgovina						
28. Izvoz roba i usluga (kao % BDP-a)	CBCG	42.9	43.9	26.0	42.8	51.5
29. Uvoz roba i usluga (kao % BDP-a)	CBCG	66.7	65.0	61.0	62.2	74.4
30. Trgovinski bilans (kao % BDP-a)	CBCG	-23.9	-21.1	-35.0	-19.4	-22.8

⁶⁵ Rashodi (bruto izdaci za IR) u 2019. godini iznosili su 17.984.722 eura. Broj stanovnika prema posljednjem popisu iz 2011. godine iznosi 620.029.

Tabela 10a

Reformna mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	1.931.050,00	0,00	0,00	1.931.050,00
2025	0,00	6.112.083,00	0,00	0,00	6.112.083,00
2026	0,00	2.531.000,00	0,00	0,00	2.531.000,00
Reformna mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	25.000,00	410.000,00	0,00	5.000,00	440.000,00
2025	15.000,00	310.000,00	0,00	5.000,00	330.000,00
2026	15.000,00	160.000,00	0,00	5.000,00	180.000,00
Reformna mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	0,00	2.700.000,00 ⁶⁶	0,00	2.700.000,00
2025	0,00	0,00	2.000.000,00	0,00	2.000.000,00
2026	0,00	0,00	2.000.000,00	0,00	2.000.000,00
Reformna mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	500.000,00	5.200.000,00	0,00	5.700.000,00
2025	0,00	300.000,00	3.200.000,00	0,00	3.500.000,00
2026	0,00	200.000,00	2.300.000,00	0,00	2.500.000,00
Reformna mjera 5: Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	4.790.000,00	0,00	0,00	4.790.000,00
2025	0,00	5.930.000,00	0,00	0,00	5.930.000,00
2026	0,00	5.930.000,00	0,00	0,00	5.930.000,00
Reformna mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sektora u Crnoj Gori					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	1.400.000,00	0,00	0,00	1.400.000,00
2025	0,00	1.100.000,00	0,00	0,00	1.100.000,00
2026	0,00	2.000.000,00	0,00	0,00	2.000.000,00

⁶⁶ Za Program za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji predviđena je mogućnost za realizaciju dodatnih 1.500.000,00 € u okviru Instrumenta za pretprijetnu pomoć – IPA III, Paket direktne budžetske podrške Evropske komisije (EK) Crnoj Gori za prevazilaženje energetske krize.

Reformska mjera 7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori⁶⁷					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	1.524.176,00	780.000,00	0,00	0,00	2.304.176,00
2025	0,00	780.000,00	0,00	0,00	780.000,00
2026	0,00	680.000,00	0,00	0,00	680.000,00
Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	450.000,00	0,00	0,00	450.000,00
2025	0,00	550.000,00	0,00	0,00	550.000,00
2026	0,00	200.000,00	0,00	0,00	200.000,00
Reformska mjera 9: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu mape puta					
Godina	Plate	Robe i usluge	Subvencije i transferi	Kapitalni izdaci	Ukupno
2024	0,00	150.200,00	0,00	0,00	150.200,00
2025	0,00	5.151.200,00	0,00	0,00	5.151.200,00
2026	0,00	151.200,00	0,00	0,00	151.200,00

Tabela 10b

Reformska mjera 1: Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	362.000,00	0,00	0,00	429.050,00	40.000,00	1.100.000,00	0,00	1.931.050,00
2025	387.583,00	0,00	0,00	34.500,00	40.000,00	5.650.000,00	0,00	6.112.083,00
2026	491.000,00	0,00	0,00	0,00	40.000,00	2.000.000,00	0,00	2.531.000,00
Reformska mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	40.000,00	0,00	0,00	400.000,00	0,00	0,00	0,00	440.000,00
2025	30.000,00	0,00	0,00	300.000,00	0,00	0,00	0,00	330.000,00
2026	30.000,00	0,00	0,00	150.000,00	0,00	0,00	0,00	180.000,00
Reformska mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	1.200.000,00	0,00	0,00	1.500.000,00	0,00	0,00	0,00	2.700.000,00
2025	2.000.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2.000.000,00
2026	2.000.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2.000.000,00
Reformska mjera 4: Jačanje mehanizama za dekarbonizaciju								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	200.000,00	0,00	0,00	5.000.000,00	500.000,00	0,00	0,00	5.700.000,00
2025	200.000,00	0,00	0,00	3.000.000,00	300.000,00	0,00	0,00	3.500.000,00

⁶⁷ Sredstva za realizaciju mjere za 2024 i 2025. godinu su obezbijedena sredstva iz IPA III u iznosu od 200.000,00 eura za medijsku i terensku kampanju za promociju programa „Garancija za mlade“, a dio sredstava je u okviru nastavka projekta Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga i mjera putem digitalizaciju iz prethodne godine.

2026	300.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	2.200.000,00	2.500.000,00
Reformska mjera 5: Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	4.790.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	4.790.000,00
2025	680.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	5.250.000,00	5.930.000,00
2026	680.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	5.250.000,00	5.930.000,00
Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sektora u Crnoj Gori								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvor finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	1.400.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	1.400.000,00
2025	0,00	0,00	0,00	1.100.000,00	0,00	0,00	0,00	1.100.000,00
2026	0,00	0,00	0,00	2.000.000,00	0,00	0,00	0,00	2.000.000,00
Reformska mjera 7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	908.626,00	0,00	0,00	1.395.550,00	0,00	0,00	0,00	2.304.176,00
2025	680.000,00	0,00	0,00	100.000,00	0,00	0,00	0,00	780.000,00
2026	680.000,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	680.000,00
Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	0,00	0,00	0,00	400.000,00	50.000,00	0,00	0,00	450.000,00
2025	0,00	0,00	0,00	500.000,00	50.000,00	0,00	0,00	550.000,00
2026	0,00	0,00	0,00	100.000,00	100.000,00	0,00	0,00	200.000,00
Reformska mjera 9: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu mape puta								
Godina	Centralni budžet	Lokalni budžet	Ostali nacionalni javni izvori finansiranja	IPA fondovi	Ostali grantovi	Projektni zajmovi	Treba da se utvrdi	Ukupno
2024	150.200,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	150.200,00
2025	151.200,00	0,00	0,00	5.000.000,00	0,00	0,00	0,00	5.151.200,00
2026	151.200,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	151.200,00

Tabela 11: Izvještavanje o sprovođenju mjere strukturne reforme PER-a 2023-2025

Reformska mjera 1: Jačanje operativnih kapaciteta Zavoda za zapošljavanje za sprovođenje usluga putem digitalizacije		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Sprovođenje procedura za raspisivanje tendera za nabavku hardvera i odabir potencijalnog izvođača za implementaciju ugovora o nabavci projekat „Razvoj novog informacionog sistema ZZZCG“. Početak realizacije aktivnosti koje su predviđene kroz Twinning projekat unapređenja kapaciteta sistema ZZZCG	4

<p>Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi</p>	<p>Objavljen javni poziv za ugovor o nabavi projekta „Unapređenje postojeće informatičke infrastrukture i razvoj novog informacionog sistema Zavoda za zapošljavanje“, vrijedan 2.117.647,06 eura, koji je trajao 60 dana odnosno do 18. aprila 2023.g. Imenovana je evaluaciona komisija koja je na osnovu izrađene tehničke specifikacije odabrala najkvalitetniju ponudu sa prihvatljivom cijenom, koja je unaprijed definisana.</p> <p>Projekat je otpočeo 11. septembra 2023. godine. Imajući u vidu da je projekat podijeljen na dvije komponente, kroz prvu komponentu koja se odnosi na izgradnju novog softvera sprovedena je funkcionalna analiza postojećeg sistema i očekuje se da svi relevantni sektori Zavoda za zapošljavanje pruže komentare u smislu sveobuhvatnosti njihovih procesa rada. Dok druga komponenta koja se odnosi na instaliranje hardvera je planirana da počne sa realizacijom početkom naredne godine.</p> <p>-Nastavljene su aktivnosti na unapređenju kapaciteta Zavoda za zapošljavanje Crne Gore za korištenje online alata, te je nakon faze testiranja rada online modula (za nezaposlena lica, za poslodavce i osobe sa invaliditetom) isti su zvanično od 13. juna 2023.g. aktivni i dostupni na linku ZZZCG.</p> <p>(Link: https://www.zzzcg.me/obavjestenje-zzzcg/).</p> <p>-Twinning projekat je otpočeo i u toku je rad na analizi postojećih aktivnih mjera za zapošljavanja i predlog za redefiisanje istih, koje treba da omoguće targetiranje svih kategorija nezaposlenih sa posebnim akcentom na mlade. Odrađena je metodologija za monitoring aktivnih mjera za zapošljavanje i distribuirana je kod relevantnih sektora u Zavod za zapošljavanje, kako bi dali eventualne komentare na samu metodologiju. Dodatno, eksperti rade procjenu sistematizovanih radnih mjesta i u odnosu na postojeću će dati predlog za unapređenje pozicija savjetnika koji trebaju da budu angažovani na implementaciju programa Garancije za mlade. Period implementacije projekta je 18 mjeseci, odnosno do kraja septembra 2024. godine.</p>
---	--

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br.1

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Uspostavljena nova IT platforma ZZZCG koja omogućava efikasniji rad savjetodavaca sa korisnicima	Postojeće IT rješenje ne omogućava interoperabilnost baza podataka između institucija	Nabavljen hardver	Nabavljen hardver
Učešće broja nezaposlenih lica koji su popunili online prijavu za zaposlenje u ukupnom broju prijavljenih nezaposlenih na evidenciji ZZZCG	0	10% od ukupnog broja prijavljenih lica	10% od ukupnog broja prijavljenih lica
Procenat zaposlenih/korisnika obučenih za rad u novom informacionom sistemu	0	30% zaposlenih/korisnika od ukupnog broja zaposlenih U ZZZCG	n.a.

Reformska mjera 2: Uvođenje programa „Garancija za mlade“ u Crnoj Gori		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Izmjene zakonskih rješenja, kako bi se stvorile pretpostavke za nesmetanu implementaciju programa Garancija za mlade, Realizacija aktivnosti predviđene twining projektom za unaprijeđenje kapaciteta ZZZCG u dijelu koji se odnosi na unapređenje sistema za uvođenje Programa garancije za mlade.	3
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>Aktivnosti na uvođenje programa “Garancije za mlade” su u toku.</p> <p>Radni tim za uvođenje i implementaciju Programa je uz kontinuiranu ekspertsku podršku MOR-a, u februaru 2023. godine održao je radni sastanak sa ciljem dodatnog unapređenja teksta nacrtu Plana implementacije Garancije za mlade, u skladu sa drugim komentarima EK (komentari iz nov.2022).</p> <p>Takođe, u organizaciji MOR-a u Tirani je u periodu 17-18. maja 2023.g. održana Regionalna radionica na temu „Sprovođenje monitoringa i izvještavanja Programa „Garancije za mlade“, na kojoj su ušesće imali i predstavnici Radnog tima iz Crne Gore. U periodu od 2-5. oktobra 2023.g. uz podršku Fonda za tehničku pomoć EU/ILO održan je stručni skup u Budimpešti koji podržava pet ekonomija Zapadnog Balkana koje će početi da primjenjuju Garanciju za mlade u procjeni spremnosti da pređu u treću fazu – pilot faza. Dok je za fazu monitoringa i evaluacije održana radionica u Beču 5 i 6. decembra 2023.g.</p> <p>Komentari Evropske komisije na drugi nacrt Plana implementacije Garancije za mlade u Crnoj Gori dostavljeni su 8. novembra 2023. godine.</p> <p>Trenutno se sprovode aktivnosti na inoviranju sastava radne grupe na ekspertskom nivou i međuresorne radne grupe na visokom nivou uslijed kadrovskih i organizacionih promjena koje su nastupile formiranjem nove Vlade. Nakon uspostvaljanja ovih radnih grupa pristupiće se daljem unapređenja teksta u skladu sa dostavljenim komentarima EK i usvajanje istog.</p> <p>U okviru Tvining projekta za unapređenje kapaciteta Zavoda za zapošljavanje, eksperti rade procjenu sistematizovanih radnih mjesta i u odnosu na postojeću će dati predlog za unapređenje pozicija savjetnika koji trebaju da budu angažovani na implemnataciju programa „Garancije za mlade“.</p>	

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br.2

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Stopa zaposlenosti mladih15-29	30,0% ⁶⁸	33,0%	41,2% ARS Q1-2023 50,5% ARS Q2-2023

⁶⁸ U pitanju je podatak iz ARS za 2021. G. koji je u toku planiranja PER-a bio poslednji raspoloživi na godišnjem nivou

Procenat realizovanih inicijativa iz programa „Garancije za made“	0	50%	n.a.
---	---	-----	------

Reformnska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<ul style="list-style-type: none"> Unaprijeđenje kapaciteta za predstavnike Ministarstva prosvjete i drugih relevantnih institucija za planiranje zasnovano na dokazima, budžetiranje, praćenje i evaluaciju planova sektora obrazovanja; Izrada strategije sektora obrazovanja (2024 – 2030) i akcionog plana za njenu implementaciju (kojim će sasvim izvjesno uključiti izmjene obrazovnih programa); Formiranje radne grupe za reformu kurikuluma; Razvoj i implementacija plana zagovaranja koji će mobilisati široku podršku za razvoj i implementaciju strategije i akcionog plana. 	0 0 0 0
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>Realizacija nije otpočela, imajući u vidu da sredstva koje je Delegacija Evropske unije u Crnoj Gori izdvojila za ovu namjenu, nisu još uvijek operativna, jer ugovor nije potpisan. Očekuje se da će potpisivanje ugovora biti do kraja 2023. godine.</p> <p>U saradnji sa UNICEF-om rađeno je na pripremi TOR-a, odnosno uslova za angažovanje stručnih konsultanata koji bi radili sa resornim timovima na strategiji obrazovanja, ali je i dalje sve na nivou tehničke pripreme.</p>	

Ostvarenje indikatora rezultata za reformnsku mjeru br. 3

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Stopa upisa u predškolsko obrazovanje i vaspitanje (ukupno za uzrast 3 – 6 godina)	75.99%	80%	83.19% ⁶⁹
Dosegnuto prosječno postignuće na PISA testiranju (rang, čitanje, matematika, prirodne nauke)	55,6/53,8/51,8%	53/55/55%	-
Procentualni rashodi za obrazovanje (% BDP)	3,9 %	10.01%	10.83%

⁶⁹ Podaci Monstata od 11. februara 2023. godine: “U odnosu na prošlu školsku godinu upisane djece je više za 7,2 odsto” (24.663 djece).

Reformna mjera 4: Digitalizacija obrazovanja i razvoj digitalnih vještina		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<ul style="list-style-type: none"> • Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu vođenja podataka u informacionom sistemu obrazovanja; • Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora; • Kreiranje programa obuke za IKT koordinatore i realizacija obuka; • Izmjena Opšteg zakona u obrazovanju u oblasti organizacije obrazovno-vaspitnog procesa (digitalna nastava, digitalni udžbenici); • Izrada Pravilnika o regulisanju autorskih prava za digitalne obrazovne sadržaje; • Uspostavljanje modela za online kolaboraciju za Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; • Nabavka i implementacija nove opreme u Data centru; • Nabavka opreme i uspostavljanje Disaster Recovery sajta; • Kreiranje modula u Informacionom sistemu obrazovanja za identifikacija djece koja se ne školuju u Crnoj Gori i identifikacija djece koja ilegalno borave u Crnoj Gori • Nabavka i opremanje obrazovno-vaspitnih ustanova računarskom premom 	<p>0</p> <p>0</p> <p>0</p> <p>1</p> <p>0</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>3</p> <p>4</p> <p>4</p>
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>Nisu realizovane aktivnosti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu vođenja podataka u informacionom sistemu obrazovanja; 2. Priprema i usvajanje Pravilnika o načinu imenovanja školskih i regionalnih IKT koordinatora; 3. Kreiranje programa obuke za IKT koordinatore i realizacija obuka 4. Izmjena Opšteg zakona u obrazovanju u oblasti organizacije obrazovno-vaspitnog procesa (digitalna nastava, digitalni udžbenici); 5. Izrada Pravilnika o regulisanju autorskih prava za digitalne obrazovne sadržaje. <p>Sve nerealizovane aktivnosti u najvećoj mjeri zavisile su od izmjene Opšteg zakona o obrazovanju i vaspitanju koji nije bio u mogućnosti da se mijenja u zadnje vrijeme.</p> <p>U toku je realizacija sljedećih aktivnosti:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Uspostavljanje modela za online kolaboraciju za Ministarstvo prosvjete, Zavod za školstvo, Centar za stručno obrazovanje, Ispitni centar i Zavod za udžbenike i nastavna sredstva; 2. Sprovedena je procedura javne nabavke za novu opremu u Data Centar, implementacija je u završnoj fazi; 3. Sprovedena je procedura nabavke opreme i uspostavljanje Disaster Recovery sajta, implementacija je u toku; 4. Kreiran modul u Informacionom sistemu obrazovanja za identifikacija djece koja se ne školuju u Crnoj Gori i identifikacija djece koja ilegalno borave u Crnoj Gori, tehnički su razmjenjeni podaci, u toku je analiza podataka. 5. Sprovedena je javna nabavka za opremanje obrazovno-vaspitnih ustanova računarskom opremom, u toku je uvoz opreme, distribucija je planirana tokom januara 2024. godine; 6. Uspostavljena je razmjena podataka sa Ministarstvom unutrašnjih poslova u cilju razvoja aplikacije za utvrđivanje koja djeca se ne školuju; podaci su preuzeti i u toku je analiza podataka; 7. U saradnji sa Crnogorskim Telekomom u pripremi je obezbeđivanje opreme za uvođenje interneta u 45 područnih ustanova osnovnih škola. <p>Pored navedenog, odnosno pored planiranih aktivnosti kontinuirano se radi se unapređenju koncepta Digitalna škola, izradi samostalnih online kurseva za učenike, nastavnike i roditelje. Unaprijeđen je sistem elektronskog upisa na privatne fakultete i na Fakultet za crnogorski jezik, kao i unapređenje upisa na studijske programe Univerziteta Crne Gore u dijelu elektronskog potpisivanja</p>	

	<p>ugovora između studenta i ustanove visokog obrazovanja. Kreirane su i dvije nove elektronske usluge i to za podnošenje zahtjeva stipendije, kao i podnošenje zahtjeva za studentske kredite. Obezbijeđena su sredstva za obuku 750 nastavnika po ECDL standardu (osnovna informatička pismenost). Obuka je u toku. Obezbijeđena su sredstva i započeta je obuka za 1000 zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama za primjenu koncepta Digitalna škola. Uspostavljena je LAN mreža u 21 objekat predškolskih ustanova, 56 objekata srednjih škola, 3 resursna centra i 5 osnovnih muzičkih škola.</p> <p>Urađen je niz analiza za potrebe definisanja novih aktivnosti i mjera unapređenja:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Analiza postojećih obrazovnih programa za osnovnu i srednju školu u dijelu zastupljenosti informaciono-komunikacionih tehnologija; • Analiza profila i nivoa obrazovanja nastavnika koji realizuju predmete/module iz oblasti IKT-a u osnovnim i srednjim školama; • Analiza relevantnih nacionalnih i međunarodnih preporuka za unapređenje digitalnih kompetencija nastavnika; • Analiza potreba za aplikativnim softverom.
--	---

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 4

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Odnos računar /učenik (broj učenika po jednom računaru)	1:15	1:14	1:15 Sprovedena procedura javne nabavke, u toku je uvoz opreme. Planirana distribucija u januaru 2024. godine nakon čega će postignuta vrijednost biti 1:14.
Procenat objekata sa lokalnom računarskom mrežom (%)	65%	70%	82% Instalirana LAN mreža u 56 objekata srednjih škola, 21 objekat predškolskih ustanova, 3 resursna centra, 5 muzičkih škola
Broj korisnika uspostavljene platforme za samostalno učenje	547	1000	24.567
Procenat obučanih zaposlenih u obrazovno-vaspitnim ustanovama zaprimjenu koncepta Digitalna škola	40	50	46

Mjera utiče na smanjenje siromaštva. Tačnije aktivnost koja se odnosi na identifikaciju djece koja se ne školuju direktno utiče na to da se obezbijedi da se svako dijete ima pravo na obrazovanje i da ostvari to pravo, što nakon sticanja neke kvalifikacije nakon prolaska kroz sistem obrazovanja dobija mogućnost da bude konkurentno na tržištu rada (smanjuje se siva ekonomija, siromaštvo, kriminal itd).

Razvoj elektronskih usluga ima direktni uticaj na zaštitu životne sredine, jer se značajno smanjuje broj dokumenata koji je neophodno dostaviti za realizaciju određenog prava što ima uticaj na smanjenje papira i tonera. Trenutnom digitalizacijom procesa koji su u sistemu obrazovanja implementira, godišnje se uštedi na preko 500.000 dokumenata koji ne moraju da se izdaju, već se podaci preuzimaju elektronski.

Reformska mjera 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<ul style="list-style-type: none"> - Priprema nacrtu Strategije razvoja sistema socijalne i dječije zaštite 2023-2027. sa Akcionim planom za 2023. godinu i usvajanje pomenutih dokumenata od strane Vlade do kraja tekuće godine. - Izrada Metodologije za izračunavanje cijena usluga socijalne i dječije zaštite 	Djelimično realizovana (2)
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<ul style="list-style-type: none"> - Izrađen je Nacrt Strategije razvoja sistema socijalne i dječije zaštite 2023-2027. sa Akcionim planom za 2023. godinu. Nacrt je dostavljen Ministarstvu na mišljenje sredinom maja tekuće godine na dalje postupanje i finalizaciju prije razmatranja i usvajanja, koje je planirano do kraja godine. Izazovi u realizaciji uslovljeni su političkim promjenama na nacionalnom nivou. Reforma će se nastaviti 2024. godine kroz planiranu implementaciju pomenutog strateškog dokumenta. - Takođe je u toku izrada Metodologije za izračunavanje cijena socijalne i dječije zaštite. Bile su dvije misije eksperata koji učestvuju u izradi Metodologije za izračunavanje cijena usluga socijalne i dječije zaštite a u planu je i treća misija. Metodologija po kojoj bi se izračunavale cijene usluga socijalne i dječije zaštite bi trebala da bude završena u prvoj polovini 2024. godine. 	

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 5

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Izrađena analiza troškova i finansijske održivosti sa finansijskim planom za sprovođenje reforme sistema socijalne i dječije zaštite;	0	Izrađena analiza troškova i izrada Strategije socijalne i dječije zaštite	Kancelarija UNICEF-a u Crnoj Gori je obezbijedila konsultantsku podršku MRSS-u u pripremi nacrtu Strategije razvoja sistema socijalne i dječije zaštite 2023-2027, sa Akcionim planom za 2023. godinu. Nacrt je dostavljen Ministarstvu na mišljenje sredinom maja tekuće godine na dalje postupanje i finalizaciju prije razmatranja i usvajanja, koje je planirano do kraja godine. Pomoć za izradu analize troškova usluga socijalne i dječije zaštite je odobrena preko SOCIEUX programa.

Centri za socijalni rad imaju povećane kapacitete za vođenje slučaja i upućivanje na usluge	0	Kvalitet vođenja slučaja i upućivanja na usluge unaprijeđen kroz povećanje broja voditelja slučajeva, njihovo rasterećene, i implementirane treninge;	Povećan je broj stručnih radnika u prvoj polovini 2023. godine.
---	---	---	---

Mjera će u srednjem do dugom roku doprinijeti održivom i kontinuiranom smanjenju siromaštva kroz predloženu realokaciju sredstava socijalne i dječje zaštite prema onima kojima su ta sredstva najpotrebnija, i time uticati na smanjenje rizika od siromaštva, naročito djece.

Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Izmijenjena zakonska regulativa koja uređuje pitanje digitalizacije u zdravstvu; Zakona o zdravstvenoj zaštiti, Zakona o zbirkama podataka i podzakonskim aktima; obnavljanje računarske infrastrukture; Izrada nove Strategije digitalnog zdravlja; Track & Trace sistem implementiran za praćenje lijekova od proizvodnje do pacijenta; Implementiran projekat teleradiologije u KCCG i zdravstvenim ustanovama; Analiza sistema i priprema projektnih zadataka za IS telemedicine, EZK, mHealth platforme; Edukacije zdravstvenih radnika o prednostima koriscenja modernih informatickih rjesenja i prednostima koje ona pružaju. Aktivnostima bi koordiniralo i sprovodilo Ministarstvo zdravlja uz podršku cjelokupnog zdravstvenog sistema i UNDP-a.	3
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	Tokom 2023 godine, radilo se na izmjeni zakonske regulative i to, izmjeni Zakona o zdravstvenoj zaštiti a u prijedlog Zakona su uvrstene i azurirane norme koje uređuju Digitalno zdravlje, telemedicinu, mobilno zdravstvo, integralni zdravstveni informacioni sistem i eZdravlje. Zakon je usvojen na 62 sjednici Vlade ⁷⁰ . Zakon o zbirkama podataka u oblasti zdravstva nije mijenjan. S obzirom da je aktuelna Strategija razvoja integralnog informacionog sistema i e-zdravlja pokrila 2023 godinu, to smo radili na evaluaciji i pripremi finalnog izvjestaja navedene Strategije sto je preduslov koji cemo ispuniti kako bi krenuli u pripremu nove Nacionalne strategije digitalnog zdravlja, cije je donosenje planirano za 2Q 2024. Sto se tice sistema za Track and Trace za pracenje lijekova i medicinskih sredstava, angazovali smo konsulatana preko UNPD uz ciju pomoc smo radili na pripremi ToR-a za sistem TT. Ocekujemo da cemo pocetkom 2024 godine imati raspisan poziv i izabranog ponudjaca za uvodjenje ovog sistema. Vezano za analize sistema i pripreme projektnih zadataka za IS telemedicine, mZdravstva, projektni zadatak je pripremljen i ocekujemo dalju implementaciju pocetkom iduce godine. Vezano za EZK, tehnicka specifikacija softvera postoji dok sadrzaj kartona treba da se normativno uredi. Sto se tice edukacije zdravstvenih radnika, kroz program Kontinuirane Medicinske Edukacije se planiraju sprovesti te aktivnosti.	

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 6

⁷⁰ [Vlada utvrdila Predlog zakona o zdravstvenoj zaštiti \(www.gov.me\)](http://www.gov.me).

Indikator	Početna vrijednost (2023 godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Smanjen procenat upućivanja pacijenata van mjesta boravka za potrebe radiologije	40 % svih pregleda obavljaju se za stanovnike koji gravitiraju van mjesta boravka	-	-
Broj interaktivnih servisa u okviru mZdravlja u upotrebi u Crnoj Gori kroz razvoj i implementaciju platforme za mZdravlje	1 (platforma ezdravlje)	-	1
Broj uvedenih sistema za praćenje lijekova od proizvodnje do pacijenta	0	-	0

Mjera 7. Uspostavljanje potpune elektronske registracije preduzeća		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Usvajanje novog Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata i izmjene i dopune Zakona o privrednim društvima u cilju početka implementacije potpune elektronske registracije preduzeća; omogućavanje plaćanja taksi za registraciju preduzeća i objavu u Službenom listu elektronski (putem e-commerce servisa na portalu eFirma ili/i korišćenjem aplikacija poslovnih banaka); izrada uputstava za registraciju preduzeća za: službenike CRPS-a (za elektronsko podnošenje prijave i podnošenje prijave na šalteru) i korisnike (osnivače/zastupnike). Uspostavljanje mogućnosti registracije privrednih subjekata elektronskim putem i pojednostavljenje procesa „fizičke“ registracije preduzeća za ostale oblike privrednih društava.	3
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne provodi	<p>Radna grupa je pripremila nacrt teksta Zakona o izmjenama i dopunama zakona o privrednim društvima, koji je bio predmet javne rasprave u periodu od 9. maja do 15. juna. Nakon razmatranja i analize eventualnih sugestija sa javne rasprave i prilagođavanje teksta izmjena i dopuna ZoPD pristupilo se pribavljanju mišljenja Sekretarijata za zakonodavstvo i usaglašavanju sačinjenog teksta sa Sekretarijatom, a zatim će se usaglašeni tekst predmetnog zakona dostaviti Evropskoj komisiji na mišljenje. Stupanje na snagu ZoPD predviđeno je za I/II kvartal 2024. godine.</p> <p>Radna grupa je pripremila nacrt teksta Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata, koji je bio predmet javne rasprave u periodu od 11. maja do 15. juna.</p> <p>Centralni registar privrednih subjekata (CRPS), pored neposrednog podnošenja dokumentacije za registraciju privrednih društava (papirna verzija) ima mogućnost podnošenja elektronske prijave za registraciju privrednih subjekata kao i podnošenje zahtjeva za izdavanje dokumentacije iz registra preko portala eFirma.</p> <p>Trenutno, putem portala eFirma moguće je izvršiti sljedeće usluge:</p> <ul style="list-style-type: none"> - podnošenje prijave za registraciju osnivanja novog privrednog subjekta (jednočlano doo za rezidente) - podnošenje prijave za registraciju promjena već registrovanog privrednog subjekta (promjena šifre djelatnosti, adrese, kontakt podataka) - podnošenje zahtjeva za izdavanje izvoda i potvrda iz CRPS-a. <p>Postupak podnošenja zahtjeva elektronskim putem se obrađuje u CRPS-u, nakon čega se podnosiocu zahtjeva tražena dokumentacija dostavlja putem pošte ili elektronskim putem.</p> <p>CRPS u kontinuitetu radi na proširenju elektronskih usluga registra i prevazilaženju 'prepreka' kao što je obavezno dostavljanje notarskih zapisa, ovjere dokumenata, nadovjera ili legalizacija stranih akata predviđenih Zakonom o privrednim društvima, a koje u ovom slučaju moraju biti elektronski potpisane kao i mogućnost kontrole, odnosno provjere validnosti tog potpisa od strane CRPS-a.</p>	

	<p>Shodno tome, usvajanjem izmjena Zakona o privrednim društvima i Zakona o registraciji privrednih i drugih subjekata neće omogućiti niti otpočeti elektronska registracija, već se stvaraju preduslovi za potpunu elektronsku registraciju. Da bi postupak uspostavljanja elektronske registracije preduzeća bio u potpunosti zaokružen, potrebno je da se stvore tehnički uslovi i povežu registri međusobno, odnosno uspostavi razmjena podataka između državnih organa što je trenutno „prepreka“ za dalju uspostavljanje eUsluga CRPS-a.</p> <p>Osim radnji koje su realizovane kroz izradu nacrtu Zakona o registraciji, u junu 2023. godine otpočela je realizacija programa FRD. Kroz realizaciju tog programa između ostalog predviđeno je i omogućavanje svih registracija elektronskim putem. Rok za potpunu realizaciju je 365 dana. U pripremi je formiranje radne grupe koja će napraviti analizu kadrovskih kapaciteta neophodnih za redovno funkcionisanje CRPS-a nakon realizacije i implementacije FRD – programa.</p>
--	---

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 7

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Povećanje broja obučених službenika zaposlenih u CRPS	2	4	1
Elektronska registracija privrednih subjekata	Elektronska registracija	Stvorene pretpostavke za elektronsko uvezivanje i registraciju	Nije ostvarena
Pozicioniranje u međunarodnim izvještajima koji tangiraju poslovno okruženje (WEF i Fraser Institute)	73 (WEF) 42 (Fraser)	71 (WEF) 40 (Fraser)	⁷¹

Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema	Faza sprovođenja reforme (1-5)
--	---------------------------------------

⁷¹ Podatke nije moguće dati, jer će se reflektovati tek izvještajima 2023. godine za prethodni period.

Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<ol style="list-style-type: none">1. Konsolidacija novog okvira za implementaciju inovacija i pametne specijalizacije (MNTR, Fond za inovacije Crne Gore, Naučno-tehnološki park Crne Gore, Inovaciono-preduzetnički centar Tehnopolis – Nikšić);2. Unaprijeđenje zakonskog okvira za podsticajne mjere u oblasti istraživanja i inovacija (MNTR i MIF);3. Usvajanje revidiranog programskog okvira za inovacione programe i Akcionog plana za implementaciju Strategije pametne specijalizacije 2023-2024 (MNTR i resorna ministarstva);4. Utvrđivanje novog strateškog okvira za naučnoistraživačku djelatnost – donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2023-2027) i Mape puta za istraživačku infrastrukturu (2023 – 2027) (MNTR);5. Utvrđivanje novog zakonskog okvira za naučnoistraživačku djelatnost (MNTR); i6. Sprovođenje novog programskog okvira za naučnoistraživačku djelatnost (naučnoistraživački projekti, stipendije za doktorska istraživanja) (MNTR). <p>NAPOMENA: Uredbom o organizaciji i načinu rada državne uprave („Službeni list Crne Gore“, br. 098/23) poslovi MNTR prešli su u nadležnost MPNI - Ministarstva prosvjete, nauke i inovacija)</p>	
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<ol style="list-style-type: none">1. Konsolidacija novog okvira za implementaciju inovacija i pametne specijalizacije (MNTR/MPNI, Fond za inovacije Crne Gore, Naučno-tehnološki park Crne Gore, Inovaciono-preduzetnički centar Tehnopolis – Nikšić) <p>Obezbijeđen je kontinuitet u funkcionisanju Okvira za implementaciju inovacija i pametne specijalizacije (S3) u Crnoj Gori.</p> <p>- Održane su tri sjednice <u>Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju</u>: jedna 03.03.2023. godine kada je usvojen Plan rada Savjeta za 2023. godinu i Izvještaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Operativnog programa za implementaciju S3 2021-2024, za period 2021-2022; druga 31.5.2023. na kojoj su usvojeni polugodišnji izvještaji Inovacionih radnih grupa za četiri prioritete oblasti, kao i Informacija o Akcionom planu za sprovođenje Operativnog programa za implementaciju S3 za 2023-2024, i treća 22.9.2023. godine kada je usvojen novi sastav inovacionih radnih grupa Savjeta i razmatrana Komunikaciona strategija za S3. Vlada Crne Gore je na sjednici od 1.12.2023. godine donijela Odluku o obrazovanju Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju (Zaključak br. 08-082/23-5359/2 od 1.12.2023.g.), zbog izmjena u organizaciji Vlade Crne Gore i formiranja novih ministarstava. Naredna sjednica Savjeta zakazana je za 27.12.2023. godine.</p> <p>- <u>Međuinstitucionalna S3 grupa</u> održala je četiri sastanka (12.1.2023., 4.4.2023., 19.5.2023. i 15.11.2023.), na kojima su predstavljeni: Izvještaj o realizaciji Akcionog plana za sprovođenje Operativnog programa za 2021-2022 i programske linije podrške za inovacije Fonda za inovacije Crne Gore, a takođe su sprovedene konsultacije na temu izrade Akcionog plana S3 za period 2023-2024, te Komunikaciona strategija S3 i prvi rezultati eksterne evaluacije S3 za period 2019-2022. U okviru projekta TASIS3 održana je obuka za predstavnike Međuinstitucionalne grupe 8.11.2023. godine na temu značaja međuinstitucionalne saradnje za pametnu specijalizaciju.</p> <p>- <u>Inovacione radne grupe (IRG)</u> sprovele su konsultacije, radile na definisanju predloga za pripremu novog Akcionog plana S3 za period 2023-2024, i dale preporuke u definisanju prioriteta Strategije naučnoistraživačke djelatnosti 2023-2027. Novi sastav inovacionih radnih grupa je usvojen na sjednici Savjeta za inovacije i pametnu specijalizaciju od 22.9.2023. i ove radne grupe uredno funkcionišu od 1.10.2023. godine.</p>	

- Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 26.5.2023. usvojila Izveštaj o radu Naučno-tehnološkog parka Crne Gore (NTP CG) d.o.o. za 2022. godinu i Plan aktivnosti za 2023. godinu. U 2022. godini NTP CG je ostvario pozitivan rezultat poslovanja. Vlada je u izvještaju konstatovala nezadovoljavajući status radova na rekonstrukciji i adaptaciji objekta NTP CG, koji je dijelom uzrokovan loše urađenom projektnom dokumentacijom, a dijelom neposvećenošću izvođača radova ovom kapitalnom infrastrukturnom projektu, te je konstatovana potreba za intenziviranjem aktivnosti svih uključenih aktera, kako bi se radovi u što kraćem roku priveli kraju. NTP CG će u 2023. godini realizovati nova zapošljavanja, radiće aktivno na metodologiji i pripremi poziva za prijem prvih stanara, kao i na stvaranju preduslova za osnivanje Kancelarije za transfer tehnologija, za koju su se Osnivači NTP CG (Univerzitet Crne Gore i resorno Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja ispred Vlade Crne Gore) dogovorili na sastanku održanom 13.4.2023. da bude osnovana kao organizaciona jedinica NTP CG.

- Vlada Crne Gore je na sjednici održanoj 1.6.2023. godine usvojila Izveštaj o poslovanju Inovaciono-preduzetničkog centra „Tehnpolis“ Nikšić (Tehnpolis) d.o.o. i Program rada za 2023. godinu. U 2022. godini Društvo je ostvarilo pozitivan rezultat. Jedna od najznačajnijih aktivnosti u 2023. godini biće proširenje infrastrukturnih kapaciteta Tehnopolisa. Naime, Uprava za kapitalne projekte je 20.4.2023. raspisala javnu nabavku za izvođenje radova na rekonstrukciji dijela postojećeg objekta za potrebe izgradnje „Doma digitalne revolucije“ u Nikšiću. Tehnpolis je u 2023. godini nastavio sa projektnim i programskim aktivnostima, a fokus je trenutno na finalizaciji predakceleracijskog programa.

- Vlada Crne Gore usvojila je na sjednici održanoj 26.4.2023. godine Izveštaj o radu Fonda za inovacije Crne Gore za 2022. godinu i Plan aktivnosti za 2023. godinu, koji je Savjet za inovacije i pametnu specijalizaciju usvojio na sjednici održanoj 14.12.2022. godine. Fond je nastavio jačanje kapaciteta kroz dva donorska projekta: IPA 2020 TASIC3 projekat i drugu fazu projekta „Norveška za vas“, koji implementira Kancelarija UNDP u Podgorici.

Fond je objavio u 2023. godini sljedeće pozive:

- Program za provjeru inovativnog koncepta u iznosu od 400.000,00 €;
- Program predakceleracije u iznosu od 100.000,00 €;
- Edukativne programe u oblastima pametne specijalizacije u iznosu od 80.000,00 €;
- Program za podsticanje inovacione kulture u iznosu od 50.000,00 €;
- Program vaučera za patentnu zaštitu i razvoj pronalaska u iznosu od 20.000,00 €;
- Program za jačanje inovativnosti novoosnovanih ili postojećih MMSP u iznosu od 1.000.000,00 €;
- Program podrške ranoj fazi razvoja startupova u iznosu od 350.000,00 €; i
- Javni poziv za učešće u Programu za podsticanje inovacija u funkciji energetske efikasnosti u industriji u iznosu od 1.000.000,00 €.

2. Unaprijeđenje zakonskog okvira za podsticajne mjere u oblasti istraživanja i inovacija (MNTR/MPNI i MIF)

Radna grupa za pripremu izmjena i dopuna Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija formirana je 23. novembra 2022. godine od strane Ministarstva nauke i tehnološkog razvoja i Ministarstva finansija, a počela sa radom u decembru 2022. godine i završila rad na tekstu Zakona u julu 2023. godine. Preostalo je finalno usaglašavanje teksta između dva resora, koji je u julu 2023. godine iniciralo Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja.

U svjetlu najavljenih promjena u poreskoj politici od kojih će dominantno zavisiti svrsishodnost podsticajnih mjera za razvoj istraživanja i inovacija, jer je riječ o poreskim olakšicama za ovaj sektor, jedini racionalan izbor je da, paralelno sa izmjenama poreskih zakona, teče i prilagođavanje i unaprijeđenje Zakona o podsticajnim mjerama za razvoj istraživanja i inovacija i dok se ne stvore ovi preduslovi, neće biti moguća implementacija sistema podsticaja za sektor istraživanja i inovacija.

3. Usvajanje revidiranog programskog okvira za inovacione programe i Akcionog plana za implementaciju Strategije pametne specijalizacije 2023-2024 (MNTR/MPNI i resorna ministarstva)

Program za inovacije 2023-2027. usvojen je na sjednici Vlade Crne Gore, koja je održana 06.07.2023. godine. Cilj i svrha Programa je da na jednom mjestu prikaže, odnosno učini vidljivim za inovacionu zajednicu, sve relevantne programske linije podrške inovacijama koje su planirane u programskom periodu od strane ministarstva nadležnog za poslove inovacija i Fonda za inovacije Crne Gore. Kako su poslovi međunarodne saradnje u inovacijama u djelokrugu rada Ministarstva, tako i programske linije namijenjene podršci učešću crnogorskih korisnika u EU i međunarodnim projektima istraživanja, razvoja i inovacija ostaju u nadležnosti Ministarstva, dok je Fond za inovacije Crne Gore preuzeo sve linije podrške razvoju inovacija u različitim fazama njihovog razvoja.

Vlada Crne Gore na sjednici od 3.8.2023.g usvojila Akcioni plan za sprovođenje Operativnog programa za implementaciju Strategije pametne specijalizacije (2021-2024) za 2023-2024. godinu.

4. Utvrđivanje novog strateškog okvira za naučnoistraživačku djelatnost – donošenje Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2023-2027) i Mape puta za istraživačku infrastrukturu (2023 – 2027) (MNTR/MPNI)

Strategija naučnoistraživačke djelatnosti 2023-2027

Inovirani sastav Radne grupe za izradu Strategije naučnoistraživačke djelatnosti (2023-2027) sa Akcionim planom formiran je 27. marta 2023. godine, od kada teku pripreme novog teksta ove strategije. U skladu sa utvrđenim planovima, predstoji još jedan krug konsultacija sa naučnoistraživačkom zajednicom oko prioriteta u ovoj djelatnosti i pravaca razvoja nauke u narednom petogodišnjem periodu. U skladu sa standardima izrade strateških dokumenata, tokom izrade ovog dokumenta otvoreni su brojni izazovi koji utiču na dinamiku finalizacije teksta Strategije:

- Crna Gora ne raspolaže zvaničnim statističkim podacima za ovu djelatnost još od 2018. godine, kada su posljednji put validirani podaci za statistiku istraživanja i razvoja od strane EUROSTAT-a i rješavanje ovog pitanja je u toku, a bez odgovarajućih podataka nemoguće je finalizovati Analizu stanja;

- Pregled istraživačke infrastrukture i budućeg modela podrške razvoju iste, koja predstavlja jednu od niša djelovanja u sistemu naučnoistraživačke djelatnosti, tek predstoji, tako da je nemoguće kompletirati set mjera podrške, a Ministarstvo očekuje ekspertsku pomoć u ovom dijelu iz IPA III EURIF instrumenta, koji je u fazi ugovaranja; i

- U međuvremenu pokrenute su izmjene i dopune Zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti, koji zapravo utvrđuje kompletnu reformu sistema naučnoistraživačke djelatnosti, posebno u dijelu modela finansiranja ove djelatnosti, a što će sigurno imati refleksije na utvrđivanje mjera u Strategiji NID.

S obzirom na preostale aktivnosti na finalizaciji teksta Strategije, koje će se produžiti do kraja godine, izvjesno je da donošenje bilo kakvog strateškog dokumenta i akcionog plana na kraju kalendarske godine nije u skladu sa preporukama Metodologije razvijanja politika, izrade i praćenja sprovođenja strateških dokumenata.

Ministarstvo očekuje ekspertsku pomoć iz IPA III EURIF instrumenta, koji je u fazi ugovaranja, a koja se odnosi na Mapu puta za istraživačku infrastrukturu (2023 – 2027), pa će dinamika usvajanja dokumenta biti definisana u skladu sa preporukama eksperata.

5. Utvrđivanje novog zakonskog okvira za naučnoistraživačku djelatnost (MNTR/MPNI)

Ministarstvo je u procesu izrade novog Zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti. Radna grupa za izradu Predloga Zakona o naučnoistraživačkoj djelatnosti formirana je 20. juna 2023. godine, i sačinjavaju je predstavnici Ministarstva, akademskog sektora (sva četiri univerziteta), Crnogorske

	<p>akademije nauka i umjetnosti, Ministarstva finansija, Privredne komore Crne Gore, Agencije za zaštitu konkurencije i NVO sektora. Članovi Radne grupe dostavili su predloge za unapređenje teksta Zakona, na kojima će se intenzivno raditi od I kvartala 2024. godine.</p> <p>Donošenje novog Zakona planirano je za IV kvartal 2024. g.</p> <p>6. Sprovođenje novog programskog okvira za naučnoistraživačku djelatnost (naučnoistraživački projekti, stipendije za doktorska istraživanja) (MNTR/MPNI).</p> <p>Ministarstvo nauke i tehnološkog razvoja pružilo podršku naučnoistraživačkoj zajednici u 2023. godini, putem sljedećih instrumenata:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Konkurs za sufinansiranje nacionalnih naučnoistraživačkih projekata, sa opredijeljenim sredstvima u iznosu od 2.3 miliona €. Cilj Konkursa je jačanje kapaciteta istraživačkih timova u Crnoj Gori, kako bi se podsticala naučna izvrsnost, čime bi se doprinijelo razvoju društva zasnovanog na znanju i konkurentnosti na međunarodnom nivou. Odabir projekata je zasnovan na međunarodnom procesu evaluacije, a ugovaranje 22 projekta je u toku. - Konkurs za sufinansiranje naučnoistraživačke djelatnosti u 2023. godini, sa opredijeljenim sredstvima u iznosu od 500.000,00 €, putem 11 različitih instrumenata: unapređenje infrastrukture za naučnoistraživački rad (nabavka opreme, alata i potrošnog materijala), stimulisane učešća u EU programu za istraživanje i inovacije - Horizont Evropa, kao i u programu IAEA tehničke saradnje, ICGEB i EMBL/EMBO aktivnostima, kratkoročna naučna mobilnost, sufinansiranje troškova završenih doktorskih studija, učešće na naučnim skupovima, objavljivanje u časopisima sa otvorenim pristupom, uređivanje/izdavanje naučnih časopisa, organizovanje naučnih skupova, promocija nauke i istraživanja. Važno je istaći da je budžet godišnjeg konkursa za sufinansiranje naučnoistraživačke djelatnosti u 2023. godini čak dva i po puta veći u odnosu na prethodnu godinu, kao i da konkurs obuhvata nekoliko novih stavki, koje su već naišle na izvrsan odziv naučnoistraživačke zajednice. - Konkurs za sufinansiranje troškova realizovanog dokorskog usavršavanja u cilju snaženja ljudskih resursa u naučnoistraživačkom, privrednom i javnom sektoru Crne Gore, u iznosu od 50.000,00 €. Glavni cilj ovog konkursa je pružanje podrške mladim doktorima nauka koji su se opredijelili da nakon završetka doktorskih studija, nastave svoj naučnoistraživački rad u Crnoj Gori. - U toku je priprema instrumenta podrške koji se odnosi na mlade istraživače/studente doktorskih studija.
--	--

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 8

Indikator	Početna vrijednost (2022. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Porast ulaganja privatnog sektora u inovativne programe i projekte koje sufinansira država	300.000,00	30%	⁷²

⁷² Fond za inovacija nije ugovorio još uvijek konačno sve projekte, tako da se ovaj podatak može dobiti tek krajem 2023/početkom 2024.

Broj registrovanih subjekata inovacione djelatnosti	80	100	173 ⁷³
---	----	-----	-------------------

Reformnska mjera 9: Poboljšanje digitalizacije javne uprave kroz razvoj i unapređenje digitalnih vještina		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<p>Aktivnosti koje su bile planirane za 2023. godine kroz navedenu reformnsku mjeru broj 9 su:</p> <ul style="list-style-type: none"> •Definisanje Plana programa/modula obuka za različite ciljne grupe za 2023. godinu; •Uspostavljanje infrastrukture za realizaciju Digitalne akademije za potrebe implementacije projekta; •Uspostavljanje online platforme Digitalne Akademije koja podrazumjeva I fazu implementacije projekta; •Dizajn, kreiranje i vođenje webinara/treninga u saradnji sa predavačima koja podrazumijeva angažovanje predavača iz domaće i inostrane akademske, IT i privredne zajednice; •Promocija Digitalne akademije. 	5
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>Digitalna akademija je zvanično počela sa radom 22.12.2022.godine sa najavom 3 pilot modula edukacije. Početkom 2023. godine održane su još dvije edukacije: Human Centric design I Sajber sigurnost – bezbjednosna kultura I zaštita podataka putem kojih je prisustvovalo 20 polaznika. Takođe, kontinuirano se sprovode obuke iz oblasti Sajber bezbjednosti kako sa domaćim tako I sa inostranim predavačima, te su u junu mjesecu održane dvije edukacije: „Security awareness and tools to meet the challenges“ za osnovni nivo i "Cyber Security for System Administrators" za napredni nivo.</p> <p>Sporazum o saradnji između Ministarstva javne uprave i MTEL-a je potpisan 08.03.2023. godine kojim se konkretizovala saradnja u cilju organizovanja programa, obuka, treninga u sklopu Digitalne akademije u prostorijama „M:tel Digitalne fabrike“ i sa ovim su obezbjeđeni infrastrukturni resursi za implementaciju projekta.</p> <p>Pripremljen je Plan programa za obuka za 2023.godinu gdje su edukacije planirane za drugu polovinu 2023.godine, putem kojih će se obezbjeđiti edukacije za 3 nove oblasti, kao I razradu postojećih edukacija za osnovni i napredni nivo. Neke od tema koje će biti obuhvaćene Planom programa za 2023.godinu su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ChatGPT- primjena, izazovi I etička pitanja (osnovni nivo), • Budućnost digitalizacije- primjena vještačke inteligencije I mašinskog učenja (osnovni nivo), • Konfliktni menadžment u javnoj uprave (osnovni nivo), • Transformaciono liderstvo I upravljanje promjenama (osnovni I napredni nivo) • Human Centric design (osnovni I napredni nivo). <p>Tokom sprovođenja edukacija putem Digitalne akademije koristili smo različite digitalne alate, zavisno od teme i oblasti: pojedine su bile live u prostorijama Digitalne Fabrike, određene u online formatu, a konkretn najinteresantnije teme u hibridnom formatu. U toku 2023.godine uspješno smo realizovali 6 programa edukacija iz različitih oblasti, gdje je 120 polaznika Akademije odslušalo iste fizičkim prisustvom ili putem online. Isto tako, za pojedine edukacije kao što su ChatGPT, Primjena vještačke inteligencije obezbjeđili smo live streaming putem YouTube kanala Ministarstva javne uprave, gdje smo na dan 06.12.2023. godine imali preko 500 pregleda.</p> <p>Tehnička specifikacija za buduću online eLearning platformu Digitalne akademije je pripremljena i njena implementacija je planirana za Plan rada Vlade Crne Gore za 2024. godinu u sklopu Plana javnih nabavki za 2024. godinu.</p> <p>Tokom čitave godine sve aktivnosti su ispraćene velikim brojem promotivnih aktivnosti u cilju animiranja građana da se prijave za dostupne edukacije, i realizovana su dva promo spota sa jasnim vizuelnim identitetom Digitalne akademije.</p>	

⁷³ Registar je otvoren do kraja godine.

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 9

Indikator	Početna vrijednost (2022 godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Broj polaznika Digitalne akademije	24	100	120
Broj sprovedenih programa/modula obuke na Digitalnoj akademiji	1	5	5
Broj licenciranih programa na Digitalnoj akademiji	0	3	0

Reformska mjera 10: Jačanje sajber otpornosti		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<p>Aktivnosti koje su bile planirane za 2023. godine kroz navedenu reformsku mjeru broj 10 su:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Donošenje novog Zakona o informacionoj bezbjednosti; • Donošenje novog akcionog plana za implementaciju aktivnosti iz Strategije sajber bezbjednosti 2022-2026. za period 2024-2025; • Formiranje i stavljanje u operativni rad nove organizacione jedinice u okviru Ministarstva javne uprave – Direkcija za informacionu bezbjednost – Government CIRT; • Pripremne aktivnosti na uspostavljanju Agencije za sajber bezbjednost; • Održivi program obuka za sajber eksperte i program obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski kadar; • Pripremne aktivnosti na uspostavljanju novog DATA centra za jačanje kritične informatičke infrastrukture i sajber prostora; • Promotivne aktivnosti u cilju podizanja svijesti i značaja sajber bezbjednosti. 	4
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>Novi Zakon o informacionoj bezbjednosti je upućen Evropskoj Komisiji na mišljenje.</p> <p>U toku je izrada Izvještaja o realizaciji aktivnosti iz Akcionog plana Strategije sajber bezbjednosti 2022-2026., za 2022. godinu, i nakon usvajanja istog na sjednici Vlade Crne Gore pokrenuće se aktivnosti na izradi novog Akcionog plana 2024-2025.godine, a koji je planiran Programom rada Vlade Crne Gore za IV kvartal 2023. godine.</p> <p>Pravilnikom o izmjenama i dopunama pravilnika o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Ministarstva javne uprave, iz decembra 2022. godine, formirana je i stavljena u rad nova organizaciona jedinica "Vladin CIRT" u okviru Ministarstva javne uprave – Direkcije za informacionu bezbjednost. Ministarstvo javne uprave je, 26. maja 2023. godine na sjednici Vlade Crne Gore, usvojilo Informaciju o izradi studije izvodljivosti o potrebi izgradnje državnog Data centra na osnovu koje su donijeti zaključci za prepoznate nosioce ovih aktivnosti. Očekuje se da će predmetna studija biti izrađena u toku I kvartala 2024. godine.</p> <p>U prvih šest mjeseci realizovane su obuke/edukacije na sljedeće teme:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Reinforcing the National Cybersecurity Framework through National EU Legislation (21.02.2023.) - Cyber security risk managemen (22-23.02.2023.) - Cyber crisis and communication workshop (24-25.01.2023.) - Computer Incident Response team training course (06-10.03.2023) - Discussion driven strategic cyber security tabletop exercises (TTEX) (24.03.2023.) 	

	<ul style="list-style-type: none"> - Capture the flag competition session (20.03.2023.) - Election security threat hunting (21-23.03.2023.) - Comptia Security + - Certified Information System Security Professional (CISSP) (27-31.03.2023.) - Secure Coding for Developer by hackers (8-9.03.2023.) - Hacking Fundamentals (10-13.05.2023) - Joint regional technical cybersecurity exercise for the CSIRT+ Team (6-9.06.2023.) - Election Cybersecurity Workshop (13.06.2023) - Cybersecurity for system administrators (14.06.2023) <p>Takođe, u cilju podizanja svijesti o značaju sajber bezbjednosti, osim kontinuirane edukacije zaposlenih, realizovana je i interna edukativna kampanja „Budite sajber svjesni“, u sklopu koje su održana predavanja na temu sajber higijene, snimljena tri edukativna video materijala kao i izrađeno više edukativnih brošura. U avgustu 2023. godine, uspostavljen je portal Vladin CIRT, u vidu web aplikacije, dizajnirane i implementirane kao intuitivno centralizovano mjesto za publikaciju svih vidova aktivnosti na temu sajber bezbjednosti, kao i mjesto na kom građani mogu prijaviti sajber incident. Informacije su lako dostupne, a sadržaj istih se kreće u rangu od početno-edukativnih do aktuelno-ekspertske politika najboljih praksi u svijetu.</p>
--	--

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 10

Indikator	Početna vrijednost (2022 godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Reformisan institucionalni okvir za sajber bezbjednost	/	/	/
Broj realizovanih obuka za sajber eksperte	/	3	14 ⁷⁴
Broj obuka za zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski kadar	/	1	14

Reformska mjera br. 11: Unaprijeđenje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu i uvođenje mreža nove generacije		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	1. Donošenje Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori sa Akcionim planom	5
	2. Donošenje novog Zakona o elektronskim komunikacijama	2
	3. Donošenje Nacionalnog plana razvoja širokopojasnog pristupu internetu	1
	4. Implementacija obaveza iz AP Strategije uvođenja 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori.	3
Opis sprovođenja i objašnjenje	1. Vlada Crne Gore na sjednici od 3. avgusta 2023. godine, donijela je Strategiju za razvoj 5G mobilnih komunikacionih mreža u Crnoj Gori 2023 - 2027. godina sa Akcionim planom 2023 - 2024. godina	

⁷⁴ Obuke za sajber eksperte i zaposlene u državnoj upravi i rukovodno-ekspertski nisu pojedinačno realizovane, već je organizovano 14 obuka/edukacija koje su obuhvatile sajber eksperte, zaposlene u organima državne uprave i zaposlene u privatnom sektoru (kritična infrastruktura).

ako je djelimično ili se ne sprovodi	2. Izrada Nacrta Zakona o elektronskim komunikacijama je u završnoj fazi, ali zbog dugotrajnih procedura međuresorskog usaglašavanja i slanja na mišljenje EK nije moguća realizacija za IV kvartal kako je predviđeno PRV za 2023. godinu, već se pomjera za III kvartal 2024. godine..
	3. Pripremana je dokumentacija za javni poziv, međutim imajući u vidu da se očekuje podrška na izradi ovog dokumenta od strane ITU-a, aktivnost javnog poziva za angažovanje eksperta je stavljena na stand – by“.
	4. Počelo se sa realizacijom određenih aktivnosti. U određenim segmentima ima kašnjenja u odnosu na zacrtane datume, zbog kašnjenja na donošenju strategije (zbog usaglašavanja, promjena menadžmenta itd..) i zbog sporog odaziva institucija koje su nosioci određenih aktivnosti.

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 11

Indikator	Početna vrijednost (2022.godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Procenat pokrivenosti domaćinstava fiksnim širokopojsnim pristupom internetu brzinom od 100Mbps	76,7%	79%	79,2%
Instaliranje 5G baznih stanica (BS)	0 BS	3 BS	28BS

Reformska mjera 12: Unaprijeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Formiranje međuresorne radne grupe u prvom kvartalu sa zadatkom analize regulatornog okvira za poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države i predlaganja narednih izmjena i dopuna postojećih normi.	5
	Izrada komparativne analize najboljih praksi EU zemalja o pravnom okviru za nadzor nad poslovanjem državnih preduzeća;	2
	Nakon sprovedenih analiza, izradiće se mapa puta dalje reforme u ovoj oblasti	2
	Paralelno će se nastaviti dalje jačanje kapaciteta nadležne Direkcije u Ministarstvu finansija za procjenu fiskalnih rizika poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, te pripremu analiza i izvještaja o istima;	4
	Izvršiće se izrada kriterijuma, u skladu sa međunarodnim standardima, za izbor članova organa upravljanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, što će biti definisano podzakonskim aktom Vlade Crne Gore.	2
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>U skladu sa planiranim aktivnostima, Ministarstvo finansija odnosno Direktor za centralnu harmonizaciju i razvoj unutrašnjih kontrola je u prvoj polovini 2023. godine inicirao i finalizovao proces formiranja Međuresorne radne grupe sa zadatkom pripreme Analize regulatornog okvira za poslovanje privrednih društava u većinskom vlasništvu države, izradom uporedne analize regulatornog okvira za nadzor nad poslovanjem privrednih društava koja su u većinskom vlasništvu država članica Evropske unije, definisanjem strateškog okvira za upravljanje privrednim društvima u većinskom vlasništvu Crne Gore te pripremom analize za određivanje kriterijuma za izbor članova organa upravljanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države.</p> <p>Potpisivanjem ugovora o uslugama u okviru EU Reform Facility, obezbijeđeni su uslovi za dodatnu ekspertsku podršku u cilju izrade Analize regulatornog okvira, te izrade komparativne analize</p>	

	<p>najboljih praksi EU zemalja o pravnom okviru za nadzor nad poslovanjem državnih preduzeća, nakon čega će se uraditi mapa puta dalje reforme u ovoj oblasti, te postaviti kriterijumi, u skladu sa međunarodnim standardima, za izbor članova organa upravljanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, što će biti definisano podzakonskim aktom Vlade Crne Gore.</p> <p>Ostale aktivnosti koje su realizovane u 2023. godini, u okviru sprovođenja ove mjere se odnose na jačanje administrativnih kapaciteta za mjerenje fiskalnih rizika privrednih društava u većinskom vlasništvu države. Naime, tokom 2023. godine angažovano je dvoje novih zaposlenih, tako da nadležna Direkcija za procjenu fiskalnih rizika državnih kompanija trenutno broji 4 zaposlena.</p> <p>Nadalje, treća misija Međunarodnog monetarnog fonda (MMF-a) organizovana je u periodu septembar-oktobar 2023. godine u cilju jačanja kapaciteta Direkcije za fiskalne rizike državnih kompanija kroz pružanje tehničke pomoći zaposlenima u ovoj direkciji kako bi unaprijedili znanja i stekli posebne vještine za identifikovanje i procjenu fiskalnih rizika kao i praćenje i izvještavanje o istima. Uz korišćenje MMF alata „SOE Health Check Tool“, pripremljen je značajan broj ekonomsko-finasijskih analiza privrednih društava u većinskom vlasništvu. Pored izrade analiza privrednih preduzeća u većinskom vlasništvu države, na osnovu usvojenih znanja i podijeljenog iskustva eksperata MMF-a iz ove oblasti, Direkcija za fiskalne rizike državnih kompanija će u narednom periodu raditi na pripremi redovnih izvještaja o fiskalnim rizicima koji proističu iz poslovanja privrednih društava u većinskom vlasništvu države, a koji će u budućnosti biti dio dokumentacije Zakona o budžetu.</p> <p>Dodatno, zaposleni iz Direkcije za fiskalne rizike državnih kompanija su pohađali niz drugih edukacija i obuka iz oblasti unapređenja poslovanja privrednih društava, korporativnog upravljanja, računovodstva, finansijskog izvještavanja i revizije a koje su bile organizovane u saradnji sa Ekonomskim fakultetom u Podgorici i Institutom sertifikovanih računovođa Crne Gore. U narednom periodu planirano je dalje jačanje kapaciteta kroz dodatnu edukaciju i obuke koje će biti organizovane u saradnji sa relevantnim domaćim i međunarodnim partnerima.</p>
--	--

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 12

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Broj privrednih društava u većinskom vlasništvu države sa visokim fiskalnim rizikom	17	15	N/A ⁷⁵
% udio neto rezultata privrednih društava u većinskom vlasništvu države u BDP	-0,1	0,1	N/A
Broj odbora direktora formiranih na osnovu novih kriterijuma selekcije	0	10	N/A

⁷⁵Podaci nisu dostupni imajući u vidu da su shodno članu 11 Zakona o računovodstvu ("Službeni list Crne Gore", br. 145/21, 152/22) pravna lica dužna da dostavljaju finansijske izvještaje i izvještaj menadžmenta u pisanom i elektronskom obliku organu uprave nadležnom za poslove utvrđivanja i naplate poreza najkasnije do 31. marta tekuće, za prethodnu godinu.

Reformska mjera 13: Olakšanje trgovine robama i uslugama kroz implementaciju CEFTA dodatnih protokola 5, 6 i 7		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<ul style="list-style-type: none">• DP5 - Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS na nacionalnom nivou; Uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove kao osnov za uključivanje u SEED+;• DP6 - Puna implementacija DP6 (ratifikacija DP6 za CEFTA strane: Moldavija i Kosovo); Donošenje Regionalnih disciplina o domaćoj regulativi u skladu sa STO pravilima; Uspostavljanje Jedinstvene Kontakt Tačke (JKT) u cilju dalje liberalizacije trgovine uslugama;• DP7 - okončanje pregovora, ratifikacija i stupanje na snagu.	3 3 2
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>Preduzeti su značajni koraci ka implementaciji CEFTA Sporazuma, a vremenski raspored realizacije je srednjoročan. Reformske aktivnosti se nastavljaju u 2024. godini. Implementacija se odvija planiranom dinamikom.</p> <p>DP5 - Razvoj i implementacija IT aplikacija za NCTS na nacionalnom nivou; Uspostavljanje funkcionalnog sistema u Upravi za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove kao osnov za uključivanje u SEED+;</p> <p>IT aplikacija za NCTS na nacionalnom nivou je razvijena, a početak primjene je odložen za februar 2024. godine zbog tehničkih problema i dostupnosti eksperata ugovarača. Naime, preduslov za primjenu NCTS-a na nacionalnom nivou je primjena migriranog CIS-a koja je počela 7. novembra 2023. godine i u toku su aktivnosti na povezivanju CIS-a sa NCTS-om.</p> <p>Odluka o uspostavljanju elektronskog sistema za olakšavanje zajedničkog sistema upravljanja rizicima u prometu robe je finalizovana, odobrena na tehničkom nivou i na zajedničkom sastanku tokom CEFTA week-a u decembru 2023. godine su sve CEFTA strane naglasile značaj usvajanja ove Odluke u što kraćem roku.</p> <p>U cilju implementacije Dodatnog Protokola 5 i elektronske razmjene podataka putem SEED sistema sa nesusednim CEFTA stranama, Uprava prihoda i carina je uputila inicijativu za uspostavljanje elektronske razmjene podataka sa Sjevernom Makedonijom, u novembru 2022. godine. U tu svrhu je izrađen tekst Tehničkog protokola koji je usaglašen između Uprave prihoda i carina Crne Gore i Uprave carina Sjeverne Makedonije i očekuje se njegovo potpisivanje. Pored Sjeverne Makedonije, razmotriće se potpisivanje MoU i uspostavljanje elektronske razmjene podataka i sa Moldavijom, kao posljednjom preostalom CEFTA stranom sa kojom nema razmjene podataka.</p> <p>U toku su finalne pripreme za operativno korišćenje SEED+ sistema, koji će omogućiti međusobno priznavanje i razmjenjivanje fitosanitarnih i veterinarskih sertifikata nadležnih institucija CEFTA strana (u slučaju Crne Gore – Uprave za bezbjednost hrane, veterinu i fitosanitarne poslove), kao i dozvola Agencije za ljekove i medicinska sredstva.</p> <p>U okviru SEED + razvija se CEFTA TRACES NT digitalna platforma koja omogućava razmjenu informacija i dokumenata uključujući elektronsko izdavanje sertifikata i ulaznih dokumenata koji će biti štampani iz SEED+ softvera, a zatim ovjereni/potpisani od strane ovlaštenog inspektora.</p> <p>Strateški cilj je uvođenje e-sertifikata, što će dovesti do trgovine bez papira.</p> <p>Takođe će biti obezbijedena razmjena informacija o neusaglašenim pošiljkama čime se olakšava upravljanje rizikom od neusaglašenih odnosno pošiljki odbijenih na graničnim prelazima.</p> <p>Projekat je obezbijedio obuke i pripremio tehničke i korisničke dokumente, uz obezbeđivanje ukupne bezbjednosti podataka i platforme i pružanje podrške i održavanja.</p>	

Upotrebom CEFTA TRACES NT doprinosi se smanjenju vremena čekanja na graničnim prelazima, uz blagovremene, kvalitetne i efikasne procedure inspekcije.

Dodatno projekat obezbjeđuje i razmjenu podataka sa IPPC ePhito Hub-om – elektronskim sistemom za razmjenu informacija i sertifikaciju u okviru IPPC –a, čime bi se obezbijedila elektronska sertifikacija izvan granica CEFTA sporazuma.

U oblasti analize rizika, omogućeno je slanje notifikacija i putem SMS poruke.

U oblasti zajedničke analize rizika u okviru CEFTA-e, planirane su i akcije, u kojima će se profilisati robe sa zajedničkim profilima rizika, a sve kroz postojeću SEED aplikaciju.

SEED+ projekat se završava u decembru 2023. godine. Za period 2024-2026 (tri godine) je planiran novi projekat koji će sprovoditi CEFTA Sekretarijat i Uprava carina Italije, a koji će finansirati Evropska unija. Kroz projekat će prije svega biti obezbijeđeno kontinuirano održavanje SEED sistema u cijelom regionu.

DP6 - Puna implementacija DP6 (ratifikacija DP6 za CEFTA strane: Moldavija i Kosovo); Donošenje Regionalnih disciplina o domaćoj regulativi u skladu sa STO pravilima; Uspostavljanje Jedinstvene Kontakt Tačke (JKT) u cilju dalje liberalizacije trgovine uslugama.

Moldavija i Kosovo još uvijek **nisu završile** proces ratifikacije. U toku su pripreme aktivnosti u vezi sa revizijom **CEFTA Dodatnog Protokola 6 (DP 6)** u cilju dodatne liberalizacije trgovine uslugama (pristupa tržištu i nacionalnom tretmanu) CEFTA strana (u skladu sa članom 20 DP 6, kao i tačkom 3.1.1. CRM AP 2021-2024).

Posljednji sastanak **“Technical expert meeting on the disciplines on services regulation”** je održan u “on-line” formatu 9. novembra 2022. godine. Na sastanku se diskutovalo na temu izrade teksta CEFTA **“Draft Joint Committee Decision on Disciplines on Services Domestic Regulation”**. CEFTA strane su dostavile svoje komentare na dostavljeni nacrt teksta Odluke. Proces je toku.

U cilju pune implementacije Direktive o uslugama 2006/123/EZ donešen je **Zakon o uslugama** („Sl. list CG“, br. 71/17). Navedenim Zakonom je u članu 8 definisano uspostavljanje jedinstvene kontakt tačke u Crnoj Gori. Istu uspostavlja Ministarstvo ekonomskog razvoja i ona će funkcionisati u skladu sa zakonom kojim se uređuje elektronska uprava. U cilju dalje operacionalizacije postupaka i procedura neophodnih za uspostavljanje JKT, u martu 2022 godine je usvojen Akcioni plan za uspostavljanje JKT za usluge u CG za period 2022-2024. U skladu sa navedenim Akcionim planom, Vlada CG je u julu 2023. godine donijela Uredbu o načinu saradnje i razmjeni informacija između nadležnih organa radi pristupa ili pružanja usluga.

Inicijalna verzija JKT portala, je planirana za puštanje u rad u decembru 2023. godine. Očekuje se realizacija ove aktivnosti u skladu sa planiranom dinamikom.

U okviru Projekta IPA/2022/433-729 trenutno se radi na izmjeni i dopuni Zakona o uslugama u cilju dodatne operacionalizacije odredbi koje se tiču JKT i IMI sistema (IMI-razmjena informacija nadležnih organa putem informacionog sistema unutrašnjeg tržišta). Planirani rok za izmjenu Zakona o uslugama je I kvartal 2025. godine.

DP7 - okončanje pregovora, ratifikacija i stupanje na snagu.

U 2023. godini je nastavljen pregovarački proces vezano za izradu teksta **CEFTA Dodatnog protokola 7**. Održane su četiri runde pregovora. Tekst Protokola je u značajnoj mjeri usaglašen, i očekuje se da se na narednoj rundi pregovori uspješno okončaju. Planirano je da se naredni sastanak održi u januaru ili februaru 2024. godine.

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 13

Indikator	Početna vrijednost (2022 godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Povećanje razmjene usluga u CEFTA region, CEFTA baza podataka	8%	10 %	10%
Unaprijeđena funkcionalnost Jedinствene Kontakt Tačke (JKT) kroz Implementaciju softverskog rješenja za njeno uspostavljanje	/	Funkcionalni JKT	Funkcionalni JKT

Reformska mjera 14: Jačanje mehanizama za formalizaciju sive ekonomije ⁷⁶		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<p>Aktivnosti koje su u okviru komponente 1 planirane u toku 2023. godine su:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Formiranje međuresorne Radne grupe u cilju izrade novog Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije koji će uključivati postojeće i nove mjere sa jasno definisanim aktivnostima nadležnih institucija; - Donošenje Akcionog plana za suzbijanje sive ekonomije; - Osnivanje tijela za realizaciju i praćenje aktivnosti preduzetih u cilju suzbijanja sive ekonomije; - Uvođenje i analiza efekata primjene principa rotacije inspektora (omogućavanje inspektorima koji inače ne vrše nadzor na određenom području daju doprinos smanjenju sive ekonomije na način da vrše nadzor iz drugog područja - centralnog, južnog i sjevernog) <p>Komponenta 2⁷⁷:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Nastavak aktivnosti na realizaciji čišćenja podataka, i njihovo prenošenje na platformu za analitiku podataka (DWH/BI); - Početak aktivnosti na realizaciji Implementacije Integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima; - Uspostavljanje platforme za analitiku podataka DWH-BI. 	3-4
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p><u>Komponenta 1:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> - Aktivnost koja se odnosi na formiranje međuresorne Radne grupe u cilju izrade novog Akcionog plana za suzbijanje neformalne ekonomije koji će uključivati postojeće i nove mjere sa jasno definisanim aktivnostima nadležnih institucija je potpuno realizovana – (5); - Donošenje Akcionog plana za suzbijanje neformalne ekonomije; (implementacija je u završnoj fazi), tj. Predlog programa za suzbijanje neformalne ekonomije u Crnoj Gori sa akcionim planom za period od 2024 – 2026. godine je usvojila Vlada u decembru 2023. - Osnivanje tijela za realizaciju i praćenje aktivnosti preduzetih u cilju suzbijanja neformalne ekonomije se očekuje 2024.godine u skladu sa usvojenim Programom. - Uvođenje i analiza efekata primjene principa rotacije inspektora (omogućavanje inspektorima koji inače ne vrše nadzor na određenom području da daju doprinos smanjenju neformalne ekonomije na način da vrše nadzor iz drugog područja - centralnog, 	

⁷⁶ Mjera se sastoji iz dvije komponente, pri čemu se prva komponenta odnosi na formalizaciju neformalne ekonomije kroz usvajanje i implementaciju akcionog plana, a druga komponenta se odnosi na uvođenje novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS).

⁷⁷ Druga komponenta posvećena je uvođenju novog integrisanog IT sistema za upravljanje prihodima (IRMS).

	<p>južnog i sjevernogće biti dio implementacije Programa za suzbijanje neformalne ekonomije do 2026.godine.</p> <p>Komponenta 2:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Projekat „Reforma Poreske administracije" (finansiran kreditom Svjetske banke), a koji podrazumijeva uvođenje IRMS (Integrisanog informacionog sistema) je produžen do 2025 godine, nakon sprovedene rekonstrukcije projekta u saradnji sa Svjetskom bankom. - Nakon okončanog tenderskog postupka odabran je vendor za implementaciju IRMS-a, konzorcijum OWL. Nakon zaključenog ugovora o realizaciji projekta, održano je niz sastanaka sa predstavnicima vendora, glavnim eksternim konsultantom, projektnom jedinicom i privremenim menadžmentom za IRMS u cilju završetka Faze 0 tj. osnovnih dokumenata (Plan projekta, povelja) čije usvajanje se brzo očekuje. - DWH-skladište podataka: Završena je Faza 0 i Faza 1.
--	--

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 14

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Smanjenje učešća sive ekonomije u BDP-u	20.6%	15,7-18,2	-
Procenat tačnosti podataka sa kojima raspolaže UPC prenijetih u DWH/BI	50 %	-	-
Stepen operativnosti platforme za analitiku podataka(DWH/BI)	Uspostavljena osnova za platformu	-	-
Operativan sistem IRMS - integrisani IT sistem za upravljanje prihodima	0	-	-

Reformska mjera 15: Održivi zeleni turizam		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Aktivnosti u pravcu: - uvođenja ekološki prihvatljivih tehnologija u poslovanju ugostiteljskih objekata i pružanju usluga, i - diverzifikacije turističkog proizvoda	4
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	- u kontinuitetu se odvija rad komisija na dodjeli eko-oznaka za poslovanje ugostiteljskih objekata; - realizovan je Program podsticajnih mjera u oblasti turizma za 2023. godinu; - usvojen je Program razvoja ruralnog turizma CG 2023-2025. godine; - realizuju se aktivnosti definisanih akcionim planovima u okviru razvoja kulturnog i zdravstvenog, kao i na planu razvoja manifestacionog turizma.	

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 15

Indikator	Početna vrijednost (2019. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Broj ugostiteljskih objekata/usluga koji primjenjuju zelenu praksu	10	14	15
povećanja broja noćenja u Sjevernom regionu Crne Gore	315.815	3-5%	-
Ukupan doprinos turizma BDP-u	31%	20%	⁷⁸

* poslednji zvanični podaci MONSTAT-a koji se odnose na broj noćenja u kolektivnom smještaju (hoteli i slični objekti) za period januar- oktobar 2023. godine. Prema metodologiji rada MONSTAT-a, godišnji podaci će biti publikovani u I kvartalu 2024. godine

- Mjerom se podiže nivo konkurentnosti kroz njen doprinos promociji Crne Gore kao zelene destinacije, tj. kroz primjenu odgovarajućih mjera u poslovanju, odnosno kroz poštovanje eko-standarda, doprinosi se zaštiti životne sredine;

- S obzirom na sve veću osviještenost turista i rast potražnje za eko (zelenim) ugostiteljskim objektima, povećava se i turistički promet u istim, čime se doprinosi većoj zaposlenosti, time i smanjenju siromaštva (nova radna mjesta) kao i podizanju nivoa rodne ravnopravnosti jer je broj žena veći od muškaraca u ukupnoj strukturi zaposlenih u sektoru turizma.

Reformska mjera 16: Investicije usmjerene ka razvoju poljoprivrede i ruralnih područja		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	U toku 2023. godine planirano je raspisivanje po jednog javnog poziva za mjere IPARD II programa: Mjera 1 „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava“ i Mjeru 3 „Investicije u fizički kapital za preradu i marketing poljoprivrednih i ribljih proizvoda“. Nastavak realizacije prethodno raspisanih javnih poziva u okviru IPARD II programa. Rad na akreditaciji za implementaciju IPARD III programa (roll overprocedura).	3
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	Navedena reformska mjera je postala systemska, budući da je obezbijeđena njena una primjena i kontinuitet. Realizacija prethodno raspisanih javnih poziva po IPARD II programu je i dalje u toku. Treći Javni poziv za Mjeru 1 „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava“ je objavljen 10. novembra 2021. godine. Prijem zahtjeva za dodjelu podrške u okviru ovog Javnog poziva je bio od 10. novembra 2021. godine do 27. decembra 2021. godine. U okviru ovog poziva podnijeto je 112 zahtjeva za dodjelu podrške. Ukupna vrijednost zahtijevanih investicija je 11,851,724.63€ (sa PDV-om), odnosno 9,839,017.55€ (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 6,356,132.36€. Ugovoreno je 66 projekata ukupne vrijednosti investicija 7,003,913.91€ (sa PDV-om), 5,788,395.96€ (bez PDV-a), uz moguću iznos podrške od 3,824,748.27€. Četvrti Javni poziv za Mjeru 3 „Investicije u fizički kapital za preradu i marketing poljoprivrednih i proizvoda ribarstva“ je objavljen 15. februara 2022. godine. Prijem zahtjeva za dodjelu podrške za ovaj Javni poziv je bio od 15. februara do 31. marta 2022. godine. U okviru ovog poziva podnijeto je 33 zahtjeva za dodjelu podrške. Dostavljena su dva zahtjeva bez podataka, tako da će informacije u nastavku biti date za 31 zahtjev. Ukupna vrijednost traženih investicija je 23,683,293.32€ (sa PDV-om), odnosno 19,572,969.69€ (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 9,786,484.85€.	

⁷⁸ Indikator se prati na godišnjem nivou – koji će biti publikovan u I Q 2024.

	<p>Ugovoreno je 20 projekata ukupne vrijednosti investicija 15,511,930.54€ (sa PDV-om), 12,819,849.31€ (bez PDV-a), uz mogući iznos podrške od 6,461,045.76€.</p> <p>Četvrti Javni poziv za Mjeru 1 „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava“ je objavljen 14. marta 2022. godine. Prijem zahtjeva za dodjelu podrške u okviru ovog Javnog poziva je bio od 14. marta 2022. godine do 28. aprila 2022. godine. U okviru ovog poziva podnijeto je 92 zahtjeva za dodjelu podrške. Ukupna vrijednost zahtijevanih investicija je 26,593,809.64€ (sa PDV-om), odnosno 23,707,559.89 € (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 15,669,795.98€.</p> <p>Ugovoreno je 49 projekata ukupne vrijednosti investicija 6,672,668.73€ (sa PDV-om), 5,437,602.30 € (bez PDV-a), uz mogući iznos podrške od 3,653,988.41€.</p> <p>Prvi Javni poziv za Mjeru 7 „Diverzifikacija gazdinstava i razvoj poslovanja“, podmjera 7.1 „Podrška investicijama za razvoj ruralnog turizma“ je objavljen 23. juna 2021. godine. Prijem zahtjeva za dodjelu podrške za ovaj Javni poziv je bio od 23. juna do 31. avgusta 2021. godine, ali je prijem zahtjeva produžen do 30. septembra 2021. godine. U okviru Prvog Javnog poziva podnijeto je 102 zahtjeva za dodjelu podrške. Ukupna vrijednost traženih investicija za 97 aplikacija je 11,559,740.25€ (sa PDV-om), odnosno 9,553,504.34€ (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 6,209,777.82€. Za 5 aplikacija ne postoji informacija o traženim iznosima investicija, jer isti nijesu navedeni u Zahtjevu za dodjelu podrške.</p> <p>Ugovoreno je 25 projekata ukupne vrijednosti investicija 3,994,758.62€ (sa PDV-om), 3,301,453.39€ (bez PDV-a), uz mogući iznos podrške od 2,148,465.83 €.</p> <p>Peti Javni poziv za Mjeru 3 „Investicije u fizički kapital za preradu i marketing poljoprivrednih i proizvoda ribarstva“ je objavljen 06. februara 2023. godine. Prijem zahtjeva za dodjelu podrške za ovaj Javni poziv je bio od 06. februara do 06. marta 2023. godine. U okviru ovog poziva podnijeto je 39 zahtjeva za dodjelu podrške. Dostavljen je jedan zahtjev bez podataka, tako da će informacije u nastavku biti date za 38 zahtjeva. Ukupna vrijednost traženih investicija je 16,267,007.23€ (sa PDV-om), odnosno 13,443,807.63€ (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 6,721,903.82€.</p> <p>Ugovoreno je 29 projekata ukupne vrijednosti investicija 11,818,222.65€ (sa PDV-om), 9,767,116.14€ (bez PDV-a), uz mogući iznos podrške od 5,041,131.14€.</p> <p>Peti Javni poziv za Mjeru 1 „Investicije u fizički kapital poljoprivrednih gazdinstava“ je objavljen 15. maja 2023. godine. Prijem zahtjeva za dodjelu podrške u okviru ovog Javnog poziva je bio od 15. maja 2023. godine do 15. juna 2023. godine. U okviru ovog poziva podnijeto je 414 zahtjeva za dodjelu podrške. Ukupna vrijednost zahtijevanih investicija je 29,669,271.05€ (sa PDV-om), odnosno 24,577,146.13€ (bez PDV-a), a potencijalni iznos podrške je 16,782,676.91€.</p> <p>Aplikacije su u fazi ugovaranja i terenske kontrole.</p>
--	---

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 16

Indikator	Početna vrijednost (2022 godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Vrijednost realizovanih investicija kroz IPARD program ⁷⁹ (u eurima)	10.000.000	15.000.000	U 2023. godini do 15.12.2023. godine je isplaćeno 87 projekata, sa iznosom investicije bez PDV-a 12,762,057.11 eura, iznos podrške 7,793,486.76 eura.

⁷⁹ Sa realizacijom IPARD programa početo je 2018. godine.

Broj realizovanih infrastrukturnih projekata kroz IPARD program	0	0	0
Broj gazdinstava aktivno uključenih u Agro-ekološke klimatske mjere kroz IPARD program	0	0	0

Reformna mjera br.17: Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<p>U okviru mjere Finansijska podrška domaćinstvima u cilju primjene mjera energetske efikasnosti u 2023. godini planirane su sledeće aktivnosti:</p> <p>Sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor banaka–davalaca kredita domaćinstvima za primjenu mjera energetske efikasnosti u novoj fiskalnoj godini, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; sprovođenje postupka javnog nadmetanja za izbor kompanija – isporučilaca i instalatera sistema, opreme i materijala za primjenu mjera energetske efikasnosti, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; isporuka i instaliranje sistema čija je kupovina i ugradnja omogućena u okviru Programa (sistema za grijanje na moderne oblike biomase (pelet, briket), sistema za grijanje i hlađenje sa visokoefikasnim toplotnim pumpama, kao i isporuka i ugradnja fasadne termoizolacije i energetske efikasne fasadne stolarije na stambenim objektima domaćinstava, od strane izabranih kompanija; uplaćivanje sredstava u visini odobrenih kredita na račun izabranih kompanija, od strane izabranih banaka; uplaćivanje sredstava za kamatu na kredit bankama - partnerima u Programu, od strane ministarstva nadležnog za poslove energetike; otplata beskamatnih kredita u mjesečnim ratama, od strane korisnika kredita–domaćinstava koja učestvuju u Programu.</p>	5
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	<p>U 2023. godini su realizovane sljedeće aktivnosti:</p> <p>Ministarstvo kapitalnih investicija je 11.4.2023. godine objavilo Javni poziv svim komercijalnim bankama u Crnoj Gori za dostavljanje pisma zainteresovanosti u okviru programa. Rok za dostavljanje ponuda bio je 27.4.2023. godine. Pored toga, 13.4.2023. godine objavljen je Javni poziv svim kompanijama u Crnoj Gori za dostavljanje ponuda prema zahtjevima tenderske dokumentacije, a u cilju izbora kvalifikovanih izvođača radova. Rok za dostavljanje ponuda bio je 12.5.2023. godine. Izbor partnerskih banaka i kvalifikovanih izvođača radova je uspješno okončan, a nakon potpisivanja Sporazuma o saradnji između Ministarstva kapitalnih investicija i komercijalnih banaka i Sporazuma o saradnji između Ministarstva kapitalnih investicija i kvalifikovanih izvođača radova, stekli su se svi uslovi za početak realizacije nove faze programa „Energetski efikasan dom“.</p> <p>Realizacija programa za domaćinstva je počela 5. jula 2023.godine, kada je i objavljen javni poziv građanima da shodno projektnom mehanizmu predaju svoje zahtjeve za učešće u programu.</p> <p>U okviru gorenavedenog javnog poziva 354 građana je dostavilo traženu dokumentaciju. Prema preliminarnim podacima, partnerske banke su odobrile 249 beskamatnih kredita. Mjere energetske efikasnosti su implementirane u domaćinstvima planiranom dinamikom, a u toku je finalizacija procedure transfera sredstava bankama od strane Ministarstva energetike i rudarstva, u cilju subvencionisanja kamata i naknada za obradu realizovanih kredita, a shodno projektnim</p>	

	procedurama. Mjera neće biti sastavni dio novog Programa ekonomskih reformi, s obzirom da će ista biti implementirana u kontinuitetu, pa samim tim ova mjera više nije reformska.
--	---

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 17

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Ukupna ostvarena ušteda energije u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	1,2 GWh u jednoj godini	1,4 GWh u jednoj godini	2,2 GWh
Broj podržanih domaćinstava u okviru Programa „Energetski efikasan dom“	136	150	249

Reformska mjera 18: Smanjenje stavljanja u promet i upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu		Faza sprovođenja reforme (1-5)
Aktivnosti planirane za 2023. godinu	<p>Usvajanje i dosljedna primjena Zakona o upravljanju otpadom (predviđeno je donošenje ovog zakona za II kvartal 2023, izrada podzakonskih akata): Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma;</p> <p>Uvođenje koncepta smanjenja upotrebe laganih plastičnih kesa za nošenje i plastičnih proizvoda za jednokratnu upotrebu u javnoj upravi: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Kancelarija za održivi razvoj, Generalni sekretarijat Vlade;</p> <p>Realizacija kampanje za informisanje javnosti i podizanje svijesti svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu i njenom štetnom negativnom uticaju na životnu sredinu: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma i Kancelarija za održivi razvoj, Generalni sekretarijat Vlade;</p> <p>Izrada podzakonskog akta koja će definisati metodologiju za utvrđivanje količina otpada za koje su utvrđeni ciljevi Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma;</p> <p>Donijeti podzakonski akt koji detaljnije definiše uspostavljanje proširene odgovornosti proizvođača: Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma;</p> <p>Podsticati cirkularnu tranziciju kroz programe podrške namijenjene privredi: Ministarstvo ekonomskog razvoja i turizma.</p>	2

<p>Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi</p>	<p>U 2023. godini su realizovane aktivnosti pripreme zakona i podizanja svijesti svih aktera u vrijednosnom lancu plastike za jednokratnu upotrebu, čime je reformska mjera značajno ostvarila svoj cilj.</p> <p>Vlada Crne Gore je 3. oktobra 2023. godine utvrdila Predlog zakona o upravljanju otpadom koji je usljed formalnih razloga (nova organizaciona struktura Vlade) vraćen iz skupštinske procedure na ponovno utvrđivanje.</p> <p>Nakon donošenja zakona pristupiće se izradi podzakonskih akata.</p> <p>U decembru 2023. godine, potpisani su ugovori Ministarstva sa nevladinim organizacijama, u cilju sprovođenja aktivnosti na realizaciji projekata sa ciljem jačanja ekološke svijesti u oblasti upravljanja otpadom. Potpisan je 21 ugovor sa NVO sektorom. Ukupan iznos je 150.000€. Ovi ugovori će se realizovati tokom 2024. godine</p> <p>Takođe, na jačanju ekološke svijesti radilo se u saradnji sa NVO-ima i tokom 2022, kada su na javnim konkursima aplicirale nevladine organizacije sa 75 projekata, od kojih je 21 finansiran i realizovan tokom 2023. godine. Javni konkursi su se odnosili na problematiku postizanja ciljeva za reciklažu na putu ka EU, rasterećenja deponija – smanjenja odloženih količina organskog otpada i odlaganja otpada na nepropisnim mjestima.</p>
---	---

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br. 18

Indikator	Početna vrijednost (2021. godina)	Vrijednost planirana u 2023. godini	Vrijednost ostvarena u 2023. godini
Smanjenje proizvodnje i potrošnje laganih plastičnih kesa za nošenje po komadu po stanovniku ⁸⁰	600-700	300	/
Povećanje stope recikliranja	14, 354%	20%	19,68% ⁸¹

<p>Reformska mjera 19: Unaprijeđenje međugraničnih prelaza-otvaranje zajedničke željezničke granične stanice Bijelo Polje</p>	<p>Faza sprovođenja reforme (1-5)</p>
--	--

⁸⁰ Pravni osnov da bi dobili ove informacije još uvijek ne postoje te nemamo ni podatak o ostavrenoj vrijednosti.

⁸¹ Izvještaj o sprovođenju Državnog plana upravljanja otpadom u Crnoj Gori, za 2022. godinu "Ukupna količina odvojeno sakupljenog reciklabilnog otpad, papira, kartona, plastike i metala iz komunalnog otpada je 4.479 tona, kabastog otpada 17.352 i tzv. "zelenog" 16.512 tona. Ako zbrojimo reciklabilni otpad sakupljen od starne opštinskih komunalnih preduzeća i ovlašćenih sakupljača dobijamo da je odvojeno sakupljeno 70.479 tona, što procentualno iznosi 19,68% u odnosu na ukupnu količinu sakupljenog komunalnog otpada i sakupljenog reciklabilnog od strane ovlašćenih sakupljača. Ministarstvo ne posjeduje informaciju da li je sva količina kabastog i zelenog otpada iz tabele obrađena na zadovoljavajući način."

Aktivnosti planirane za 2023. godinu	Nastavak izvođenja radova na rekonstrukciji željezničke stanice Bijelo Polje	5
Opis sprovođenja i objašnjenje ako je djelimično ili se ne sprovodi	Mjera je realizovana. U toku 2023. godine nastavljeno je izvođenje radova na rekonstrukciji željezničke stanice, koja će ubuduće funkcionisati kao zajednički željeznički međudržavni prelaz između Crne Gore i Republike Srbije. Projekat je u cjelosti trebao biti završen do 31. maja 2023. godine, ali je došlo do određenog kašnjenja zbog izazova u postavljanju ograde u staničnom području, na čijem rešavanju se trenutno radi. Sam objekat u građevinskom smislu je završen.	

Ostvarenje indikatora rezultata za reformsku mjeru br.19

Indikator	Početna vrijednost (2023. godina)	Vrijednost planirana u 2023.	Vrijednost ostvarena u prvoj polovini 2023.	Ciljna vrijednost (2025. godina)
Unaprijeđena vrsta operacija sa vozovima	Klasičan rad sa vozovima	Klasičan rad sa vozovima	n/a	Zajednički rad na vozovim
Procenat skraćivanja vremena zadržavanja na graničnom prelazu	0,00 %	0,00%	n/a	30%

PRILOG 2: VEZE IZMEĐU REFORMSKIH OBLASTI I RELEVANTNIH DOKUMENATA O POLITICI

Reformske mjere PER-a za period 2024-2026. godine	Ključni strukturni izazovi (Komisija procjenjuje PER za period 2023-2025. godine)	PER smjernice za politiku 2023. godine	Paket proširenja za 2023. godinu	Ciljevi održivog razvoja za period 2020-2030. godine	Evropski zeleni sporazum/ Zelena agenda za Zapadni Balkan	Evropska digitalna agenda/ Digitalna agenda Zapadnog Balkana	IPA projekti koji podržavaju ovu reformu
<p>Reformska mjera 1:</p> <p>Jačanje mehanizama za formalizaciju neformalne ekonomije</p>	<p>Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na formalizaciju ekonomije.</p> <p>Smanjenjem nivoa neformalnog sektora kreiraju se uslovi za povećanjem zaposlenih, prevođenje neformalnih tokova u formalne tokove poslovanja, kao i bolja informisanost javnosti i veća vidljivost rada inspektora na terenu.</p> <p>Dio mjere koji se odnosi na uspostavljanje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS) ima za cilj povećanje transparentnosti procesa plaćanja poreza, a samim tim i</p>	<p>Mjera predstavlja odgovor na preporuke br. 5 sa Ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine.</p>	<p>Iako Enlargement Package 2022 ne sadrži direktno preporuke koje su vezane za ovu mjeru, u njemu je konstatovano da se region Zapadnog Balkana susrijeće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Jedna od tih poteškoća je i problem sive ekonomije, koji se ovom reformskom mjerom želi smanjiti.</p>	<p>Ova reformska mjera u skladu je sa ciljem 9 (SDG 2020-2030) – Industrija, inovacije i infrastruktura.</p> <p>Uvođenje integrisanog sistema upravljanja prihodima (IRMS), pored borbe protiv sive ekonomije i veće transparentnosti u naplati poreza, ima za cilj i digitalizaciju crnogorskog poreskog sistema.</p>	<p>n/a</p>	<p>Ova mjera je u skladu sa Digitalnom agendom za Zapadni Balkan.</p> <p>Jedan od osnovnih ciljeva ove agende je digitalizacija industrije na zapadnom Balkanu kako bi se osiguralo da svi sektori imaju koristi od digitalnih inovacija.</p>	<p>n/a</p>

	smanjenje sive ekonomije.						
Reformska mjera 2: Uspostavljanje adekvatnog modela upravljanja i efikasnog sistema nadzora nad državnim preduzećima	Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na jačanje regulatornog okruženja i reformu preduzeća u većinskom vlasništvu države. Imajući u vidu da u poslovanju privrednih društava u većinskom vlasništvu i dalje postoje brojne razlike i problemi u segmentima koji su bitni za državu, a koji se prije svega odnose na finansijsko stanje u preduzećima, način upravljanja, vršenja nadzora i kontrole nad njima, smatramo da će planirana rješenja uticati na poboljšanje poslovanja i to prvenstveno kroz transformisanje poslovnih procesa, ali i racionalizaciju troškova i efikasnije korišćenje postojećih resursa. Takođe, s obzirom da postojeće regulatorno okruženje nije poslovno orijentisano i koči	Mjera daje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine kojiim je data preporuka da se pripremi mapa puta za reformisanje državnih preduzeća (DP), pripremi okvir za praćenje i upravljanje državnim preduzećima, te razviju objektivni kriterijumi za izbor njihovih menadžment tijela.	Iako Enlargement Package 2022 ne sadrži direktno preporuke koje su vezane za ovu mjeru, u njemu je konstatovano da se region Zapadnog Balkana susreće sa poteškoćama koje zemljama koje se nalaze na ovom području ne dozvoljavaju da ostvare puni ekonomski potencijal. Neadekvatno upravljanje državnim preduzećima i nedovoljno iskorišćeni potencijal koji ova preduzeća imaju i nedovoljna finansijska kontrola su samo neki od problema koje utiču na ekonomiju zemlje i koje se ovom	Mjera je u funkciji ostvarenja SDG-9 i SDG-13.	N/A	N/A	U vezi sa IPA-Reform Facility, u ovom trenutku ne postoji informacija kada će podrška reformi upravljanja preduzećima u državnom vlasništvu na centralnom i lokalnom nivou iz ovog Instrumenta biti dostupna

	dinamičniji razvoj državnih kompanija, zalaganje za unaprjeđenje upravljanja privrednim društvima u većinskom vlasništvu države doprinijeće poboljšanju institucionalnog i regulatornog okruženja u Crnoj Gori, a što je jedan od ključnih izazova koji je Evropska komisija prepoznala u Ocjeni crnogorske ekonomije		mjerom mogu ublažiti.				
Reformska mjera 3: Podsticanje inovacija za Zelenu agendu i prelazak na cirkularnu ekonomiju	Mjerom se doprinosi odgovoru na izazove vezane za neiscrpn i neefikasno korišćenje prirodnih resursa, zagađenje životne sredine i jednosmjerni linearni model poslovanja.	Mjerom se daje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine da Crna Gora treba „poboljšati energetske otpornost i prelazak na sprovođenje zelene agende“.	N/A	SDG br. 7- dostupna i obnovljiva energija, SDG br. 9- industrija, inovacije i infrastruktura i SDG 13 – klimatska akcija.	Mjera je u funkciji implementacije Mape puta za dekarbonizaciju Energetske zajednice, »Evropskog zelenog sporazuma«, i Zelene agende za Zapadni Balkan	N/A	IPA III paket direktne budžetske podrške
Reformska mjera 4: Jačanje mehanizama za	Mjera će doptinjati povećanju i diversifikaciji udjela energije iz obnovljivih izvora u ukupnoj	Mjerom se odgovara na dio preporuke br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023. godine da Crna Gora	Enlargement Package 2023 ne sadrži preporuke koje su vezane za ovu mjeru,	SDG 7 - Dostupna i obnovljiva energija SDG 9 - „Industrija, inovacije i infrastruktura“	Mjera je u funkciji implementacije Mape puta za dekarbonizaciju	N/A	IPA III-Paket direktne budžetske podrške EK Crnoj Gori za prevazilaženje energetske krize

dekarbonizacij u	potrošnji energije, kao i sa kreiranjem i sprovođenjem ekonomski održivih programa podrške i podsticaja za proizvodnju energije iz obnovljivih izvora za sopstvene potrebe	treba „poboljšati energetske otpornost i prelazak na sprovođenje zelene agende“.	međutim, u Izvještaju EK o napretku Crne Gore za 2023. su date preporuke koje se direktno odnose na ovu mjeru. Ova mjera će doprinijeti razvoju energetskog sektora sprovođenjem zelene tranzicije i dekarbonizacije u skladu sa globalnim i ciljevima EU za smanjenje negativnog uticaja klimatskih promjena.	SDG 13 – Klimatska akcija	Energetske zajednice, »Evropskog zelenog sporazuma«, i Zelene agende za Zapadni Balkan		
Reformska mjera 5: Unapređenje digitalizacije i sajber bezbjednosti uz jačanje infrastrukture za širokopojasni pristup internetu	Mjera će doprinijeti povećanju digitalnih servisa za građane i privredu, kao i ubrzanju digitalnoj transformaciji države. Takođe, jačanju sajber bezbjednosti državne uprave nakon sajber napada.	Mjera pruža odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga iz maja 2023.godine.	N/A	SDG 8- dostojanstven rad i ekonomski rast; SDG br. 9- industrija, inovacije i infrastruktura i SDG 13 – klimatska akcija.	Mjera doprinosi implementaciji »Evropskog zelenog sporazuma«, i Zelene agende za Zapadni Balkan	Digitalna Agenda za Evropu i Digitalna Agenda za Zapadni Balkan	N/A

<p>Reformska mjera 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori</p>	<p>Mjera ima za cilj prevazilaženje izazova nižeg kvaliteta zdravstvene usluge kroz nastavak aktivnosti na unapređenju i nadogradnji postojećih i uvođenje novih zdravstvenih servisa upotrebom IKT.</p>	<p>Mjera se nastavlja iz PER-a 2023 i dijelom dalje odgovor na preporuku br. 4 sa ministarskog dijaloga u maja 2023.</p>	<p>N/A</p>	<p>Reformska mjera će omogućiti bolje zdravlje i blagostanje svih građana Crne Gore a i doprinijeti ostvarenju SDG-3.</p>	<p>Mjera doprinosi implementaciji »Evropskog zelenog sporazuma«, i Zelene agende za Zapadni Balkan</p>	<p>Digitalna Agenda za Evropu i Digitalna Agenda za Zapadni Balkan</p>	<p>Ministarstvo zdravlja je kroz strateški odgovor za IPA III programski period 2021-2027 predložilo digitalizaciju zdravstvenog sistema kao jedan od projekata za finansiranje u iznosu od 3.5 miliona eura, što bi omogućilo kontinuitet i značajno doprinijelo realizaciji svih predviđenih aktivnosti.</p>
<p>Reformska mjera 7: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori</p>	<p>Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i rješavanje dugotrajne nezaposlenosti.</p>	<p>Mjera je u skladu sa preporukom broj 6 sa zajedničkog sastanka ministarskog dijaloga, održanog u maju 2023. godine.</p>	<p>U inicijativi 10. iz Ekonomskog i investicionog plana za Zapadni Balkan (EIP) se navodi da Vlade treba da formiraju Garanciju za mlade po uzoru na Garanciju za mlade EU, tako da ova mjera direktno prati relaizaciju EIPa.</p>	<p>Realizacija mjere će doprinijeti ostvarivanju milenijumskih razvojnih ciljeva i to: SDG 1-bez siromaštva, SDG 4-kvalitetno obrazovanje, SDG 8-dostojanstveni rad i ekonomski rast</p>	<p>Mjera će indirektno uticati na ispunjavanju ciljeva digitalne agende kroz obrazovanje učesnika mjere, njihovu obuku, pripravništvo ili rad.</p>	<p>Mjera će indirektno uticati na ispunjavanju ciljeva digitalne agende kroz obrazovanje učesnika mjere, njihovu obuku, pripravništvo ili rad</p>	<p>Planirano je da se mjera sprovede uz finansijsku podršku IPA fondova i to IPA III Strateški odgovor.</p>
<p>Reformska mjera 8: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i</p>	<p>Mjera odgovara na prepoznati ključni strukturni izazov koji se odnosi na povećanje zaposlenosti, posebno žena i mladih i</p>	<p>Mjera je u skladu sa preporukom broj 6 sa zajedničkog sastanka ministarskog dijaloga,</p>	<p>Predložena Akcija će takođe podržati Crnu Goru u implementaciji kriterijuma za pristupanje EU</p>	<p>n/a</p>	<p>Digitalne tehnologije su ključni pokretači za postizanje ciljeva održivosti Zelenog</p>	<p>Ekonomski i investicioni plan EU za zapadni Balkan (2020) naglašava da će EU nastaviti da podržava razvoj politika i reformi zasnovanih na dokazima kako bi se odgovorilo na glavne</p>	<p>Implementacija reformske mjere će se finansirati iz IPA fondova. sa Mjera je povezana sa programskim okvirom IPA III, koji naglašava</p>

inkluzivnosti obrazovanja	rješavanje dugotrajne nezaposlenosti.		sadržanih u tri pregovaračka poglavlja sa EU: Poglavlje 19 – Socijalna politika i zapošljavanje, Poglavlje 23 – Pravosuđe i osnovna prava i Poglavlje 26 – Obrazovanje i kultura. Konkretno, predložena Akcija će doprinijeti svim ključnim pitanjima iz Izvještaja EU 2021 u segmentu koji se odnosi na Poglavlje 26: „U narednoj godini Crna Gora treba posebno: intenzivirati reformske napore u cilju poboljšanja inkluzivnog obrazovanja i pristupa kvalitetnom obrazovanju uopšte; usvojiti i početi da sprovodi novu strategiju o ranom i		dogovora u mnogim različitim sektorima. U skladu sa okvirom politike EU, ova akcija će doprineti unapređenju sistema obuke kako bi se nastavnici osposobili za neophodne veštine za digitalizaciju i tehnološke promjene.	izazove i prioritete obrazovnog sistema u pogledu upravljanja, finansiranja, kvaliteta, jednakost i relevantnost, sa fokusom na prilagođavanje obrazovnih sistema digitalnoj transformaciji i ekonomijama zasnovanim na znanju. Pored toga, naglašena je hitna potreba za ulaganjem u digitalnu budućnost, navodeći da „region takođe treba da razvije i implementira svoje strategije digitalnog obrazovanja uz podršku obuke nastavnika, kao i inicijativa za učenje i sadržaj na internetu“. Akcioni plan EU za digitalno obrazovanje (2021 – 2027) predstavlja viziju za unapređenje digitalne pismenosti, vještina i kapaciteta na svim nivoima obrazovanja i obuke i za sve nivoe digitalnih veština (od osnovnih do naprednih). Akcioni plan će podržati cilj Agende vještina da se osigura da 70% mladih od 16 do 74 godine ima barem osnovne digitalne vještine do 2025. On utvrđuje mjere za visokokvalitetno i inkluzivno digitalno	jačanje pristupa i kvaliteta obrazovanja, uključujući sisteme obuke, posebno nastavnika i rukovodilaca škola, upravljanje i strateško kreiranje politike, kao i sa Ekonomskim i investicionim planom EU za Zapadni Balkan (2020) koji apostrofiraju digitalnu transformaciju
----------------------------------	---------------------------------------	--	---	--	---	---	--

			<p>predškolskom obrazovanju 2021-2025, kako bi se poboljšao upis u predškolske ustanove i inkluzivnost za svu djecu; Urađena je sveobuhvatna analiza obrazovnog sistema, čiji ishod može poslužiti kao čvrsta osnova za široku diskusiju – sa svim relevantnim akterima – o razvoju kvalitativne, budžetirane, višegodišnje strategije obrazovanja za održive reforme."</p>			<p>obrazovanje i obuku koje će zahtijevati kombinaciju akcija i politika da bi bili efikasni. Digitalizacija obrazovnog sistema i razvoj digitalnih vještina je takođe prepoznata kao prioritarna mjera u Programu ekonomskih reformi 2022-2024.</p>	
<p>Reformska mjera 9: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu mape puta</p>	<p>Mjera adresira pitanje reforme socijalnog staranja (socijalna zaštita, penzijsko invalidska zaštita, zapošljavanje, prosvjeta, boračka-invalidska zaštita</p>	<p>Mjera daje odgovor na preporuku br. 6 sa ministarstvom dijaloga, koja se između ostalog odnosi na zapošljavanje mladih i reforme socijalne zaštite. Na</p>	<p>Jedna od glavnih preporuka jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije Poglavlje 19: Socijalna zaštita i zapošljavanje</p>	<p>SDG 1 & 10 cilj reforme je poboljšana socijalna inkluzija ranjivih grupa u skladu sa njihovim potrebama i međunarodnim i</p>	<p>Energetsko siromaštvo je socijalna dimenzija energetske tranzicije koja mora biti adresirana za</p>	<p>Između ostalog mjera se odnosi na unapređenje informacionog sistema što je i način kako mjera adresira ciljeve Digitalne Agende za Zapadni Balkan</p>	<p>Unapređenje sistema evidencije drugostepenog postupka u socijalnoj zaštiti će biti finansirano kroz projekat: Informacioni system socijalnog</p>

		<p>osnovu Mape puta reformi sistema socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori, utvrditi jasan vremenski okvir i finansijsko planiranje za njeno sprovođenje i nastaviti sa sprovođenjem reformi</p> <p>Dovodi se u vezu sa odjeljkom 12 koji se odnosi na javne politike koje modernizuju sisteme socijalne zaštite kako bi se obezbijedila djelotvorna, efikasna, transparentna i adekvatna zaštita u svim fazama čovjekovog života, jačanje socijalne inkluzije, promovisanje jednakih mogućnosti i rješavanje nejednakosti i siromaštva, To uključuje adekvatnu podršku za aktiviranje i prihode za (re)integraciju na tržištu rada i u društvo, održivost i adekvatnost</p>	<p>Crna Gora bi naročito trebala da na osnovu Mape puta reforme socijalne zaštite, nastaviti reformu sistema socijalne zaštite zasnovanu na dokazima, imajući u vidu veze sa aktiviranjem zapošljavanja i socijalnom uključenošću sa fokusom na borbu protiv siromaštva</p>	<p>EU standardima. Jedan od specifičnih ciljeva je Prelazak sa institucionalnog smještaja korisnika na vaninstitucionalne oblike zaštite .</p> <p>Implementacijom ove mjere će se dodatno doprinijeti ostvarivanju cilja održivog razvoja CO1 svijet bez siromaštva i CO10 - smanjenje nejednakosti SDG Agenda</p> <p>Socijalna zaštita je ključni instrument da se ukine siromaštvo i da se ljudima obezbijedi pristup prilikama za samostalan i dostojanstven život, na način da se doprinese realizaciji cilja održivog razvoja br. 1. Nacionalni sistemi socijalne zaštite takođe mogu da doprinesu i ostvarenju ostalih</p>	<p>domaćinstva koja ne mogu priuštiti osnovne energetske usluge tako da ostvare osnovni životni standard i uključenost. Treba dizajnirati efektivne programe koji bi adresirali pitanja priuštivosti, smanjili račune za energiju i pomogli životnoj sredini. Partneri takođe trebaju biti pomognuti u implementaciji programa koji bi adresirali energetska siromaštvo u regiji.</p>	<p>staranja – ISSS (e-Socijalni karton) koji finansira Vlada CG (90%) i UNDP (10%).</p> <p>2. Tematika mjere se može povezati i sa projektom IPA koji se trenutno sprovodi: Projekat Jačanje kapaciteta sistema socijalne i dječije zaštite u Crnoj Gori, koji finansira EU, ima za cilj da osigura primjenu socijalnih prava i unapređenje kvaliteta života sadašnjih i budućih korisnika sistema socijalne i dječije zaštite. Svrha projekta je da: 1) unaprijedi administrativne i profesionalne kapaciteta sistema socijalne i dječije zaštite na nacionalnom nivou u oblasti donošenja politika i obezbjeđenja kvaliteta, i da 2) pruži podršku lokalnim samoupravama, CSR i lokalnim pružaocima usluga u unapređenju postojećih i izradi inovativnih</p>
--	--	--	---	--	---	--

		penzijskih sistema i pristup kvalitetnim uslugama kao što su obrazovanje i njega u ranom djetinjstvu, stanovanje, osnovne usluge i dugotrajna njega;		ciljeva održivog razvoja, uključujući sigurnost hrane, dobrog zdravlja, dostojanstvenog rada, rodne ravnopravnosti, smanjene nejednakosti i kohezivnih zajednica.			mehanizama na lokalnom nivou radi zadovoljenja potreba građana/ki. Originalni projektni zadatak jena inicijativu MRSS proširen za nekoliko dodatnih aktivnosti koje koriste pristup donošenja odluka zasnovanih na podacima: 1) sprovođenje završne evaluacije sprovođenja važeće Strategije razvoja socijalne i dječje zaštite u CG za period od 2018. do 2022. godine; 2) sprovođenje dodatnih obuka o programima usmjerenih na smanjenje siromaštva; i 3) izrada dokumenta: Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori. U fokusu dokumenta Pravci promjena u neposrednoj budućnosti u programima socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori, koji se u okviru
--	--	--	--	---	--	--	--

							<p>projekta priprema za potrebe Ministarstva finansija i socijalnog staranja, će biti socijalna novčana davanja koja su usmjerena na siromašne i usluge socijalne zaštite. Pravci promjena u programima SDZ će, pored aspekta adekvatnosti i obuhvata, obuhvatiti i rashode i održivost pojedinih davanja. Projekat finansira EU, a ugovorno tijelo za sprovođenje projekta je Direktorat za finansiranje i ugovaranje sredstava pomoći EU, Ministarstvo rada i socijalnog staranja. Korisnička institucija je Ministarstvo rada i socijalnog staranja (MRSS) – Direkcija za programiranje i implementaciju EU fondova, kao Jedinica za sprovođenje projekta (PIU) bivšeg MRSS.</p> <p>Ciljne grupe projekta su: Ministarstvo rada i</p>
--	--	--	--	--	--	--	--

							<p>socijalnog staranja, Zavod za socijalnu i dječju zaštitu, Inspekcija za socijalnu i dječju zaštitu, lokalne samouprave, centri za socijalni rad i lokalni pružaoci usluga. Budžet Projekta je 388.937,50 EUR. Projekat traje 26 mjeseci (od septembra 2019 do novembra 2021. godine. Projekat sprovodi Archidata s.r.l. (konsultantska kuća iz Milana, Italija).</p> <p>3. Napomena: Mjera se odnosi na Mapu puta, (koordinirana od strane MRSS i UNICEF-a), gdje je kako kroz cijeli dokument, tako i kroz 15 reformi stavljen akcenat na jačanje socijalne zaštite i socijalne inkluzije.</p> <p>Mapa puta za reformu sistema socijalne i dječje zaštite u Crnoj Gori. Glavni donator je UNICEF koji učestvuje sa 187.017,57 €. Nacionalni doprinos (Vlada Crne Gore) je</p>
--	--	--	--	--	--	--	---

							<p>29.466,66 €, ukupno 216.484,23 €.; Crna Gora se nalazi u procesu pristupanja Evropskoj uniji i jedan od osnovnih ciljeva njene razvojne agende jeste da niko ne bude izostavljen. Prethodne procjene ukazale su na potrebu ponovnog razmatranja pokrivenosti i korišćenja mjera socijalne zaštite s ciljem da se ubrza smanjenje siromaštva. Na zahtjev Ministarstva rada i socijalnog staranja, predstavništvo UNICEF-a u Crnoj Gori sprovelo je studiju utvrđivanja obima zadataka 2018. godine, angažujući potom, 2019. godine, Institut za istraživanja ekonomskih politika (EPRI). EPRI je sproveo analizu sistema socijalne zaštite u Crnoj Gori korišćenjem međunarodno priznatog Osnovnog dijagnostičkog instrumenta (CODI) za</p>
--	--	--	--	--	--	--	---

							<p>analizu sistema socijalne zaštite, koji je razvijen u okviru ISPA (međuresorna procjena socijalne zaštite); •Na osnovu diskusija sa radionica i doprinosu relevantnih aktera, nacrt dokumenta Mape puta je potvrđen na sastanku Upravnog odbora 28. maja 2021. godine</p>
--	--	--	--	--	--	--	--

PRILOG 3: SPOLJNI DOPRINOS PER-u ZA PERIOD 2024-2026. GODINE

Oblast na koju je dat komentar	Dobijeni komentar (uključujući datum kada je dobijen, format i glavni sadržaj)	Stejkholder koji je uputio komentar/doprinos (uključujući instituciju, kontakt osobu i ostale kontakt detalje)	Status komentara (prihvaćen/neprihvaćen)	Komentar (obrazloženje za prihvatanje/odbijanje)
Opšti komentari	<p>- Komentari dobijeni 13. 12.2023.</p> <p>Glavni sadržaj</p> <p>Komentar 1: „Pozdravljamo djelimično prihvatanje prošlogodišnjih komentara Centra za ženska prava. Ipak nakon pažljive analize ovogodišnjeg dokumenta , konstatujemo da većina naših</p>	<p>Stejkholder: Centar za ženska prava Kontakt osoba: Maja Raičević Kontakt Detalji: Bokeška 20, Podgorica 81000, Crna Gora T +382 20 664 193 E maja.raicevic@t-com.me W www.womensrightscenter.org</p>	Komentar 1 /predlog je uglavnom prihvaćen.	Obrazloženje za Komentar 1: Saglasni smo da rodno razvrstani podaci, kada su u pitanju generalano indikatori tržišta rada nijesu u potpunosti prikazani. U tom smislu je analiza prepreka u finalnoj verziji PER-a proširena rodno

	<p>prošlogodišnjih komentara važi i za Nacrt PER 2024-26. Naime, ni ovogodišnji Nacrt nije dovoljno uključio rodno razvrstane podatke, niti konsultovao postojeće rodne analize i dostupna istraživanja, koja sadrže i preporuke za unaprjedjenje stanja.“</p> <p>Komentar 2: Kada je u pitanju izazov br. 1: Povećanje zaposlenosti naročito žena i mladih, kao i rješavanje dugoročne nezaposlenosti, osim rodno razvrstanih podataka o zaposlenosti, koristiti i ostale lako dostupne rodno razvrstane podatke koji se tiču tržišta rada, a koji su neophodni za izradu analize stanja koja je morala prethoditi planiranju reformskih mjera i indikatora uticaja. Osim stope zaposlenosti, trebalo je navesti podatke po polu o stopi nezaposlenosti, aktivnosti, sektorima djelatnosti, rodnom jazu u zaradama, korelaciji</p>		<p>Komentar 2/Predlog je djelimično prihvaćen</p>	<p>razvrstanim podacima u mogućoj mjeri.</p> <p>Obrazloženje odgovora na Komentar 2: Analiza prepreka je dopunjena rodno razvrstanim podacima na tržištu rada. Što se tiče reformi koje se odnose na neplaćeni rad žena u domaćinstvu, metodologija izrade PER-a strukturne reforme br. 4, 5 i 6 koje se odnose na digitalizaciju, unapređenje tržišta rada i socijalne politike će doprinijeti odgovoru na ovja izazov. Budući da PER može imati najviše 6 strukturnih reformi,</p>
--	---	--	---	--

	<p>izmedju zaposlenosti i stručne spreme žena i muškaraca, rodno razvrstane podatke o siromaštvu itd. Dokument tretira žene i mlade kao homogene kategorije, bez intersekcionalnosti u razmatranju dodatnih izazova sa kojima se suočavaju ranjive grupe, a koji su od uticaja za realizaciju ciljeva PER.</p> <p>Iako se u novom PER pominje problem neplaćenog rada, u novom, kao ni u prethodnom PER nijesu predviđene mjere koje bi pomogle da se žene rasterete poslova brige, koji predstavljaju jedan od ključnih uzorka rodne nejednakosti, kao i uzroka neaktivnosti žena na tržištu rada. Kako se neplaćeni rad žena uglavnom odnosi na kućne poslove, brigu o djeci i drugim zavisnim članovima porodice, poput starijih, potrebno je, pored mjera koje se odnose na zapošljavanje, referisati na mjere koje bi se u istom cilju (povećanju zaposlenosti/smanjenju neaktivnosti) sprovodile u sektoru</p>			<p> dodatne reforme nijesu uključene u ovaj dokument, ali to ne znači da se one svakako ne sprovode u okviru ukupne ekonomske politike Vlade.</p>
--	--	--	--	---

	<p>obrazovanja, zdravlja, digitalizaciji socijalnih usluga. Primjer mjere je subvencionisana dnevna briga o djeci za žene koje koje učestvuju u programima stručnog usavršavanja i zapošljavanja, zatim planiranje povećanje broja servisa za brigu o djeci i starijima, poput dnevnih boravaka, vrtića, domova za stare, digitalizacija određenih usluga, obezbjedjivanje dovoljnog broja geografski raspoređenih socijalnih servisa za ranjive kategorije, poput osoba s invaliditetom, žrtava nasilja i drugih mjera koje bi ovim posebno osjetljivim kategorijama omogućile pristup tržištu rada, obrazovanju, zdravstvenim uslugama itd. Za prevazilaženje ovog izazova je važno i planiranje transporta i saobraćajne infrastrukture. Naime, regionalni podaci ukazuju da činjenicu da svega 30% žena ima vozačke dozvole, dok taj broj značajno opada u ruralnim i manje razvijenim mjestima. Žene su,</p>			
--	---	--	--	--

	<p>stoga, primorane da koriste usluge javnog saobraćaja, često i za osnovne životne potrebe (odlazak u kupovinu, posjeta ljekaru), a da ne govorimo o pristupu radnom mjestu, servisima za podršku brizi o djeci i starijima itd.</p> <p>Komentar 3: "U svakoj reformskoj mjeri kroz Očekivani uticaj na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodna ravnopravnost, pristup zdravstvenim uslugama, koristi se uopštena formulacija da će mjera ostvariti uticaj na date ciljeve, ali nije dat konkretniji opis i objektivna procjena uticaja svake od reformskih mjera na ove kategorije. Potrebno je na osnovu dostupnih podataka, istraživanja i analiza procijeniti očekivani kvalitativni i/ili kvantitativni uticaj mjere na društvene pomenute društvene ishode, kratkoročno, srednjoročno i/ili dugoročno."</p>		<p>Komentar 3/Predlog je djelimično prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje za Komentar 3: Imajući u vidu da je PER dokument koji se pripema po propisanoj proceduri, detaljnija analiza uticaja se može očekivati kod pojedinačnih projekata, zakonskih rješenja ili strateških dokumenata. Svakako, reformske mjere su u skladu sa ovim komentarom detaljnije obrazložene u dijelu dijelu uticaja na konkurentost, socijalne ciljeve i životnu sredinu.</p>
--	--	--	---	---

<p>Komentar 4: „Dobro je da PER sadrži obrazloženja za nesprovođenje određenog broja reformskih mjera u narednom periodu, ali ostaje nejasno zašto se ranije Reformske mjere 2: Uvođenje novih šema rada i usklađivanje profesionalnih i privatnih obaveza; 4: Povećanje zapošljivosti odraslih kroz unapređivanje njihovih vještina i kompetencija potrebnih tržištu rada; 6: Reforma nacionalnog sistema utvrđivanja invaliditeta, neće sprovoditi kroz PER 2023-2025. Sprovođenje ovih mjera u narednom periodu imalo bi pozitivan uticaj na ispunjenje socijalnih ciljeva, povećanje zaposlenosti, smanjenje siromaštva i povećanje rodne ravnopravnosti. Stoga ne smatramo validnim obrazloženje da ove mjere nisu nastavljene zbog toga što njihova implementacija još uvijek nije počela, da nisu obezbijedjeni infrastrukturni uslovi za sprovođenje ili da se</p>		<p>Komentar 4/Predlog je djelimično prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje za komentar 4: Mjere koje su bile predviđene ranijim PER-om, a čija je realizacija u toku, ili su u najvećoj mjeri realizovane se ne ponavljaju. Takođe, česte promjene Vlade u posljednje dvije godine su uticale i na određene promjene prioriteta, pa neke mjere nijesu bile naglašene u PER-u, iako su se one i dalje realizovale. Ovo i zbog razloga što PER sadrži ograničen broj mjera.</p>
--	--	---	--

	<p>implementacija mjera očekuje krozdruga zakonska rješenja.“</p> <p>Komentar 5: “Iako se kroz ocjenu uticaja <i>Reformske mjere 2: Uvođenje programa Garancija za mlade u Crnoj Gori</i> prepoznaje i uticaj na rodnu ravnopravnost, nedostaje konkretnije obrazloženje mjera kojima će se to postići. Za bolje razumijevanje prepreka i izazova u zapošljavanju žena i mladih, korisno je konsultovati nalaze Izvještaja Centra za ženska prava “Rodno-zasnovana diskriminacija u oblasti rada i zapošljavanja u Crnoj Gori”, koji pokazuju da je rodna diskriminacija pri zapošljavanju po osnovu planiranja porodice i materinstva i dalje veoma prisutna.(41% ispitanica u poređenju sa 21% ispitanika muškog roda) Čak i kada se uzme u obzir neuravnoteženost u uzorku u odnosu na pol ispitanika, razlika u broju žena i muškaraca koji su iskusili rodno zasnovanu</p>		<p>Komentar 5/Djelimično prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje za komentar 5: Analiza prepreka u oblasti „Ljudski kapital i socijalne politike“ kada je u pitanju rodno-zasnovana diskriminacija je djelimično dopunjena ovim predlogom. Kada je u pitanju mjera uvođenja Garancija za mlade, ona se priprema u saradnji sa EK i MOR-a i u Nacrtu Plana implementacije programa „Garancije za mlade“ predviđene su mjere i aktivnosti koje treba postepeno realizovati, kako bi nakon pilot faze, ista bila u potpunosti implementirana u cilju veće zapodlenosti mladih, naročito žena..</p>
--	---	--	--	--

	<p>diskriminaciju u oblasti rada je statistički značajna, što ukazuje na veću vjerovatnoću da će žene reproduktivne dobi biti žrtve takve diskriminacije nego muškarci.¹ Ovakvi podaci bi trebali biti dio analize stanja i planiranih aktivnosti u narednom periodu vezano za ovu i druge Reformske mjere.“</p> <p>Komentar 6: <i>“Reformska mjera 3: Razvoj integrisanog pristupa povećanju kvaliteta i inkluzivnosti obrazovanja je povezana sa procesom implementacije Nacionalne Strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025, koja je izostavljena u nabrojanim Strategijama sa kojima je Reformska mjera 3 povezana. Podsjećamo da većina aktivnosti predviđenih Operativnim ciljem 2: Unaprijediti politike u oblasti obrazovanja, kulture i medija kako bi se smanjionivo stereotipa i predrasuda prema ženama i osobama</i></p>		<p>Komentar 6 je djelimično prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje za Komentar 6: Komentar se odnosi na mjeru iz prethodnog PER-a, iako je ista obuhvaćena I PER-om 2024-2026. Određeni dio podataka iz navedenih strateških dokumenta je korišćen I uključen u analizu glavnih prereka u ovoj oblasti.</p>
--	---	--	---	--

	<p><i>drugačijih polnih i rodnih identiteta</i>, Nacionalne strategije rodne ravnopravnosti 2021-2025.² nije realizovano. Predlažemo da se navedeno uzme u obzir prilikom planiranja aktivnosti u narednom periodu vezanih za Reformsku mjeru 3.“</p> <p>Komentar 7: “Ponovo je prepoznato da sprovođenje <i>Reformske mjere 5: Reforma sistema socijalne i dječije zaštite na osnovu Mape puta</i>, nema uticaja na rod. Ponavljamo komentar od prošlog puta: Mislimo da ovakva konstatacija nije utemeljena na pouzdanim brojkama iz evidencija centara za socijalni rad, ali ni na zvaničnoj statistici o prihodima i životnim uslovima (EU-SILC) koji pokazuju da je najveća stopa rizika od siromaštva bila u domaćinstvima koja se sastoje od jedne odrasle osobe sa najmanje jednim izdržavanim djetetom (47,4%) i za djecu do 18 godina</p>		<p>Komentar 7 je prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje odgovora na Komentar 7: Izvršena je izmjena u dijelu opisa uticaja mjere na rod, kao i na dsotizanje socijalnih ciljeva, I mjera je proširena dodatnim tekstom u tom dijelu.</p>
--	--	--	--------------------------------	--

	<p>(30,5%). Kada ove podatke sagledamo u svijetlu zvaničnih godišnjih podataka o procentu razvoda u kojima su djeca bila povjerena majkama (75,1%), očevima (10,7%) ili oba roditelja (11,9%), jasno je da reformske mjere u sistemu socijalne i dječje zaštite ne mogu biti rodno neutralne, već da treba da ponude odgovor za prevazilaženje siromaštva žena i djece , posebno onih iz ranjivih grupa, na koje rizik od siromaštva nesrazmerno više utiče.</p> <p>Preporučujemo da se planiranje mjera zasniva na prikupljanju podataka o svim vrstama usluga centara za socijalni rad klasifikovanih po polu nosioca prava.Pored toga, postoji praznina u podacima o načinu na koji se socijalna pomoć raspoređuje u okviru porodice i da li svi članovi porodice imaju podjednaku korist. Ovo je važno ukoliko imamo u vidu prevladajuće rodne uloge i</p>			
--	--	--	--	--

	<p>odnose moći u crnogorskim porodicama, uključujući i običaj da muškarci donose odluke o trošenju kućnog budžeta.</p> <p>Komentar 8: Izostaje procjena uticaja <i>Reformske mjere 6: Digitalizacija zdravstvenog sistema u Crnoj Gori</i> na rodnu ravnopravnost. Važno je konsultovati statističke podatke vezane za zdravlje muškaraca i žena u Crnoj Gori, na osnovu kojih bi se formirali indikatori uticaja za žene i muškarce. Važno je razmotriti na koji način mjera doprinosi pristupačnosti zdravstvenih usluga starijima, ženama romske i egipćanske pripadnosti, ženama u ruralnim krajevima, ženama sa invaliditetom.</p> <p>Komentar 9: Smatramo da <i>Reformska mjera 8: Jačanje nacionalnog inovacionog i istraživačkog ekosistema</i> ne može biti rodno neutralna. Naprotiv, potrebno je jasno naznačiti</p>		<p>Komentar 8 je prihvaćen</p> <p>Komentar 9 nije prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje odgovora na Komentar 8: U dijelu očekivanog uticaja na socijalne ciljeve, kao što su zaposlenost, smanjenje siromaštva, jednakost, rodnu ravnopravnost i pristup zdravstvenoj zaštiti, dodata je rečenica o uticaju mjere na rodnu ravnopravnost kroz veću dostupnost zdravstvenih usluga za žene, naročito one romske i egipćanske pripadnosti, žene u ruralnim krajevima, kao i žene sa invaliditetom.</p> <p>Obrazloženje odgovora na Komentar 9: Komentar se odnosi an mjeru iz prethodnog PER-a, koja je</p>
--	---	--	---	---

	<p>obavezu vođenja računa o rodnom paritetu, posebno prilikom dodjele stipendija za naučno istraživačka i doktorska istraživanja a imajući u vidu podatke MONSTAT-a prema kojima je tradicionalno veći broj žena na tercijskom nivou obrazovanja³.</p> <p>Komentar 10: Predlažemo da se poglavlje 5.3. Sažetak reformskih mjera, doradi na način da se uključi procjena uticaja na rodnu ravnopravnost. Ovaj sažetak je važno razraditi jer kao sinteza dokumenta može pružiti pojednostavljene, koncizne, ali precizne informacije svim akterima uključenim u proces donošenja i izvještavanja o dokumentu, koji neće morati/bitati zainteresovani temeljnije da čitaju kompletan program.</p>		<p>Komentar 10 je djelimično prihvaćen</p>	<p>sprovođena više godina i koja je postala sistemska, tako da nije dio PER-a 2024-2026.</p> <p>Obrazloženje odgovora na Komentar 10: U pitanju je potpoglavlje 5.4 u PER-u 2024-2026. Imajući u vidu obavezu da prema Smjernicama za izradu PER-a, poglavlje 5.4 napiše na jednoj strani, nije moguće detaljno elaborirati mjere sa aspekta rodne ravnopravnosti, kao ni sa drugih aspekata (zaposlenost, uticaj na životnu sredinu i sl). Svakako, u ovom potpoglavlju je izvršena dodatna izmjena sa aspekta korišćenja rodno osjetljivog jezika, gdje god je bilo moguće.</p>
--	--	--	--	---

	<p>Komentar dobijen u novembru 2023.</p> <p>Glavni sadržaj: Predloženo je dodavanje reformske mjere "Tax relax inovativni digitalni proeski sistem", Cilk preloga je uvođenje novog poreksog sistema. Prdložena mjera ukazuje sljedeće: „Pregled dosadašnjih istraživanja su pokazala da porez na dodatu vrijednost (PDV) ima negativan efekat, posebno u pogledu naplate, troškova i selektivnog posmatranja poreskih obveznika. U tom kontekstu, postoji ideja o uvođenju inovativnog poreskog sistema Tax Relax koji bi se automatski naplaćivao pri svakom prometu roba i usluga. Rezultati istraživanja pokazuju da novi poreski sistem Tax Relax može donijeti veće prihode državi, omogućiti ukidanje drugih oblika oporezivanja i ostvariti multiplikativne efekte na cjelokupnu ekonomiju. Podloga ovom predlogu je konkretan rezultat istraživanja dobijen na bazi javnih podataka relevantnih</p>	<p>Stejkholder: NVO Mreža znanja Kontakt osoba: - Kontakt detalji: Podgorica, Beogradska 7</p>	<p>Komentar /predlog nije prihvaćen.</p>	<p>Predlog se odbija zbog činjenice da ne postoje zvanične analize Vlade, niti preptostavke da se se mijenja sistem PDV-a. U procesu pristupanja EU Crna Gora vrši usklađivanje svog nacionalnog zakonodavstva sa EU acquis-om u dijelu koji se odnosi na Zakon o PDV-u i vrši se usklađivanje sa nizom Drektiva od kojih je najznačajnija Direktiva 2006/112 o zajedničkom sistemu poreza na dodatu vrijednosti.</p> <p>Ukidanje sistema PDV-a u Crnoj Gori imalo bi značajno negativne efekte, imajući u vidu da se radi o poreskom obliku koji generše veoma značajne budžetske prihode.Sistem PDV-a primjenjuje više od 170 zemalja svijeta, uključujući gotovo sve OECD članice.</p>

	<p>institucija koji jasno pokazuje da je ovaj sistem uveden od 2019 godine Crna Gora bi do 2022 godine sa ovim sistemom naplatila preko 50 miliona eura više poreza tačnije 52,335,937.00 eur samo za jednu godinu na primjer 2021. godinu Crna Gora bi u odnosu na naplaćeni PDV ostvarila plus od preko 30 miliona eura tačnije 37,419,872.00 eura.“ Zato se kao aktivnosti u 2024. predlažu:</p> <ul style="list-style-type: none">-Razvoj i testiranje prototipa novog poreskog sistema.-Priprema sistema sa posebnim akcentom na IT sistem-Pravne pripreme za izmjene zakonodavstva.			<p>S tim u vezi, Crna Gora trenutno ne razmatra ukidanje sistema PDV-a, kao ni uvođenje novog poreskog sistema kao što je „tax relax“</p>
	<p>Komentari dobijeni 20.12.2023.</p> <p>Komentari su sljedeći: Komentar 1: “PER je napisan na 95 stranica, sto nije u skladu sa smjernicama za izradu PER-a: “The ERP shall be written in font size 12 and shall not exceed 70 pages in length, with 40 pages for</p>	<p>Stejkholder: Miloš Vuković Kontakt osoba: - Kontakt detalji: milos.vukovic@me.com</p>	<p>Komentar 1 je djelimično prihvaćen.</p>	<p>Obrazloženje odgovora na komentar 1: - Smjernice EK za izradu PER-a u uvodnom dijelu ukazuju da poglavlja 3,4 i 5 koja se odnose na makroekonomki i fisklni okvir i strukturne reforme treba da budu na ukupno</p>

	<p>the macroeconomic framework and the fiscal framework together". Potrebno je da PER bude napisan na 70 strana.</p> <p>Komentar 2: „Tabela na strani 41. nije racunski tacna (greska od 735 miloona eura u sabiranju prihoda za 2025. godinu u odnosu na ukupnu vrijednosti, slicno je sa ostalim godinama). Potrebno je istu ispraviti.”</p>		<p>Komentar prihvaćen 2 nije</p>	<p>70 strana. Međutim, PER ima sedam poglavlja. Već na str. 7 Smjernica tabela sadržaja pokazuje da PER treba imati najmanje 77 strana.</p> <p>U tom smislu će broj strana stranica u PER-u 2024-2026. biti najmanje 77 plus aneksi, što je u skladu sa Smjernicama EK.</p> <p>Obrazloženje odgovora na Komentar 2: - Očigledno je u pitanju nerazumijevanje u tumačenju tabele. Predmetna tabela prikazuje ukupne javne prihode i rashode u dva scenarija, kao i izdvojene njihove glavne kategorije, ali ne detaljno sve kategorije. Dakle, nije u pitanju nikakva računaska greška, već samo nijesu prikazane sve stavke koje čine strukturu ukupnih prihoda i rashoda. Navedena tabela je u ovoj formi i prethodnih godina bila dio PER-a, i nikada od EK nije bilo</p>
--	---	--	----------------------------------	---

	<p>Komentar 3: Poglavlja 4.9. i 4.10. koja su definisana smjernicama za njegovu izradu nisu dio PER-a. Potrebno je dodati PER-u.</p> <p>Komentar 4: „U smjernicama za izradu PER-a, poglavlje 4.10. se jasno navodi da bi se reforma fonda PIO morala posebno opisati: „The underlying policies should be appropriately described and projections should be based on a "current policy scenario". In case of planned but not yet implemented reforms, an alternative “reform scenario” table should also be provided and</p>		<p>Komentar 3 je prihvaćen</p> <p>Komentar 4 je djelimično prihvaćen</p>	<p>primjedbi. Detaljan prikaz svih stavki javnih finansija je dat u tabelama aneksa i konzistentan je sa prikazom u predmetnoj tabeli.</p> <p>Obrazloženje odgovora na komentar 3: U nacrt PER-a za javnu raspravu nijesu bila uključena poglavlja 4.9 i 4.10 budući da se zbog kratkih rokova i kašnjenja u izradi dokumenta, nijesu prikupili svi potrebni podaci za finalizaciju ovih poglavlja prije javne rasprave. Ministarstvo finansija je svakako dobro upoznato sa su poglavlja 4.9 i 4.0 dio Smjernica EK za izradu PER-a i navedena poglavlja će biti dio finalnog dokumenta koji usvaja Vlada.</p> <p>Obrazloženje odgovora na komentar 4Č Odogovr je isti kao i prethdoni, budući d će potpoglavlje 4.10 biti</p>
--	--	--	--	---

	<p>reforms, such as in the area of pension and health care, should be outlined.” Potrebno je opisati planiranu reformu Fonda PIO i pripremiti trazenu tabelu.”</p> <p>Komentar 5: Nedostaju tabele koje su navedene u smjernicama (jedna od njih je tabela 7 koja govori o dugorocnoj održivosti javnih finansija, tabela 9a, 9b i ostale tabele koje su definisane smjernicama a ne nalaze se u PER-u). Sve tabele koje su predviđene smjernicama treba da budu sastavni dio PER-a.</p> <p>Komentar 6: U poglavlju 4.4. Srednjoročni budžetski izgledi, nisu narativno opisani prihodi od doprinosa za PIO (svi ostali prihodi su opisani). Potrebno je opisati prihode od doprinosa za PIO u srednjem roku.</p>		<p>Komentar 5 je djelimično prihvaćen</p> <p>Komentar 6 je prihvaćen</p>	<p>obrađeno u finalnoj verziji PER-a 2024-2026. nakon prikupljanja svih potrebnih podataka.Takođe, sama reforma PIO bi trebala biti detaljnije razradjena u Fiskalnoj strategiji.</p> <p>Obrazloženje odgovora na komentar 5: Tabele aneksa se popunjavaju i finalizuju nakon usvajanja Zakona o budžetu u Skupštini i to je praksa svake godine. Tako će i ovoga puta biti sastavni dio finalnog PER-a.</p> <p>Obrazloženje odgovora na komentar 6: Navedeno će se uzeti u obzir prilikom finalizacije PER-a 2024-2026.</p>
--	---	--	--	--

	<p>Komentar 7: U smjernicama koje se odnose na dio 4.4. jasno pise: „This is expected to be underpinned by quantitative and qualitative information on the most significant policy measures (equal or above 0.1% of GDP) on the revenue and expenditure sides that will support the outlined fiscal strategy or could impact the achievement of the fiscal targets, such as in the area of taxation (including estimates for tax expenditures), public sector wages and employment, social benefit system, subsidy reforms etc. One-off and other temporary measures should be clearly distinguished from permanent ones.“. U PER-u poglavlje 4.4. mora biti detaljno razradjeno.”</p>		<p>Komentar 7 je prihvaćen</p>	<p>Obrazloženje odgovora na komentar 7: Isto kao i za komentar 6.</p>
--	--	--	--------------------------------	---